

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Vadovas
darbuotojams
migrantams

TREČIAS
LEIDIMAS
2011M.

This guide is
in Lithuanian

Jūsų Teisės Šiaurės Airijoje

Turinys

Skyrius	Puslapis
Ižanga	3
Kaip naudotis šiuo vadovu	4
Žodynėlis	6
Darbas Jungtinėje Karalystėje (JK)	8
Socialinio draudimo pašalpos	23
Apgyvandinimo teisės	35
Darbo teisės	43
Sveikatos priežiūra	55
Žmogaus teisės ir lygios galimybės	60
Civilinės teisės (ir informacija apie vairavimą)	62
Švietimo informacija (ir informacija apie kvalifikacijas)	67
Balsavimas	71
Naudingi kontaktai: informacijos teikimo agentūros	73

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Pirmas leidimas išleistas 2006m.

Antras leidimas išleistas 2008m.

Trečias leidimas išleistas 2011m.

ISBN 978-1-872299-15-0

Išleido Law Centre (NI) (Teisės Centras (ŠA)) Northern Ireland Human Rights Commission (Šiaurės Airijos Žmogaus Teisių Komisija)

padedant Office of the First Minister and Deputy First Minister (Pirmojo Ministro ir Pirmojo Ministro Pavaduotojo Kabinetui), Northern Ireland Strategic Migration Partnership and Belfast City Council (Šiaurės Airijos Strateginės Migracijos Partnerystei ir Belfasto Miesto Savivaldybei).

Įžanga

Šis vadovas skirtas padėti jums, migrantui, dirbančiam Šiaurės Airijoje, suprasti savo teises, ir užtikrinti, kad susidūręs (-usi) su bet kokiais problemomis siekdamas (-a) šių teisių, gautumėte tinkamą pagalbą. Čia rasite informacijos apie daugelį sričių, kurios gali būti svarbios jums ir jūsų šeimai, esančiai Šiaurės Airijoje. Šio vadovo gale rasite naudingų kontaktų sąrašą, kuris jums pravers, prireikus detalesnės informacijos ar pagalbos susidūrus su problemomis.

Vadovą išleido The Law Centre (NI) (Teisės Centras (ŠA)) ir Northern Ireland Human Rights Commission (Šiaurės Airijos Lygių Teisių Komisija). Juos parėmė Office of the First Minister and Deputy First Minister (Pirmojo Ministro ir Ministro Pavaduotojo Kabinetas). Šio vadovo turinį patvirtinto tiesiogiai susiję Šiaurės Airijos vykdomųjų komitetų departamentai ir tarnybos. Vadovas bus naudingas ir tiems, kurie teikia paslaugas, padeda ar teikia patarimus migrantams dirbuotojams. Mes norime padėkoti Housing Rights Service (Apgyvandinimo Teisių Tarnybai), kuri suteikė pagalbą rengiant „Apgyvandinimo teisių“ skyrių.

Mes tikimės, kad šis vadovas bus jums naudingas, ir kad jūs galėsite sėkmingai naudotis savo teisėmis Šiaurės Airijoje. Vadovas išleistas tokiomis kalbomis: bulgarų, kinų, anglų, latvių, lietuvių, lenkų, portugalų, slovakų, rumunų, rusų ir tetumo (austronezijos).

Papildomas šio vadovo ir vertimų kopijas galite atsisiųsti, atsivertę šių organizacijų internetines svetaines:

Northern Ireland Human Rights Commission

(Šiaurės Airijos Žmogaus Teisių Komisija)

Temple Court, 39 North Street, Belfast BT1 1NA

Telefonas (028) 9024 3987 Faksas (028) 9024 7844

Teksto telefonas (028) 9024 9066

Elektroninis paštas information@nihrc.org

Internetinė svetainė www.nihrc.org

Law Centre (NI)

(Teisės Centras (Šiaurės Airija))

124 Donegall Street, Belfast BT1 2GY

Telefonas (028) 9024 4401 Faksas (028) 9023 6340

Elektroninis paštas admin.belfast@lawcentreni.org

Internetinė svetainė www.lawcentreni.org

Law Centre (NI) Western Area Office

(Teisės Centras (Šiaurės Airija), vakarų biuras)

9 Clarendon Street, Derry/Londonderry BT48 7EP

Telefonas (028) 7126 2433 Faksas (028) 7126 2343

Elektroninis adresas admin.derry@lawcentreniwest.org

Internetinė svetainė www.lawcentreni.org

Kaip naudotis šiuo vadovu

Informacija šiame vadove yra suskirstyta į keletą dalių pagal temas, kad jums būtų lengviau suprasti savo teises ir teises gauti pašalpas Šiaurės Airijoje. Šių skyrių tikslas nėra apjungti visus įstatymus, susijusius su ta tema, bet čia rasite kai kurių dažniausiai pasitaikančių problemų, su kuriomis susiduria migrantai, dirbdami Šiaurės Airijoje, aprašymus.

Ši informacija skirta tik Šiaurės Airijos gyventojams. Ji negali būti taikoma Airijos Respublikoje, kurioje veikia kiti įstatymai. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad nepaisant to, kad tokie pat imigracijos įstatymai galioja visoje *United Kingdom* (Jungtinėje Karalystėje), kiti įstatymai gali šiek tiek skirtis įvairiose JK dalyse, taigi mes patariame susirasti detalesnę informaciją, jei išvykstate iš Šiaurės Airijos į Angliją, Škotiją ar Velsą.

Naudojimasis reikiamu vadovu

Įsitikinkite, kad naudojate paskutinį vadovo leidimą. Šitas trečias leidimas buvo pataisytas 2011m. liepos mėn. Informacija buvo suskirstyta atsižvelgiant į jūsų imigracijos statusą JK, todėl svarbu, kad perskaitytumėte informaciją, kuri yra svarbi jums. Daugeliu atvejų teisės ir galimybės gauti pašalpas Šiaurės Airijoje priklauso nuo to, kurios šalies pilietis jūs esate.

Ankstesni vadovų leidimai buvo konkrečiai parašyti atskirai *Accession States* (Įstojusioms į ES šalims), kitiems *European Economic Area* (Europos Ekonominės Erdvės) piliečiams ir turintiems *Work Permit* (Darbo leidimus). Trečias leidimas apima visą šią informaciją viename vadove.

Kuriuos vadovo skyrius skaityti

Šiame vadove:

- jūs turėtumėte perskaityti **visą** informaciją, kuri užrašyta **JUODAI**, kadangi ji taikoma visiems darbuotojams migrantams.

Be to:

- jeigu jūs esate *EEE* (Europos ekonominės erdvės) pilietis (išskyrus rumunus ir bulgarus), jūs turėtumėte perskaityti visą informaciją, kuri parašyta **ŽALIAI**;
- jeigu jūs esate *A2* pilietis (Bulgarijos ar Rumunijos pilietis), jūs turėtumėte perskaityti tekstą, parašytą **RAUDONAI** (**Socialinės apsaugos** skyriuje jums **TAIP PAT** reikėtų perskaityti tekstą, parašytą **ŽALIAI**);
- jeigu jūs nesate Europos Sąjungos pilietis, jums reikėtų perskaityti tekstą, parašytą **MĒLYNAI**.

Naudojamų terminų ir išsireiškimų paaiškinimai

Vadove buvo neišvengiamai reikalinga naudoti sudėtingus arba specifinius terminus ir išsireiškimus, kurie nėra naudojami kasdieninėje anglų kalboje. Tokie terminai ir žodžių junginiai yra aiškiai pažymėti **žvaigždutėmis**** ir daugeliu atvejų reikšmė yra paaiškinta tame pačiame skyriuje. Kaip priedas, prie vadovo yra pridėtas „Žodynėlis“, kuriame taip pat rasite paaiškintus kai kuriuos terminus ir išsireiškimus.

Informacijos teikimo agentūros

Daugeliu atvejų vadove jums patarsime kreiptis konsultacijos. Kai bus taip nurodyta, naudingų organizacijų sąrašą ir jų kontaktinius duomenis jūs rasite vadovo gale. Tokio pobūdžio organizacijos suteikia nemokamą pagalbą.

Kur bus nurodyti telefono numeriai, į jūsų skambutį atsakys angliškai, nebent bus nurodyta kitaip. Tai neturėtų jūsų stabdyti bandant susisiekti su organizacija, kadangi paprastai į skambutį bus atsakyta mandagiai ir geranoriškai, nepriklausomai nuo jūsų anglų kalbos žinių lygio. Jei skambinsite, norėdami susitarti dėl priėmimo informacijos teikimo agentūroje, yra tikimybė, kad ta organizacija galės surasti jums vertėją, kuris (-i) dalyvaus su jumis priėmimo metu arba, jei norite, galite paprašyti draugo (-ės) paskambinti jūsų vardu ir atvykti su jumis paskirto priėmimo metu. Aišku, jeigu informacija sudėtinga, jūsų draugo (-ės) vertimo įgūdžiai turi būti atitinkamo lygio.

Žodynėlis

Šiame žodynėlyje rasite tik kai kurių specifinių terminų, naudojamų šiame vadove, trumpus paaiškinimus. Detalesni paaiškinimai yra išdėstyti atitinkamose dalyse.

Accession States / A8 nationals / A2 nationals (Įstojusios į ES valstybės / A8 piliečiai / A2 piliečiai) – Jungtinėje Karalystėje *A8* vardu yra vadinamos aštuonios iš dešimties šalių, kurios įstojo į Europos Sąjungą 2004 metų gegužės mėnesį. Šios šalys yra: Čekijos Respublika, Estija, Vengrija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Slovakija ir Slovėnija. Jei jūs esate vienos iš šitų šalių pilietis, JK jūs esate žinomas kaip Įstojusios į ES šalies pilietis arba „A8 pilietis“. Terminas, *A2 piliečiai*, taikomas dviejų šalių, kurios įstojo į ES 2007m. sausio mėn. – Rumunijos ir Bulgarijos piliečiams.

Common Travel Area (Laisvo Judėjimo Zona) – Jungtinė Karalystė (įskaitant Didžiąją Britaniją ir Šiaurės Airiją), Man'o sala, Normandų salos ir Airijos Respublika. Laisvo judėjimo zona reiškia, kad joje nėra pasų kontrolės Airijos ir JK šalių piliečiams, keliaujant iš vienos šalies į kitą.

Entry clearance (Įvažiavimo leidimas) – tam tikrų šalių piliečiai prieš įvažiudami turi gauti leidimą iš JK. Šis leidimas yra vadinamas „įvažiavimo leidimu“.

European Economic Area (EEA) (Europos Ekonominė erdvė (EEE)) – ją sudaro šios šalys: Austrija, Belgija, Bulgarija, Kipras, Čekijos Respublika, Danija, Estija, Suomija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Islandija, Italija, Latvija, Lichtenšteinas, Lietuva, Liuksemburgas, Malta, Olandija, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Airijos Respublika, Rumunija, Slovakija, Slovėnija, Ispanija, Švedija ir Jungtinė Karalystė.

European treaty right (Teisė pagal Europos sutartį) – Tai taikoma statusui, kokį turi *EEE* piliečiai, kai jis/ji gali likti JK pagal Europos įstatymą. Tai apima situacijas, kai *EEE* pilietis dirba darbdaviui, dirba sau, yra studentas (-ė), ekonomiškai nepriklausomas (-a) ar ieškantis (-i) darbo.

Her Majesty's Revenue and Customs (Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamentas) – oficialus JK Mokesčių Inspekcijos pavadinimas.

National Insurance (Valstybinis Socialinis draudimas) – mokesčiai, išskaičiuojami iš algos JK, kurie naudojami tam tikrų *social security benefits* (socialinio draudimo pašalpu) finansavimui.

National Insurance Number (Valstybinis Socialinio Draudimo Numeris) – numeris, kurį suteikia *Socialinės Apsaugos Tarnyba*, kurį jūs turite įgyti, jei ruošiatės dirbti JK arba jei norite kreiptis dėl *socialinio draudimo pašalpu* (žr. žemiau)

Northern Ireland Housing Executive (NIHE) (Šiaurės Airijos Apgyvandinimo Vykdomasis Komitetas (ŠAAVK)) – valstybinė institucija, atsakinga už valstybės turimų namų skirstymą ir pagalbą benamiams, kurie ieško tinkamos gyvenamosios vietos.

Points-Based System (PBS) (Taškais pagrįsta sistema (TPS)) – programa skirta ne *EEE* migrantams darbininkams, atvykstantiems į JK dirbti, kuri buvo pristatyta nuo 2008m. pakeisti ankstesnius *darbo leidimus* ir kitas programas.

Public funds (Valstybės fondai) – tai apibūdina tam tikrus fondus, skiriamus valstybės, pavyzdžiui, bedarbio pašalpa. Jei dirbate JK pagal *taškais pagrįstą sistemą*, maža tikimybė, kad gausite tokias pašalpas, kurios mokamos iš *valstybės fondo*, dėl to, prieš pateikdami prašymą gauti socialinę pašalpą, turėtumėte pasikonsultuoti su specialistu. Dėl detalesnės informacijos žiūrėkite skyrių „Socialinio draudimo pašalpos“.

Recruitment agency (Įdarbinimo agentūra) – pelno siekianti organizacija, kuri ieško žmonių užpildyti tam tikras darbo vietas arba padeda surasti darbą jo beieškantiems.

Remove/removal (deportuoti/ deportavimas) – valstybės nutarimas deportuoti užsienietį iš JK į tam tikrą vietą, paprastai į jo (-os) gimtą šalį, jei jis/ji yra JK neteisėtai arba jis/ji neturi leidimo įvažiuoti į JK.

Residence card/registration certificate (Teisės gyventi kortelė/ registracijos pažymėjimas) – dokumentas, kurį išduoda *UK Border Agency* (JK Pasienio Agentūra), patvirtinantis jūsų teisę gyventi JK (šaltinis www.ukvisas.gov.uk).

Social Security Agency (Socialinės Apsaugos Tarnyba) – valstybinė tarnyba, atsakinga už *Socialinio Draudimo numerio* išdavimą ir *socialinio draudimo pašalpas* (žr. žemiau).

Social security benefit (Socialinio draudimo pašalpa) – pinigai, skirti valstybės, kad padėtų žmonėms, turintiems finansinių sunkumų.

UK Border Agency (UKBA) (JK Pasienio Agentūra (JKPA)) – JK valstybinė agentūra, atsakinga už migracijos problemas, priklausanti valstybiniam departamentui, vadinamam Home Office (Vidaus Reikalų Ministerija).

United Kingdom (the UK) (Jungtinė Karalystė (JK)) – oficialus pavadinimas valstybės, kuri susideda iš Didžiosios Britanijos salos (Anglijos, Škotijos ir Velso) ir Šiaurės Airijos.

Visa (Viza) – leidimas įvažiuoti į JK; paprastai išduodama antspaudo jūsų pase pavidalu.

Work permit (Darbo leidimas) – leidimo forma, kurią anksčiau išduodavo Work Permits (UK) (darbo leidimų skyrius (JK)), Vidaus Reikalų Ministerijos padalinys, kuri suteikdavo ne *EEE* šalių piliečiams teisę dirbti JK tam tikram darbdaviui.

Worker Authorisation Scheme (Darbuotojui Suteikiamo Leidimo Programa) – JK vyriausybės sukurta programa, reikalaujanti, kad Bulgarijos ir Rumunijos piliečiai prašytų leidimo dirbti prieš pradėdami dirbti darbdaviui JK. Ši programa nėra taikoma *A2* piliečiams, kurie dirba pagal patentą arba yra studentai.

Worker Registration Scheme (Darbuotojo Registracijos Programa) – programa, kuri buvo taikoma nuo 2004m. iki 2011m. balandžio mėn., pagal kurią *A8* šalių piliečiai turėjo registruoti savo darbą *JK pasienio agentūroje*, pirmus 12 darbo mėnesių. Ši programa nebuvo taikoma *A8* šalių piliečiams, kurie dirbo pagal patentą.

Darbas JK

Šitas skyrius padalintas į tris dalis, turite įsitikinti, kad skaitote jums reikalingą dalį.

- Pirma dalis yra skirta migrantams darbininkams, kurie yra *Europos Ekonominės Erdvės* (EEE) piliečiai (išskyrus Rumunijos ir Bulgarijos piliečius)
- antra dalis yra skirta migrantams darbininkams, kurie yra Rumunijos ir Bulgarijos piliečiai (taip pat žinomi kaip *A2* piliečiai)
- trečia dalis skirta migrantams darbininkams, kurie yra piliečiai tų šalių, kurios nepriklauso *Europos ekonominei erdvei*.

1 –ma dalis: *Europos Ekonominės Erdvės* piliečiai

Jūs turėtumėte perskaityti šią dalį, jei jūs esate šalies, priklausančios *Europos Ekonominės Erdvei*, pilietis (išskyrus Bulgarijos ir Rumunijos piliečius, kuriems reikėtų skaityti sekančią dalį).

Ar aš galiu atvykti į JK ieškoti darbo?

Kaip *Europos Ekonominės Erdvės* (EEE) pilietis (-ė) jūs turite teisę atvykti į JK kaip „darbininkas (-ė)“. Jums nereikia prašyti iš JK valdžios leidimo atvykti į šalį, taip pat jums nereikia *vizo*, įvažiuojant į JK. Tačiau, įvažiuojant į šalį, jums reikės parodyti pasą arba asmens tapatybės kortelę.

Kada aš galiu pradėti ieškoti darbo?

Kai jūs įvažiuojate į JK, darbo galite pradėti ieškoti tuojau pat, tik jums reikės įsigyti * *National Insurance number** (*Socialinio Draudimo numerį*). Detalesnės informacijos, kaip įgyti *Socialinio Draudimo numerį*, žiūrėkite skyriuje “ Socialinio Draudimo pašalpos”.

Kas yra darbininkas (-ė)?

Šiame vadove terminas „darbininkas (-ė)“ yra techninis terminas pagal European Law (Europos Teisę), naudojamas kalbant apie imigracijos statusą. To nereikėtų sumaišyti su tuo, kaip terminas yra naudojamas darbo teisės kontekste, skyriuje, kuris vadinasi “Employment Rights“ („Darbo teisės“).

Jūs esate darbininkas (-ė), jei:

- jūs ieškotės darbo (nors, jei jūs neradote jokio darbo per šešis mėnesius kol buvote JK, jums reikėtų kreiptis į specialistą pagalbos), arba
- jūs dirbate – asmuo, dirbantis nepilnu etatu, nors 11 valandų per savaitę, yra pripažintas, kaip „darbininkas (-ė)“.

Jeigu jūs dirbate JK praeityje, arba esate išėjęs į pensiją, arba nuolatinei nebegalite dirbti (pavyzdžiui, dėl ligos), jūs vis tiek galite būti klasifikuojamas kaip darbininkas (-ė) ir jums reikėtų kreiptis į specialistą pagalbos.

Jeigu jūs esate darbininkas (-ė), jūs esate žinomas kaip „Tinkamas asmuo“ JK imigracijos teisėje.

Jeigu jūs dirbate pagal patentą, jūs paprastai turėsite panašias teises, kaip ir darbininkas (-ė), tačiau jums reikėtų pasikonsultuoti su specialistu.

Ar man reikia leidimo įvažiuoti į JK?

Ne, jums nereikia gauti *vizos* arba *įvažiavimo leidimo* prieš atvykstant į JK. Kai jūs atvyksite į JK, jums tik reikės pateikti pasą arba galiojančią valstybinę asmens tapatybės kortelę, kuri parodytų, kad jūs esate *EEE* pilietis.

Kurie šeimos nariai gali prisijungti prie manęs JK?

Bet kurie šeimos nariai gali prisijungti, jei jie taip pat yra *European Economic Area* (*Europos Ekonominės Erdvės*) (EEE) piliečiai ir jiems nereikia gauti *vizos* arba *įvažiavimo leidimo*.

Prie jūsų taip pat gali prisijungti šeimos nariai, net jeigu jie nėra *EEE* piliečiai:

Šeimos narys šiuo tikslu būtų:

- Jūsų sutuoktinis arba civilinis partneris
- Vaikai ir anūakai iki 21 metų amžiaus arba, kurie yra jūsų išlaikomi
- Jūsų tėvai, seneliai, proseneliai ar kiti giminaičiai, jei jūs galite įrodyti, kad jie yra jūsų išlaikomi

Jei jūsų šeimos nariai nėra *EEE* piliečiai, jiems taip pat reikės kreiptis dėl Šeimos leidimo, kurį išduoda British Embassy/High Commission (Didžiosios Britanijos Ambasada/ Aukščiausioji Komisija), (nebent jie atvyksta tik trumpam laikui). Šeimos leidimą galima gauti Didžiosios Britanijos ambasadoje arba konsulate nemokamai. Foreign and Commonwealth Office (Užsienio Reikalų Ministerijos) internetinėje svetainėje jūs rasite Britanijos ambasadų užsienyje sąrašą, jų telefonų ir faksų numerius ir elektroninio pašto adresus. Svetainės adresas yra www.fco.gov.uk.

Jei jūs turite partnerį (-ę), kuris (-i) nėra *EEE* pilietis, tačiau yra jūsų ilgalaikis (-ė) partneris (-ė), jis (-i) gali kreiptis į British Embassy/High Commission (Britanijos ambasada/ Aukščiausiąją Komisiją) dėl *family permit* (*šeimos leidimo*), kad galėtų prisijungti prie jūsų JK. Tokiu atveju jūs turėtumėte kreiptis į specialistą.

Ką reiškia “išlaikomas”?

‘Priklausomybė’ paprastai reiškia finansinę priklausomybę, bet taip pat gali reikšti emocinę, praktinę ir/arba finansinę priklausomybę. Jeigu jūs nesate tikras (-a), kreipkitės į specialistą.

Kokį dokumentą aš galėčiau gauti, kad įrodyčiau, jog aš esu tinkamas asmuo?

Nors kaip „darbininkas (-ė)“ JK, jūs neprivalote užsiregistruoti *UK Border Agency* (JK Pasienio Agentūroje), jums reikėtų pateikti prašymą *UK Border Agency* gauti dokumentą, kuris parodytų, kad jūs turite teisę likti JK. Šitas dokumentas yra žinomas, kaip *registration certificate* (*registracijos pažymėjimas*), ir yra maža, mėlynos spalvos perlenkta kortelė su jūsų nuotrauka. Jei jūsų šeima yra kartu su jumis JK, tada patartina kreiptis dėl *registracijos pažymėjimo*. Jūsų šeimos nariams bus išduotos *residence cards* (*teisės gyventi JK kortelės*), kas paprastai yra pažymima antspaudu pase. Šis dokumentas gali būti naudojamas padėti

siekiant kitų teisių, priklausančių jums ir jūsų šeimos nariams, pavyzdžiui, švietimo ir sveikatos priežiūros.

Kiek laiko šitie dokumentai galioja?

Šie dokumentai paprastai išduodami penkiems metams. Jeigu jūsų darbas yra laikinas, jums gali išduoti pažymėjimą tik šešioms mėnesiams. Jeigu po to jūs susirandate pastovų darbą, jūs vėl galite paduoti prašymą dėl kito pažymėjimo.

Jeigu jūs ieškote darbo, pažymėjimo jums gali neišduoti, tokiu atveju jums patartina pasikonsultuoti su specialistu.

Kas bus, jeigu aš prarasiu darbą?

Jeigu jūs prarandate darbą, jūs turite teisę likti JK ir ieškotis kito darbo, tol, kol jūs galite parodyti, kad ieškotės kito darbo ir turite didelę galimybę gauti darbą. Jūs galite parodyti, kad ieškotės kito darbo, pavyzdžiui, atsakydami į skelbimus apie darbą ir dalyvaudami apklausose. Jeigu per šešis mėnesius nerandate kito darbo, kreipkitės į specialistą, pavyzdžiui, jūsų *registracijos pažymėjimas* ir bet kuri *teisės gyventi JK kortelė* arba leidimai šeimai, išduoti jūsų šeimos nariams, gali būti panaikinti.

Kada aš galėsiu likti JK visam laikui?

Jeigu jūs gavote *registracijos pažymėjimą* ir esate darbininku (-e) JK penkis metus arba teisėtai dirbate JK penkis metus ir ketinate toliau dirbti JK, jūs galite pateikti prašymą dėl dokumento, patvirtinančio nuolatinę rezidenciją, ir prašymą dėl nuolatinės *rezidencijos kortelės* savo šeimos nariams. Gavus tokį statusą, jūs ir jūsų šeima turite teisę likti JK, net jeigu jums nebegalioja „darbuotojo“ sąvoka, o vėliau galite pateikti prašymą dėl Britanijos pilietybės. Jeigu jūs akivaizdžiai galite parodyti, kad dirbote JK daugiau negu penkis metus, bet neturite *teisės gyventi JK kortelės*, jūs vis tiek galite pateikti prašymą dėl nuolatinės rezidencijos JK.

Jeigu jūs esate *A8* pilietis ir dirbote JK iki 2011m. gegužės 1d., jūs teisėtai dirbote JK penkis metus, jeigu jūs užregistravote savo darbą *UK Border Agency* (JK pasienio agentūroje) pagal *Darbuotojo registracijos programą* 12 mėnesių ir po to dar keturis metus dirbote JK. Jeigu jūs nesate įsitikinęs, ar jūs dirbote teisėtai JK, jums reikėtų kreiptis į specialistą.

2-a dalis: *A2* Rumunijos ir Bulgarijos piliečiai

Jūs turėtumėte perskaityti šią dalį, jei jūs esate Bulgarijos arba Rumunijos pilietis.

Ar galiu aš atvykti į JK ieškotis darbo?

Kaip *A2* pilietis (taip pat žinomas, kaip Accession State national (įstojusios į ES valstybės pilietis)) jūs galite atvykti į JK ieškotis darbo. Jums nereikia leidimo prieš atvykstant, tačiau, įvažiavus į JK, jums reikės galiojančio paso arba valstybinės asmens tapatybės kortelės. Jei po trijų mėnesių jūs dar nebūssite susiradę darbo, jums galbūt reikės pasikonsultuoti su specialistu imigracijos reikalams.

Kada galiu pradėti ieškotis darbo?

Jūs galite pradėti ieškotis darbo tuojau pat, bet jūsų būsimasis darbdavys turės kreiptis į *UKBA* (JKPA) dėl Letter of Approval (Patvirtinančio Laiško), o jūs turite gauti Asseccion Worker Card (Įstojusios į ES Valstybės Darbuotojo Pažymėjimą) prieš pradėdami dirbti, nebent šis reikalavimas yra jums netaikomas.

Kaip aš galiu dirbti JK?

Bendru atveju jūs galite dirbti JK, bet jūsų būsimasis darbdavys turės kreiptis į *UKBA* (*JKPA*), kad būtų išduotas laiškas, patvirtinantis asmens priėmimą į darbą. Jūs turėtumėte pateikti šitą laišką kartu su užpildyta prašymo forma (BR3), norėdami gauti Accessio worker card (Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimą).

Dėl laiško, patvirtinančio asmens priėmimą į darbą, ir Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo reikalavimų yra tam tikrų išimčių. Jos išvardintos žemiau esančiuose 1-ame, 2-ame ir 3-iame prieduose.

Jūs negalite pradėti dirbti, kol negausite Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo, nebent jums gali būti taikoma viena iš išimčių. Dirbti be *UKBA* (JKPA) leidimo yra kriminalinis nusikaltimas, jūs galite būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn arba gali tekti susimokėti fiksuotą baudą, jeigu dirbsite be leidimo. Darbdavys taip pat įvykdo nusikaltimą, jeigu jis/ji įdarbina asmenį, kuris neturi leidimo dirbti.

Kaip galėčiau gauti laišką, patvirtinantį asmens priėmimą į darbą?

Darbdavys turi prašyti *UKBA* (JKPA), kad jums būtų išduotas laiškas, patvirtinantis priėmimą į darbą. Darbdavys gali gauti laišką, patvirtinantį priėmimą į darbą, jeigu tai kvalifikuotam darbui ir tokiam darbui trūksta darbininkų. Laišką, patvirtinantį priėmimą į darbą, įmanoma gauti ir žemos kvalifikacijos darbuotojams maisto perdirbimo sektoriuje.

Kaip galėčiau gauti Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimą?

Norėdami pateikti prašymą, kad būtų išduotas Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimas, jūs turite turėti laišką, patvirtinantį priėmimą į darbą.

Prašymas išduoti Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimą pateikiamas užpildant BR3 formą, kurią galite rasti, atsivertę *UKBA* (JKPA) tinklalapį. Šitas prašymo pateikimas yra nemokamas.

Ar galiu pakeisti savo darbą?

Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjime bus užrašytas darbdavio vardas, pavardė ir kokio tipo darbą jūs dirbsite. Jūsų Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimas jums leidžia dirbti tik tokį darbą, koks užrašytas ant jo. Paprastai, jeigu jūs norite pakeisti darbą, jūsų naujas darbdavys turi pateikti prašymą dėl naujo laiško, patvirtinančio jūsų priėmimą į darbą, ir tada jūs, prieš pradėdami naują darbą, turite prašyti naujo Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo. Tačiau, jeigu jūsų Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjime yra kodas,

kuris prasideda raide „G“, jums leidžiama tuo pačiu metu, jeigu norite, imtis antro darbo, ir dėl to nereikia gauti patvirtinimo iš *UKBA* (JKPA).

Kas nutinka, jeigu atsisako man išduoti Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimą?

Jūs turite 28 dienas paprašyti, kad sprendimas būtų peržiūrėtas, ir jums reikėtų kreiptis į specialistą pagalbos. Per tą laikotarpį jums dirbti neleidžiama.

Kiek laiko galioja mano Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimas?

Jūsų Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimas galioja tiek, kiek jūs liksite šitame darbe, ir jums jo atnaujinti nereikės. Tačiau, jeigu jūs mesite darbą, jums galbūt reikės pasikonsultuoti su specialistu.

Kai būsite JK legaliai pradirbę 12 mėnesių „be pertraukos“, jūs turėsite visas laisvo judėjimo teises ir jums daugiau nebereikės leidimo dirbti. Dėl to jūs galėsite keisti darbus, iš anksto negavę laiško, patvirtinančio priėmimą į darbą, ar Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo.

Kaip aš įrodysiu, kad turiu visas laisvo judėjimo teises?

Mes rekomenduojame, kad jūs, pildydami BR1 formą, paprašytumėte *registration certificate* (registracijos pažymėjimo). Jis patvirtina, kad jūs turite teisę gyventi JK, kadangi jūs dirbate. Kiti būdai, kaip pasiekti laisvo judėjimo teisių, yra išvardinti 1-me priede.

Ką tai reiškia „darbas 12 mėnesių be pertraukos“?

Dirbti “ be pertraukos” reiškia, kad jūs negalite būti be darbo daugiau nei 30 dienų 12 mėnesių laikotarpyje. Jums reikės jūsų Įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo ir kitų įrodymų, kad dirbate 12 mėnesių be pertraukos. Skaičiuodami 30 dienų laikotarpį, į jį neįtraukite apmokamų atostogų, nedarbingumo dėl ligos, motinystės ar tėvystės atostogų, kadangi jūs turite teisę į šias nedarbingumo dienas. Jeigu jūs neturėjote darbo daugiau negu 30 dienų per 12 mėnesių, jums reikėtų kreiptis į specialistą pagalbos.

Ar man reikalingas *registration certificate* (registracijos pažymėjimas)?

Jums nereikia *registracijos pažymėjimo*. Tačiau, mes rekomenduojame, kad jūs pateiktumėte prašymą įsigyti jį, tam, kad galėtumėte įrodyti, jog jums taikoma išimtis dėl darbo leidimo reikalavimų.

Iš kur man gauti *registracijos pažymėjimą*?

Jeigu jums taikoma viena iš išimčių, pateiktų 2-me priede, kuri jums leidžia dirbti be leidimo, rekomenduojama *registracijos pažymėjimo* paprašyti pildant formą BR1. Jeigu jūs pateikiate prašymą, kaip aukštos kvalifikacijos migrantas, jūs turėtumėte jo prašyti užpildydami formą BR2. Jeigu jūs norite paprašyti *registracijos pažymėjimo* kaip studentas, savarankiškai dirbantis asmuo, arba kaip asmuo, pats finansiškai išsilaikantis, jūs taip pat turėtumėte naudoti formą BR1.

Ar gali mano šeima prisijungti prie manęs JK?

Bet kurie šeimos nariai gali prisijungti, jei jie taip pat yra **European Economic Area (EEA)** (*Europos Ekonominės Erdvės (EEE)*) piliečiai (įskaitant šeimos narius iš Bulgarijos ar Rumunijos) arba Šveicarijos piliečiai.

Prie jūsų taip pat gali prisijungti šie šeimos nariai, net jeigu jie nėra **EEE** ar Šveicarijos piliečiai :

- Jūsų sutuoktinis arba civilinis partneris
- Vaikai ir anūakai iki 21 metų amžiaus arba, kurie yra jūsų išlaikomi
- Jūsų tėvai, seneliai, proseneliai ar kiti giminaičiai, jei jūs galite įrodyti, kad jie yra jūsų išlaikomi

Jeigu jūsų šeimos nariai nėra **EEE** ar Šveicarijos piliečiai, jiems galbūt reikės kreiptis dėl šeimos leidimo (arba lankytojo **vizos**, jeigu jie atvyksta tik trumpam laiko tarpui), o jūs galbūt norėsite pasikonsultuoti su specialistu.

Ar gali mano šeimos nariai dirbti?

Jei jūs turite įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimą, jūsų šeimos nariai prieš pradėdami dirbti taip pat turėtų pateikti prašymą, kad būtų išduotas įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimas. Paprastai, jam/jai nereikės nei patenkinti kvalifikacijos testo, nei įrodyti, kad tokiam darbui nerandama tinkamo kandidato iš JK. Jis/ji turėtų pateikti prašymą, užpildydami formą **BR4**.

Jei jūs esate atleistas nuo darbuotojo leidimo arba priklausote 1-ame priede aprašytai kategorijai, tada jūsų šeimos nariams leidžiama dirbti be leidimo.

Mes rekomenduojame, kad jūsų šeimos nariai pateiktų prašymą dėl mėlyno registracijos pažymėjimo, patvirtinančio jų statusą. Jeigu jie nėra **EEE** ar Šveicarijos piliečiai, jie turėtų prašyti **residence card** (leidimo gyventi šalyje kortelės), užpildydami formą BR(5), arba šeimos nario leidimo gyventi antspaudo, pasinaudodami forma BR(6).

Kaip aš pateikiu prašymą?

Jums reikėtų išsiųsti prašymą naudojant specialų pristatymą, kad galėtumėte sekti savo prašymo eigą. Prieš išsiųsdami savo paso ir/arba valstybinės asmens tapatybės kortelės originalą, jums reikėtų pasidaryti kopiją ir pasidėti saugioje vietoje.

Visi prašymai yra nemokami.

Kur man siųsti savo prašymą?

Prašymus reikėtų siųsti:

Bulgarian and Romanian applications (Bulgariškos ir Rumuniškos paraiškos)

UK Border Agency, North East, Yorkshire & the Humber region, PO BOX 4160

Sheffield S1 9DZ

Daugiau informacijos ir prašymų formas galite rasti atsivertę **UK Border Agency (JK pasienio agentūros) tinklalapį.**

www.ukba.homeoffice.gov.uk/workingintheuk/bulgariaromania/applying/

Dėl laiško, patvirtinančio asmens priėmimą į darbą, ir įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo reikalavimų yra tam tikrų išimčių, kurios žinomos kaip 1-mas, 2-as ir 3-ias priedas:

1-mas PRIEDAS *A2* piliečiams taikomos išimtys dėl patvirtinčio laiško ir įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo reikalavimų: savarankiškai dirbantiems darbuotojams, studentams arba asmenims, kurie patys išsilaiko finansiškai.

Jūs galite naudotis judėjimo laisvės teisėmis, jei esate savarankiškai dirbantis asmuo, studentas arba pats išsilaikote finansiškai. Jei tam naudojate *European treaty rights* (Europos sutarties teisėmis), yra rekomenduojama, kad jūs pateiktumėte prašymą gauti geltoną *registracijos pažymėjimą*. Studentai gali dirbti 20 valandų per savaitę studijų laikotarpiu ir dirbti visą darbo dieną trunkantį darbą atostogų metu, bet prieš pradėdami dirbti turi būti gavę *registracijos pažymėjimą*.

Pasinaudoję *Europos sutarties teisėmis* penkis metus, kaip *EEE* pilietis jūs galite pateikti prašymą gauti leidimą nuolatinei gyventi JK, kas suteiktų jums teisę neribotai naudotis darbo rinka.

2-as PRIEDAS *A2* piliečiams taikomos išimtys dėl patvirtinčio laiško ir įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo reikalavimų: specialybės, dėl kurių netaikomi bendri reikalavimai

Jūsų darbdaviui nereikia gauti patvirtinančio laiško, tačiau jums vis tiek reikia pateikti prašymą dėl įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo, jei jūs dirbate darbą, priklausantį iš šioms kategorijoms:

- oro uoste dirbantys užsienio oro transporto bendrovių antžeminės valdymo tarnybos darbuotojai
- darbas pagal auklių programą Au pair
- privačių namų ūkių namų darbininkai
- užsienio šalių vyriausybių darbuotojai
- gydytojai ir odontologai rezidentai (internai) ir bendrosios praktikos gydytojai stažuotojai
- asmeniniai patarnautojai diplomatiniuose namų ūkiuose
- užsienio šalių spaudos, naujienų agentūrų ar transliuojančiųjų organizacijų atstovai
- užsienio bendrovių vieninteliai atstovai
- mokytojai ir kalbų specialistai pagal patvirtintas apsikeitimo programas
- kvalifikuotos medicinos seserys iš užsienio šalių, atvykstančios prižiūrimos stažuotės laikotarpiui
- dvasininkai, misionieriai ar religinių organizacijų nariai

2-as PRIEDAS *A2* piliečiai, taikomos išimtys dėl patvirtinčio laiško ir įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo reikalavimų: kitos išimtys

Jums bus netaikomas reikalavimas įsigyti leidimą dirbti JK, jei:

- jūs 2007m. sausio 1d. turėjote leidimą įvažiuoti / likti JK pagal 1971m. Imigracijos įstatymą
- jūs dirbate su leidimu be pertrūkių JK 12 mėnesių (netgi, kaip studentas, dirbantis ne visą darbo dieną)
- jūsų darbdavys yra įsisteigęs kitoje *EEE* valstybėje narėje
- jūs taip pat esate JK arba kitos *EEE* valstybės pilietis (išskyrus Bulgarijos ar Rumunijos), arba Šveicarijos pilietis
- jūs esate *EEE* arba Šveicarijos piliečio šeimos narys, besinaudojantis jo arba jos *European treaty rights* (Europos sutarties teisėmis) JK (išskyrus, jei jūs esate *A2* piliečio, priklausomo nuo darbo leidimo reikalavimų, šeimos narys), arba Didžiosios Britanijos piliečio sutuoktinis ar civilinis partneris (-ė), arba JK įsikūręs asmuo.

Pastaba – Jeigu jūs turite šeimos narių, kuriems netaikomi reikalavimai, kadangi jūs esate savarankiškai dirbantis, pats save išsilaikantis finansiškai arba studentas, jūs negalite įgyti statuso, atleidžiančio jus nuo reikalavimų, remdamiesi tuom, kad jie atleisti nuo reikalavimų.

- jūs esate diplomatinės atstovybės narys, diplomato šeimos narys arba bet kurio asmens, kuris turi teisę į diplomatinį imunitetą, šeimos narys.

Jei jūs esate aukštos kvalifikacijos darbuotojas, jūs taip pat galite būti atleistas nuo reikalavimo gauti darbo leidimą. Tačiau, norėdami to pasiekti, jūs turėsite pademonstruoti, kad jūs atitinkate tam tikrus kriterijus ir, tuom remdamiesi, gauti *registracijos pažymėjimą*.

Jeigu jūs atvykstate į JK pagal Seasonal Agricultural Workers Scheme (SAWS) (Sezoninę Žemės Ūkio Darbuotojų Programą (SŽŪDP)), yra skaitoma, kad darbo leidimas jau yra. Tačiau, jums reikės turėti galiojantį darbo pažymėjimą, išduotą SŽŪDP veiklos vykdytojo.

3-ia Dalis: *Europos ekonominei erdvei* nepriklausančių šalių darbuotojai migrantai *Taškais pagrįsta sistema*: Darbas JK

Įžanga

Iki 2008m. jums reikėdavo gauti *work permit* (darbo leidimą), leidžiantį jums dirbti JK, ir tada pateikti prašymą dėl *entry clearance* (įvažiavimo leidimo), kad galėtumėte įvažiuoti į JK. Šita dviejų etapų *darbo leidimo* sistema buvo pakeista *Points based System* (PBS) (Taškais pagrįsta sistema (TPS)) 2008m., ir jūsų prašymas įvažiuoti į JK dirbti yra svarstomas vieno etapo metu.

Dabar jūs galite įvažiuoti į JK, kaip darbuotojas pagal vieną iš penkių skirtingų „Lygmenų“. Jie yra sunumeruoti: 1-mas Lygmuo, 2-as Lygmuo ir 5-tas Lygmuo. 3-ias lygmuo, kuris taikomas nekvalifikuotiems darbuotojams, dar nebuvo pristatytas

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

ir, labai mažai tikėtina, kad bus pristatytas, atsižvelgiant į dabartinį ekonominį klimata. 4-tas Lygmuo taikomas tarptautiniams studentams. Jei jūs ketinate studijuoti JK, jums reikėtų pasikonsultuoti su specialistu.

1-mas, 2-as ir 5-tas Lygmenys apima skirtingas kategorijas, ir ta, pagal kurią jūs pateiksite prašymą, priklausys dėl kokios priežasties jūs atvykstate dirbti į JK. Paprastai, į 1-ą Lygmenį patenka Aukštos Kvalifikacijos Darbininkai, 2-ą Lygmenį – Kvalifikuoti Darbininkai, o į 5-ą Lygmenį Laikini Darbininkai.

Imigracijos Taisyklėse paaiškinta, kaip jums surinkti taškus kiekvienai kategorijai, ir, kai norėsite pateikti prašymą atvykti dirbti į JK, jums reikės pasitikrinti, kas tiksliai parašyta Taisyklėse.

Visas formas, paminėtas šioje informacinėje knygutėje, galite rasti, atsivertę UK Visa services (JK Vizų Paslaugų) tinklalapį (www.ukvisas.gov.uk)

Įvedus naujas imigracijos taisykles, nurodymus bei strategijas ir naują tvarką dėl prašymo dirbti JK, yra labai svarbu, kad, pateikdami prašymą įvažiuoti į JK ar likti JK, jūs visiškai suvoktumėte dabartinę padėtį. Šiame Vadove pateikta informacija gali būti jums taikoma tik ribotą laiko tarpą. Prieš pateikdami prašymą dėl darbo JK, pasitikrinkite *UK Border Agency* (JK pasienio agentūros) tinklalapį, ir jeigu jūs neįsitikinę, ar turite teisę dirbti JK, jums reikėtų kreiptis į specialistą pagalbos.

Ar aš galiu atvykti į JK dirbti?

Jums reikia pateikti prašymą, kad būtų išduotas leidimas dirbti JK.

Kur man kreiptis dėl leidimo įvažiuoti į JK (*įvažiavimo leidimo*)?

Dėl leidimo (kuris taip pat žinomas, kaip *įvažiavimo leidimas* arba *leidimas*) įvažiuoti į JK jums reikia kreiptis į British Embassy (Didžiosios Britanijos Ambasada), High Commission or Consulate (Aukščiausiąją Komisiją arba Konsulatą) šalyje, kurioje jūs gyvenate. Tai yra dokumentas, kuris bus įdėtas į jūsų pasą, patvirtinantis, kad jūs galite įvažiuoti į JK, nors ir nesate Didžiosios Britanijos pilietis.

Jis taip pat parodo, kad jūs įtikinote JK imigracijos institucijas, kad jūs pagal Imigracijos Taisyklių reikalavimus turite teisę įvažiuoti, priklausydami kategorijai, kurią nurodėte pateikdami prašymą.

Kaip aš galiu gauti leidimą dirbti JK?

Jums bus išduotas leidimas dirbti JK tik tai tuo atveju, jei galėsite surinkti minimalų taškų skaičių. Reikalingas minimalus taškų skaičius skiriasi, priklausomai nuo lygmens, kurį nurodote pateikdami prašymą, ir nuo to lygmens kategorijos. Paprastai taškai yra skiriami už:

- „savybes“
- „Anglų kalbą“; ir
- „išlaikymą“

Dėl įvairių savybių uždirbami taškai yra paaiškinti imigracijos taisyklių A, B ir C prieduose bei yra pastoviai taisomi. Naujausią Imigracijos Taisyklių versiją galite rasti atsivertę *UKBA* (JKPA) tinklalapį.

Ar aš galiu apskaičiuoti, ar man yra tikimybė gauti leidimą įvažiuoti į JK?

UKBA (JKPA) turi internetinę „taškais pagrįstą skaičiuoklę“, kuri gali jums padėti apskaičiuoti, ar jūs galite pateikti prašymą.

(www.ukba.homeoffice.gov.uk/pointscalculator)

Ar man reikės pasirašyti formas?

Rėmėjas, giminaitis ar atstovas gali gauti formas, padėti jas užpildyti ir jas pristatyti, tačiau JŪS privalote pasirašyti formą ir užrašyti datą, patvirtindami, kad formoje pateiktas turinys yra teisingas.

Ar man reikės pateikti dokumentus?

Kokie yra reikalingi dokumentai priklauso nuo to, pagal kokią TPS kategoriją pateikiate prašymą. Jums reikės pateikti „nurodytus dokumentus“ kaip patvirtinamuosius įrodymus. Jūs turite visiškai laikytis šio reikalavimo, o jeigu ne, jūsų prašymas bus atmestas. Bus priimami tik dokumentų originalai, bet ne kopijos.

Kaip pateikti prašymą?

Jums reikės užpildyti prašymo formą ir savęs vertinimo formą. Tada jums reikės susimokėti mokesčių ir pristatyti šitas formas kartu su patvirtinančiais dokumentais į British Embassy (Didžiosios Britanijos Ambasada).

Ar man reikia prisistatyti, kad būtų nuskaityti biometriniai duomenys?

Kiekvienas asmuo, pateikiantis prašymą dėl *įvažiavimo leidimo*, privalo susitarti ir atvykti, kad būtų nuskanuoti jo/jos pirštų antspaudai ir jis/ji būtų nufotografuotas/-ta skaitmeniniu fotoaparatu, tai prašymo proceso dalis. Nuskaitytus biometrines informacijas, jūs turite pristatyti prašymo formą per dvi savaites.

Kiek laiko užtruks mano prašymo svarstymas?

Tai skiriasi priklausomai nuo to, kur yra pateikiamas prašymas, ir kokio tipo tai prašymas. Jūs galite rasti naujausią informaciją ir nuorodas apie laukimo laiką, atsivertę UK Visa Services (JK Vizų Tarnybos) tinklalapį (www.ukvisas.gov.uk).

Kas, jei mano prašymas dėl *įvažiavimo leidimo* yra patenkintas?

Jei surenkate pakankamai taškų pagal TPS, jums bus išduotas *įvažiavimo leidimas*. Jame bus nurodyta data, nuo kada įsigalioja *leidimas* įvažiuoti į JK arba likti JK, ir data, kada pasibaigia leidimo galiojimo laikas. Jame taip pat bus nurodyta, ar yra pridedamos kokios nors sąlygos dėl įvažiavimo į JK.

Kol būsite išvykę, kaip 1-mo Lygmens (Bendras) Migrantas, jūs galite dirbti bet kuriam darbdaviui be išankstinio *UKBA* (JKPA) leidimo, taip pat jūs galite pradėti dirbti savarankiškai.

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Kaip 2-o Lygmens darbininkui jūsų leidimas įvažiuoti į JK arba leidimas likti JK bus išduotas su sąlyga, kad jūs liksite dirbti laiduotojui/rėmėjui, kuris palaikė jūsų prašymą.

Kaip 5-to Lygmens (Jaunimo Judumo Programa) migrantui jums leidžiama dirbti JK, tačiau jūsų darbui taikomi tam tikri apribojimai.

Pagal visas šiuos lygmenis jums nebus leidžiama pasinaudoti *valstybės fondais*.

Kuriam laikui man bus leidžiama likti JK?

Tai skirsis priklausomai nuo to, pagal kokį lygmenį ir kokią kategoriją jūs pateikiate prašymą.

Pagal 1-mo Lygmens (Bendrą) kategoriją jums paprastai suteikiami du metai, po kurių sektų dar trys metai, jei prašytumėte pratęsimo.

Pagal 2-o Lygmens (Bendrą) kategoriją dažniausia suteikiamas trejų metų ir vieno mėnesio laikotarpis. Tačiau, jei jūsų „įdarbinimo laikotarpis“ yra trumpesnis negu trys metai, jums bus suteiktas trumpesnis laikotarpis plius vienas mėnuo.

Pagal 5-o Lygmens (Jaunimo Judumo Programa) Migranto kategoriją, jums gali būti suteiktas laikotarpis iki dviejų metų.

Kas, jei mano prašymas dėl *įvažiavimo leidimo* yra atmetamas?

Leidimas/*įvažiavimo leidimas* bus atmetas, jei atitinkamose srityse nebus surinkta papankamai taškų. Jei jūsų prašymas yra atmetas, jūs galite paprašyti „administracinio persvarstymo“. Tokiu atveju ambasada svarstys, ar buvo padaryta klaida priimant sprendimą. Tačiau jums nebus leidžiama pristatyti daugiau įrodymų, paremiančių jūsų prašymą. Prašymas dėl administracinio persvarstymo turi būti pateiktas ambasadai per 28 dienas nuo sprendimo, kad jūsų prašymas atmetamas, gavimo datos. Sprendimas paprastai paskelbiamas per sekantį 28 dienų laikotarpį.

Jūs neturite pilnos teisės pateikti apeliacinį skundą kol neįvyko nepriklausomas teismas. Paprastai jūs galėsite pateikti apeliacinį skundą tik remdamiesi tuom, kad buvote neteisėtai diskriminuojamas arba, kad sprendimas pažeidžia Europos Žmogaus Teisių Konvenciją. Bet kuriuo atveju jums reikės pasikonsultuoti su specialistu.

Jeigu atsisakymas negali būti ginčijamas apeliaciniu skundu arba kitu administraciniu persvarstymu, jūsų vienintelė alternatyva užginčyti atsisakymą yra reikalauti teisminės peržiūros, ir dėl to jums reikės pasikonsultuoti su teisininku.

Ar gali mano šeima prisijungti prie manęs JK?

Prie jūsų gali prisijungti jūsų išlaikomi asmenys:

- jūsų vyras, žmona ar civilinis partneris
- jūsų partneris, jeigu jūs gyvenote kartu daugiau negu du metus; ir
- jūsų vaikai iki 18 metų, jei jie išlaikomi finansiškai ir nėra vedę. Jei jūs nesate įsitikinę, ar jūsų vaikai yra išlaikomi, kreipkitės į specialistą.

Dėl kiekvieno jūsų išlaikomo asmens reikia pateikti atskirą prašymą dėl *įvažiavimo leidimo* arba tuo pačiu metu, kai jūs pateikiate savo prašymą, arba

jums jau gavus *įvažiavimo leidimą*. Išlaikomi asmenys turi pateikti prašymą vykti į JK British Embassy (Didžiosios Britanijos ambasadoje) arba High Commission (Aukščiausiajai Komisijai) savo gyvenamojoje šalyje. Jūsų išlaikomi asmenys privalo pateikti įrodymų originalus, patvirtinančių ryšį su jumis anglų kalba arba išverstus ir patvirtintus. Jūs taip pat privalote ketinti gyventi kartu išlaikydami esamus santykius visos jūsų viešnagės JK metu.

Jūsų išlaikomiems asmenims leidžiama likti JK tik tokį laiko tarpą, koks buvo suteiktas jums, to laikotarpio neviršijant.

Būdami JK, jūs ir jūsų šeimos nariai turite turėti pakankamai pinigų save išsilaikyti. Suma skiriasi priklausomai nuo to pagal kokį lygmenį ir kokią kategoriją jūs pateikiate prašymą, ir gali būti iki £ 1,600 vienam išlaikomam asmeniui. Jūs turėsite parodyti, kad turite pakankamai pinigų visiems savo išlaikomiems asmenims.

Jūsų sutuoktiniui ar partneriui bus leidžiama dirbti JK be leidimo.

Dažniausiai reikalavimai, kurių reikia laikytis, yra panašiai tokie patys visiems, pateikiantiems prašymą, neatsižvelgiant į Lygmenį ar kategoriją.

To išimtis yra, jeigu jūs esate 5-to Lygmens (Jaunimo Judumo Programos) prašytojas, jūs turėsite pasirašyti deklaraciją, kad neturite išlaikomų asmenų iki 18 metų. Jūsų sutuoktinis ar partneris gali pateikti prašymą įvažiuoti į JK pagal savo teises.

Ar man reikia „rėmėjo“ dirbti JK?

Rėmimas yra reikalingas tik tam tikriems asmenims, pateikiantiems prašymą. Jei jūs kreipiatės pagal 1-mą Lygmenį, jums rėmimo nereikia. Pagal tam tikras 2-o ir 5-to Lygmens kategorijas jums reikia rėmimo, jums reikės pasitikrinti savo prašymo kategoriją.

Visoms kitoms kategorijoms, jei jūs neturėsite rėmimo, jūsų prašymas bus atmestas. Rėmėjas neprivalo priimti jūsų prašymo, ir jūs neturėsite teisės apskųsti siūlomo rėmėjo, kuris atsisako jus remti, sprendimo.

Jūs galbūt galėsite dirbti JK, jei jums kaip darbuotojui bus išduota Rėmimo Pažyma. Jūsų darbdavys suteiks jums visus reikalingus dokumentus. Šitie dokumentai turės unikalų nuorodos numerį, kurį jūs privalote nurodyti savo prašyme *UKBA* (JKPA) dėl leidimo įvažiuoti ar leidimo likti JK.

Galutinį sprendimą dėl to, kas gali vykti į JK arba likti JK, priima imigracijos tarnyba, o ne rėmėjas.

Kaip man susirasti rėmėją?

UKBA (JKPA) tinklalapyje jūs galite rasti sąrašą licencijuotų rėmėjų, kurį galite peržiūrėti prieš pradėdami planuoti važiuoti dirbti į JK. (www.ukba.homeoffice.gov.uk/employers/points/sponsoringmigrants/registerofspnsors/).

Jei esate 5-to Lygmens (Jaunimo Judumo Programos) Migrantas, jūsų paties vyriausybė bus jūsų rėmėjas.

Kas, jei mano rėmėjas nustoja būti licencijuotas?

Jūsų leidimas įvažiuoti ar likti gali būti apribotas arba pakeistas jo trukmės laikas, jeigu dėl kokios nors priežasties jūsų rėmėjas daugiau nebeturi rėmėjo licencijos. Tai gali turėti rimtų pasekmių, ir jums nedelsiant reikėtų kreiptis į specialistą patarimo.

Ar aš galiu pateikti prašymą dėl leidimo likti?

Jei jums buvo išduotas leidimas įvažiuoti į JK arba likti JK, jūs galbūt galėsite kreiptis į *UKBA* (JKPA) prašydami, kad jūsų leidimas būtų pratęstas. Kai kurios kategorijos turi griežtus laiko apribojimus dėl pratęsimo, ir jei jūs atvykote pagal 5-tą Lygmenį, jums neleidžiama prašyti pratęsimo. Jums reikia pasitikrinti pagal savo kategoriją.

Ar aš galiu pateikti prašymą dėl leidimo likti pagal kitą kategoriją?

Jei jūs pateikiate prašymą dėl leidimo likti pagal kitą kategoriją, ne pagal tą, pagal kurią jūs esate šiuo metu, jūsų prašymas bus vadinamas "perėjimo". Galimybė "pereiti" yra labai griežtai kontroliuojama.

Kaip 5-to Lygmens (Jaunimo Judumo Programos) Migrantas jūs negalite pereiti į kita TPS (taškais Pagrįstos Sistemos) kategoriją, taip pat jūs negalite pereiti iš vienos 5-to Lygmens kategorijos į kitą 5-to Lygmens kategoriją. Be to, perėjimas į 5-to Lygmens (Laikino Darbininko) kategoriją yra labai apribotas, ir jums reikės pasikonsultuoti su specialistu.

Kokias man reikia užpildyti formas?

Jūs turite naudoti naujausią *UKBA* (JKPA) formą. Jūs galite atsisiųsti ją iš *UKBA* (JKPA) tinklalapio (www.ukba.homeoffice.gov.uk). Kiekvienas Lygmuo ir kiekviena kategorija kiekviename lygmenyje turi specifinę formą, kurią reikia užpildyti. Taip pat yra atskira forma bet kuriam išlaikomam asmeniui, kuris prašo leidimo likti JK. Prašymo formoje bus užrašyta, kokius dar dokumentus reikia pateikti kartu su prašymo forma, ir kokius turite susimokėti mokesčius.

Ką man daryti su formomis?

Prašymo formos gali būti pristatytos vienu iš šių būdų: paštu, per kurjerį, asmeniškai ar internetu. Kai kurios prašymo formos turi būti pateiktos naudojant specifinį metodą, ir jums reikėtų pasitikrinti, koks metodas yra teisingas jūsų prašymui.

UKBA (JKPA) praneš jums, kad buvo gautas jūsų prašymas ir patvirtinamieji dokumentai, ir pasakys, kaip susitarti dėl jūsų biometrinių duomenų nuskaitymo. Tada jūsų prašymas bus svarstomas, ir apie sprendimą jums bus pranešta paštu. *UKBA* (JKPA) tinklalapis nurodo koks dabar yra apytikris laukimo laikas kiekvienai kategorijai.

Kas, jei mano dabartinis leidimas baigiasi man dar nepateikus prašymo pratęsti?

Jums reikėtų pateikti prašymą *UK Border Agency* (JK Pasienio Agentūrai) dar nepasibaigus jūsų dabartiniam leidimui įvažiuoti/likti JK. Jei jūs pateiksite prašymą, kai jūsų leidimas būtų JK jau bus pasibaigęs, jūs būsite JK nelegaliai, ir jūsų prašymas bus atmestas.

Koks yra mano statusas, kol aš laikiu sprendimo?

Jei jūs pateikėte prašymą, kad būtų pratęstas leidimas likti, dar nepasibaigus jūsų leidimui įvažiuoti ar leidimui likti, tada jūsų dabartinis leidimas įvažiuoti ar leidimas likti galios kol bus priimtas sprendimas dėl jūsų prašymo.

Jei jūs pateikėte apeliacinį skundą dėl atsisakymo pratęsti leidimą IR jūsų prašymas buvo pateiktas laiku, tada jūsų dabartinis leidimas įvažiuoti ar leidimas likti taip pat galios kol bus priimtas sprendimas.

Kas bus, jei man bus išduotas kitas leidimas likti?

UKBA (JKPA) išduos Biometrinių Leidimų Gyventi, kuriame bus nurodytas jūsų imigracijos statusas ir jūsų leidimo likti galiojimo terminas.

Kas bus, jei man nebus išduotas kitas leidimas likti?

Jei *UKBA* (JKPA) atsisako patenkinti jūsų prašymą, tada jums bus pasakyta, ar turite teisę pateikti apeliacinį skundą. Skundo priešastys turi būti pateiktos per labai trumpą laiko tarpą, ir jums nedelsiant reikėtų pasikonsultuoti su specialistu. Kas, jei aš kaip 2-to Lygmens darbininkas nedirbsiu savo rėmėjui/darbdaviui?

Jūsų leidimas įvažiuoti arba likti bus išduotas su sąlyga, kad jūs liksite dirbti rėmėjui, kuris palaikė jūsų prašymą. Jei jūs nedirbsite darbdaviui, kuris nurodytas jūsų prašyme, arba jei pradėsite dirbti kitam darbdaviui be išankstinio *UKBA* (JKPA) sutikimo, jūs būsite JK nelegaliai ir galite būti "pašalintas" iš JK. Jeigu nustatoma, kad esate JK nelegaliai, tai turės didelės įtakos bet kokiam prašymui įvažiuoti į JK, kurį galbūt jūs norėsite pateikti ateityje.

Pagal 5-tą Lygmenį (Laikinas Darbininkas) darbo pakeistimai yra leidžiami arba su tuo pačiu darbdaviu arba su kitu darbdaviu, bet norint tai padaryti, jūs turite pateikti prašymą "pakeisti jūsų leidimą". Pakeitimas bus leidžiamas tik tuomet, jei naujas darbas yra licencijuotam rėmėjui, ir bus reikalinga nauja Rėmimo Pažyma, nebent tai papildomas darbas prie to darbo, dėl kurio buvo išduotas Rėmimo Pažymos originalas. Taikomos sąlygos, ir jums reikėtų kreiptis į specialistą patarimo.

Ar galiu paskui įsikurti JK?

2011m. balandžio mėn. pasikeitė Taisyklės, ir tikimasi, kad bus dar daugiau pakeitimų vėliau šiais metais. Kai jau esate prabuvęs JK kaip 1-mo Lygmens (Bendras) Migrantas penkis nepertraukiamus metus, jūs galite kreiptis dėl neapibrėžto leidimo likti JK. Tai taip pat vadinama įsikūrimu. Jūs turite įrodyti, kad

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

gaunate pajamas dirbdami darbdaviui arba dirbdami savarankiškai. Jūs taip pat privalote parodyti, kad turite pakankamai anglų kalbos žinių bei žinių apie gyvenimą JK.

Kaip 2-o Lygmens (Bendras) Migrantas jūs taip pat turite teisę įsikurti, jei jūs teisėtai praleidote nepertraukiamą penkių metų laikotarpį JK. Jūsų rėmėjas turės patvirtinti raštu, kad jūs vis dar reikalingas darbui, o jūs privalote parodyti, kad turite pakankamai anglų kalbos žinių bei žinių apie gyvenimą JK.

Visas laikotarpis, kai dirbote su "Darbo Leidimu" (išduotu pagal senus "verslo ir komercijos" susitarimus) įsiskaičiuos į penkių metų nepertraukiamą darbo laikotarpį.

Kaip 5-to Lygmens (Jaunimo Judumo Programos) Migrantas jūs neturite teisės pateikti prašymo dėl įsikūrimo.

Kaip man pateikti prašymą?

Jums reikėtų pateikti prašymą *UKBA* (JKPA) dar nepasibaigus jūsų dabartiniam leidimui įvažiuoti/likti JK. Jei jūs pateiksite prašymą, kai jūsų leidimas būti JK jau bus pasibaigęs, jūs būsite JK nelegaliai, ir jūsų prašymas bus atmestas.

Kai jums yra išduotas leidimas įsikurti JK, nėra jokių apribojimų likti JK. Jūs galite keisti darbdavius, keisti darbus ir gauti atitinkamas *socialinio draudimo pašalpas*, jeigu reikės, be *UKBA* (JKPA) leidimo tai daryti.

Ar aš galiu dirbti Airijos Respublikoje?

Informacija šiame vadove nėra taikoma Airios Respublikai, kuri valdoma visiškai kitokių teisės aktų. Jei jūs norite dirbti Airijos Respublikoje, jums reikėtų pasikonsultuoti su specialistu iš Airijos Imigracijos Tarybos, telefono numeris (00) 353 1 6740200 (dirba 14:00 - 16:00).

Naudingas kontaktas:

Immigration Enquiry Bureau (Imigracijos Tarnybos Informacijos Biuras)
(0870 606 7766)

Socialinio draudimo pašalpos

National Insurance Numbers (Valstybinio Socialinio Draudimo Numeriai). Valstybinis socialinio draudimo numeris reikalingas darbo ir socialinių garantijų tikslams. Dėl to jūsų pirmas žingsnis dėl abiejų dalykų yra kreiptis, kad būtų išduotas *Valstybinio Socialinio Draudimo Numeris*.

Kodėl man reikalingas *Valstybinis socialinio draudimo numeris*?

Kai atvykstate dirbti į JK, jūs turite kreiptis dėl *Valstybinio Socialinio Draudimo numerio*, kitaip jūsų mokami mokesčiai ir *National Insurance* (Valstybinio socialinio draudimo) įnašai nebus registruojami. Mokesčių ir *Valstybinio Socialinio Draudimo* mokėjimas paprastai yra būtinas visiems, dirbantiems JK ir jūs visada turite pasitikrinti, kad jie yra mokami, nes tai gali jums padėti įrodyti, kad jūs čia dirbate teisėtai. Jei jūs kreipiatės dėl *socialinio draudimo pašalpų* arba mokesčių lengvatų, kurias teikia "Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamentas, privalėsite turėti oficialų *Valstybinį Socialinio Draudimo Numerį*, kurį jums skyrė *Socialinės Apsaugos Tarnybos* *Valstybinio Socialinio Draudimo Numerio* suteikimo skyrius.

Kaip man pateikti prašymą dėl *valstybinio socialinio draudimo numerio*?

Jei atvykstate gyventi ir dirbti į Šiaurės Airiją pirmą kartą, jums reikės kreiptis dėl *valstybinio socialinio draudimo numerio*, kai ten nuvyksite. *Socialinio Draudimo Agentūra* Šiaurės Airijoje yra atsakinga už kasdieninę socialinio draudimo sistemos veiklą ir prašymus dėl *Valstybinio Socialinio Draudimo Numerio*. *Socialinio Draudimo Agentūra* arba jūsų darbdavys jums paaiškins, kaip gauti *valstybinį socialinio draudimo numerį*.

Jei jūs gyvenote ir dirbote Šiaurės Airijoje anksčiau, tai reiškia, kad jums reikės pateikti savo *Valstybinį Socialinio Draudimo Numerį* *Socialinio Draudimo Agentūrai*. Taip pat jums reikės pateikti įrodymą, kad numeris, kurį jūs pateikėte, yra jūsų. Jeigu jūs negalite prisiminti savo numerio, jums reikės pateikti pakankamai informacijos arba įrodymų *Socialinio Draudimo Agentūrai*, kad galėtumėte surasti jūsų numerį.

Kai kreipiatės dėl *National Insurance number* (Valstybinio Socialinio Draudimo numerio), turite pateikti atitinkamus dokumentus, kad įrodytumėte, kad jūs tikrai esate tas, kas sakotės esąs, ir jei jūs nesate *EEE* pilietis, kad jūs turite teisę dirbti JK.

Kokie dokumentai gali įrodyti, kad aš esu tas, kas sakau, kad esu?

Dokumentai, kurie gali įrodyti jūsų tapatybę, yra:

- Jūsų gimimo arba santuokos pažymėjimas
- Jūsų pasas arba asmens tapatybės kortelė, kuris (-i) buvo išleistas bet kurioje *European Economic Area*(EEA) (Europos Ekonominės Erdvės) šalyje

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

- Laiškas iš advokato, patarėjo arba oficialaus bet kurios organizacijos atstovo
- Sąrašas priimtinių dokumentų išdėstytas ISSP informaciniame lapelyje „Kaip įrodyti savo asmens tapatybę socialinio draudimo skyriui“. Informacinių lapelių galite rasti *Socialinio Draudimo Agentūroje*.

Dokumentiniai įrodymai, kurie gali įrodyti jūsų teisę dirbti (tik ne *EEE* piliečiams) yra:

- jūsų pasas
- jūsų gimimo liudijimas arba įvaikinimo liudijimas, išduotas JK, Normandijos salose arba Airijoje
- Didžiosios Britanijos piliečio registracijos arba natūralizacijos pažymėjimas
- *JK Pasienio Agentūros* dokumentai, kurie rodo, kad jūs turite teisę dirbti JK
- jūsų "darbo leidimas"

Ar aš būsiu apklaustas, kai kreipsiuos dėl *valstybinio socialinio draudimo numerio*?

Jūsų pokalbis vyks *Social Security Agency* (Socialinio Draudimo Agentūroje), jį ves *Valstybinio Socialinio Draudimo Numerių* išdavimo poskyrio darbuotojas, kuris nuspręs, ar *Valstybinis Socialinio Draudimo Numeris* gali būti išduotas. Labai svarbu, kad suprastumėte, ko jūsų klausia ir kad jūsų atsakymai būtų aiškūs. Jei jūs turite sunkumų su anglų kalba, jums reikėtų paprašyti *Socialinio Draudimo Agentūros*, kad surastų vertėją, kalbantį (-čia) jūsų kalba.

Atkreipkite dėmesį, kad, jei jūs neatitinkate reikalavimų gauti *Valstybinį Socialinio Draudimo Numerį*, jums taip pat gali neskirti *Socialinio Draudimo Išmokų*. Ši taisyklė galioja ne tik jums, besikreipiančiam asmeniui, bet ir kitam asmeniui, už kurį jūs norite gauti pašalpą, išskyrus vaikus ar jaunuolius.

Likusi šio skyriaus dalis yra suskirstyta į dvi dalis, jūs turite įsitikinti, kad skaitote tą dalį, kuri liečia jus.

1-ma dalis: yra darbininkams migrantams, kurie yra *Europos Ekonominės Erdvės* (EEE) piliečiai (tame tarpe A8 piliečiai ir A2 piliečiai), apimant specifinę informaciją *A2* Rumunijos ir Bulgarijos piliečiams. A2 piliečiai turėtų įsitikinti, kad jie perskaito visą dalį (abu žalią ir raudoną tekstus).

2-a dalis: yra darbininkams migrantams, kurie yra šalių nepriklausančių *Europos Ekonominės Erdvei* piliečiai.

1-ma dalis: *Europos Ekonominės Erdvės* piliečiai

Jums reikėtų skaityti šią dalį, jei jūs esate *Europos Ekonominės Erdvės* šalies pilietis, įskaitant *A8 piliečius* ir *A2 piliečius*. Tačiau čia yra tam tikros specifinės informacijos *A2 piliečiams* apie skirtingas taisykles, kurios taikomos darbininkams migrantams iš Rumunijos ir Bulgarijos. Prašome įdėmiai perskaityti visą dalį, kad suprastumėte, kurios taisyklės ir teisės taikomos jums.

Kas man gali padėti, jei aš neturiu pakankamai pinigų pragyvenimui?

Jei taip atsitiktų, kad neturite pakankamai pinigų, yra tikimybė, kad galite gauti pagalbą per valstybines išmokas. Jos JK vadinamos **social security benefits** (socialinio draudimo išmokomis). Jei jūs negalite gauti jokių **socialinio draudimo išmokų**, jums galbūt gali padėti Socialinės Tarnybos, kurios kartais gali suteikti pagalbą esant kritiškai padėčiai. Net jeigu jūs nesate atvykęs (-usi) iš vienos iš išvardintų šalių, ir jums reikia pagalbos, jums visada reikėtų kreiptis į specialistą (nežiūrint į jūsų tautybę), nes jūs galbūt turite teises, kurios nepaminėtos šitame vadove.

Kokia agentūra yra atsakinga svarstant paraiškas dėl socialinio draudimo pašalpų?

Social Security Agency (Socialinio Draudimo Agentūra) Šiaurės Airijoje yra atsakinga už kasdieninę socialinio draudimo sistemą, veikiančią. Ši agentūra svarstys jūsų prašymą dėl **National Insurance Number** (Valstybinio Socialinio Draudimo Numerio) ir/arba visas kitas paraiškas dėl **social insurance benefits** (socialinio draudimo išmokų). Kai jūs pateikiate paraišką dėl kokios nors **socialinio draudimo išmokos**, jūsų prašymą svarstys ir priims sprendimą asmuo, dirbantis šioje agentūroje, vadinamas "sprendimų priėmėju". **Tax Credits** (Mokesčių Lengvatas) ir **Child Benefits** (Vaiko Pašalpas) administruoja **Her Majesty's Revenue and Customs** (Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamentas).

Kokius kriterijus man reikia patenkinti, kad gaučiau **socialinio draudimo išmoką**?

Jei kreipiatės dėl **socialinio draudimo išmokos**, ją galėsite gauti tik tokiu atveju, jei atitiksime teisės gauti šią išmoką sąlygas ir patenksite tam tikrus teisės gyventi arba būti reikalavimus. Reikalavimai, kuriuos turėsite patenkinti, priklausys nuo pašalpos, dėl kurios jūs kreipiatės, tipo. Taip yra todėl, kad egzistuoja įvairios **socialinių draudimo išmokų** rūšys. Jos yra tokios:

- išmokos, priklausančios nuo pajamų, tokios kaip **Income Support** (pašalpa, gaunantiems mažas pajamas), **Income-based Jobseeker's Allowance** (priklausanti nuo pajamų Bedarbio Išmoka), **Income-related Employment and Support Allowance** (susijusi su pajamomis darbo ir pagalbos išmoka), **State Pension Credit** (Valstybės Pensijų Kreditai) ir **Housing Benefit** (gyvenamo būsto pašalpa). Jos taip yra žinomos kaip išmokos, priklausančios nuo pajamų, tai reiškia, kad svarstant tokios pašalpos skyrimą, gali būti atsižvelgiama į jūsų turimas pajamas ir santaupas.

- išmokos, nepriklausančios nuo pajamų, kurios yra mokamos, pvz. dėl ligos ar nėštumo, nedarbo, netekties arba senyvo amžiaus. Šias pašalpas galite gauti tik tada, jei jūs (arba jūsų sutuoktinis (-ė)/ civilinis partneris (-ė) netekties atveju) esate įmokėję pakankamai **National Insurance** (Valstybinio Socialinio Draudimo) įmokų JK arba kitoje **Europos Ekonominės Erdvės** (EEE) šalyje.

- specialios nuo įmokų nepriklausančios išmokos, tokios kaip **Attendance Allowance** (Priežiūros Išmoka), **Disability Living Allowance (DLA)* (Invalidumo Išmoka) ir **Carer's Allowance** (Slaugytojo Išmoka).

- **Child Tax Credit** (Vaiko Mokesčių Lengvatos), **Working Tax Credit** (Dirbančio Asmens Mokesčių Lengvatos) ir **Child Benefit** (Vaiko Pašalpa), kurias

administruoja ** Her Majesty's Revenue and Customs ** (Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamentas).

Kur galiu kreiptis pagalbos?

Nepriklausomai nuo to, dėl kokios pašalpos kreipiatės, svarbu prisiminti, kad jei jums pašalpos nesuteikia, visada galite kreiptis patarimo. Taigi, jei esate nepatenkintas (-a) ** Social Security Agency ** (Socialinio Draudimo Agentūros) arba ** Her Majesty's Revenue and Customs ** (Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamento) sprendimu, jį galite apskųsti nepriklausomam teismui. Jūs turėtumėte kreiptis į patarimų biurą, kur jums padėtų nuspręsti, ar turite pakankamai priežasčių apskųsti sprendimą. Tarnybos, kurios galėtų jums padėti pašalpų gavimo klausimais yra

- Law Centre (NI) (Teisės Centras (ŠA)), telefonas (028) 9024 4401 (Belfaste) arba (028) 71262433 (Derry)
- Citizens Advice, Regional Office (Informacijos Gyventojams Tarnybos Regioninis Biuras), telefonas (028) 9023 1120, kuriuo paskambinus jus nukreips į Citizens Advice Bureau (Informacijos Gyventojams Biurą) jūsų artimiausioje vietovėje ir
- Advice NI, Regional Office (Šiaurės Airijos Informacijos Tarnyba), telefonas (028) 9064 5919, kuriuo paskambinus jus nukreips į informacijos skyrių, esantį arčiausiai jūsų gyvenamos vietos.

Jei jums sunku suprasti angliškai, jums reikėtų paprašyti patarimų centre ar biure, kad jums pasistengtų surasti vertėją, kuris (-i) kalbėtų jūsų kalba, nes labai svarbu, kad jūs suprastumėte, ko klausia ir kad jūsų atsakymai būtų aiškūs.

Kokius reikalavimus man reikia atitikti, pateikiant prašymą dėl ** Income Support ** (pašalpos gaunantiems mažas pajamas), ** Income-based Jobseeker's Allowance ** (nuo pajamų priklausančios Bedarbio Išmokos), ** Income related Employment and Support Allowance ** (su pajamomis susijusios darbo ir pagalbos išmokos), ** State Pension Credit ** (Valstybės Pensijų Kreditu) arba ** Housing Benefit ** (pašalpos už gyvenamą būstą)?

Norėdamas (-a) gauti bet kurias iš šių pašalpų, turite įrodyti, kad nuolat gyvenate Šiaurės Airijoje IR turite teisę gyventi ** Common Travel Area ** (Laisvo Judėjimo Zonos šalyse). ** Laisvo judėjimo zona ** apima Jungtinę Karalystę (įskaitant Didžiąją Britaniją ir Šiaurės Airiją), Airijos Respubliką, Meno salą ir Normandų salas.

Jums taip pat reikės įrodyti, kad turite teisę gyventi ** Laisvo judėjimo zonoje **, jei norite kreiptis dėl ** Child Tax Credit ** (mokesčių lengvatos turint vaikų) arba ** Child Benefit ** (Vaiko Pašalpos). Šias pašalpas administruoja ** Her Majesty's Revenue and Customs ** (Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamentas). Mokesčių lengvatos dėl vaikų ir vaikų pašalpos paprastai mokamos už vaikus, kurie gyvena su jumis Šiaurės Airijoje. Tačiau, jūs galite reikalauti šių pašalpų ir už vaikus, kurie gyvena kitoje šalyje, kuri yra ** EEE ** narė, su sąlyga, kad jūs dirbate.

Dėmesio, *A2* piliečiai: Rumunijos ir Bulgarijos piliečiai taip pat paprastai privalo gauti leidimą dirbti pagal įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą arba turi turėti leidimą dirbti nepertraukiamą 12 mėnesių laikotarpį.

Kas yra pastovios gyvenamos vietos testas?

Jei norite įrodyti, kad pastoviai gyvenate Šiaurės Airijoje, jums reikės išlaikyti "pastovios gyvenamos vietos testą". Šis testas nulems, ar jūs turite teisę kreiptis dėl **Income Support** (pašalpos gaunantiems mažas pajamas) **Income-based Jobseeker's Allowance** (nuo pajamų priklausančios Bedarbio Išmokos) **State Pension Credit** (Valstybės Pensijų Kreditų) arba **Housing Benefit** (pašalpos už gyvenamą būstą) pašalpų, ir bus taikomas kiekvienam, atvykstančiam gyventi ir dirbti į Šiaurės Airiją pirmą kartą, arba grįžtančiam į Šiaurės Airiją po išvykimo gyventi į užsienį.

Yra tikimybė, kad galėsite įrodyti, jog jums testo taikyti nereikia, jeigu:

- jūs dirbote JK, arba
- jūs galite įrodyti, kad turite teisę gyventi Šiaurės Airijoje, kadangi esate apibrėžtas, kaip darbininkas pagal Europos įstatymus, arba jūs esate dirbantis savarankiškai ir atitinkate tam tikrus Europos direktyvų reikalavimus.

Dėmesio, *A2* piliečiai: Jei jūs esate Rumunijos ir Bulgarijos pilietis, jūs galėsite įrodyti, kad jums nereikia taikyti testo, jei jūs esate gavę leidimą dirbti pagal įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą ir dirbate įgaliotam darbdaviui Šiaurės Airijoje.

Kitu atveju, pastovios gyvenamosios vietos testo taikymas bus svarstomas, kai jūs pateiksite paraišką dėl bet kurios iš šių išmokų.

Kaip aš galiu įrodyti, kad aš esu nuolatinis (-ė) Šiaurės Airijos gyventojas (-a)?

Tam, kad įrodytumėte, kad esate nuolatinis Šiaurės Airijos gyventojas, turėsite įrodyti, kad jūsų ketinimai čia atvykstant buvo įsikurti nuolatiniam ir pastoviam gyvenimui. Tai nebūtinai turi reikšti, kad turėsite įrodyti, kad ruošiatės čia pasilikti visam laikui. Jei niekada nesate gyvenęs (-usi) ar buvęs (-usi) Šiaurės Airijoje anksčiau, turėsite įrodyti savo ketinimus faktiškai pasilikdami čia gyventi tam tikrą laiko tarpą.

Tikslus laiko tarpas priklausys nuo asmeninių aplinkybių jūsų atveju. Paprastai tai būtų nuo vieno iki trijų mėnesių. Tačiau kuo ilgiau jūs būsite čia išgyvenęs (-usi) prieš kreipdamasis (-i) dėl šių išmokų, tuo jūsų kreipimasis bus labiau pagrįstas.

Spręsdamas, ar jūs esate nuolatinis (-ė) Šiaurės Airijos gyventojas (-a), asmuo, kuris svarstys kreipimąsi, turės atsižvelgti į visus galimus faktorius. Jie gali būti:

- Išankstiniai pasiruošimai prieš atvykstant į Šiaurės Airiją
- Pastangos, įdėtos norint užsitikrinti darbo vietą
- Ar jūs pardavėte savo namą ar atsisakėte savo teisės gyventi nuomojamoje patalpoje?
- Ar jūs uždarėte ar perkėlėte kokias nors savo banko sąskaitas?

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

• Kokius žingsnius žengėte perduodami savo nuosavybę ar susiorganizavote, kad ji būtų pervežta į Šiaurės Airiją?

• Ar pranešėte sveikatos ar švietimo institucijoms (jei turite vaiku), kad jūs ketinate išvykti gyventi į Šiaurės Airiją?

Jei nesate tikri, kad galite įrodyti savo nuolatinį gyvenimą Šiaurės Airijoje, kreipkitės patarimo į specialistą.

Kokie faktai padės man įrodyti, kad aš atitinku pastovaus gyvenimo šalyje testo reikalavimus?

Žmogus, priimančias sprendimus taip pat turės žinoti, kokius žingsnius jūs žengėte, norėdami susikurti nuolatinį ir pastovų gyvenimą, atvykę gyventi į Šiaurės Airiją. Tai yra:

- Ar jūs ruošiatės gyventi Šiaurės Airijoje artimiausioje ateityje?
- Kaip save išlaikysite, jei pašalpa nebus mokama? Šis klausimas gali būti užduotas, kad žmogus, priimančias sprendimą, būtų įsitikinęs, kad jūs ruošiatės ir toliau gyventi Šiaurės Airijoje nepriklausomai nuo to, ar pašalpa bus mokama, ar ne.
- Bet kokios pastangos, įdėtos registruojantis, kad ieškote darbo.
- Ar jūs susiradote, kur gyventi?
- Ar prisiregistravote pas gydytoją ar stomatologą?
- Ar įstojote į kokius nors klubus ar organizacijas?
- Ar turite šeimos narių ar draugų Šiaurės Airijoje?

Neskaitant šių faktorių, kurie yra tik pavyzdys to, į ką bus atsižvelgiama, turėsite įrodyti darbuotojui, kuris priims sprendimą, kad jums nereikia praeiti nuolatinio gyvenimo testo arba, kad jūs esate nuolatinis Šiaurės Airijos gyventojas. Jei negalėsite to įrodyti, būsite priskirtas žmonių iš užsienio kategorijai ir negalėsite kreiptis dėl **Income Support** (pašalpos gaunantiems mažas pajamas) **Income-based Jobseeker's Allowance** (nuo pajamų priklausančios Bedarbio Išmokos) **State Pension Credit** (Valstybės Pensijų Kreditu) arba **Housing Benefit** (pašalpos už gyvenamą būstą) pašalpos, kol jūs atitiksate testo reikalavimus - darbuotojas, priimančias sprendimus, **turi būti** užtikrintas, kad jūsų ketinimai atvykstant į Šiaurės Airiją buvo čia įsikurti pastoviam ir nuolatiniam gyvenimui.

Net jeigu patenkinate pastovios gyvenamos vietos testo reikalavimus, jūs vis tiek turėsite įrodyti, kad turite teisę gyventi **Common Travel Area** (Laisvo Judėjimo Zonos šalyse), kada kreipsitės dėl **Income Support** (pašalpos gaunantiems mažas pajamas) **Income-based Jobseeker's Allowance** (nuo pajamų priklausančios Bedarbio Išmokos) **State Pension Credit** (Valstybės Pensijų kreditu) arba **Housing Benefit** (pašalpos už gyvenamą būstą) pašalpos,. Šitas testas taip pat taikomas, jei jūs pateikiate paraišką dėl **Child Tax Credit** (Vaiko mokesčių lengvatų) ir **Child Benefit** (Vaiko Pašalpos).

Ką reiškia terminas „ teisė gyventi“?

Teisė gyventi: *Europos Ekonominės Erdvės* piliečiai (išskyrus Rumuniją ir Bulgariją)

Jei jūs persikėlėte į Šiaurės Airiją ieškoti darbo, jūs turėsite teisę gyventi, su sąlyga, jei galėsite įrodyti, kad tikrai ieškotės darbo ir turite didelę galimybę gauti darbą. Kol ieškotės darbo, gali būti, kad turite teisę pateikti paraišką dėl **social security benefits** (socialinio draudimo išmokų), su sąlyga, kad galite patenkinti pastovios gyvenamos vietos testo reikalavimus. Nors ir nėra reikalaujama, kad jūs turėtumėte registracijos pažymėjimą, jums reikėtų pateikti prašymą **UK Border Agency** (JK Pasienio Agentūrai), kad išduotų tokį dokumentą, nes jis galėtų padėti jums įrodyti, kad jūs turite teisę gyventi, jei reikėtų kreiptis dėl **Social Security Benefits** (Socialinio Draudimo Išmokų). Jei norite daugiau informacijos, atsiverskite skyrių su pavadinimu „Darbas JK“.

Teisė gyventi: *A2* Rumunijos ir Bulgarijos piliečiai

Net jeigu galite įrodyti, kad jūs nuolatinei gyvenate Šiaurės Airijoje, jūs vis tiek turėsite įrodyti, kad turite teisę gyventi.

Jeigu jums suteikta teisė dirbti pagal įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą ir dirbate legaliai darbdaviui Šiaurės Airijoje arba dirbate savarankiškai, tai bus skaitoma, kad jūs turite teisę gyventi. Jūs turėsite teisę kreiptis dėl **Housing Benefit** (pašalpos už gyvenamą būstą), **Working Tax Credit** (Dirbančių Mokesčių Kreditų), šeimoms, turinčioms vaikų, **Child Tax Credit** (Vaikų Mokesčių Kreditų) ir **Child Benefit** (Vaiko Pašalpos) tol, kol dirbate ir, jei jūs susergate, pastojate ar negalite eiti į darbą dėl kokių nors kitokių priežasčių, bet visvien turite darbą, jūs galėsite ir toliau gauti šias pašalpas o taip pat ir **Income-related Employment and Support Allowance** (su pajamomis susijusią darbo ir pagalbos išmoką) arba **State Pension Credit** (Valstybės Pensijų Kreditus).

Pirmuosius jūsų tris mėnesius Šiaurės Airijoje esate laikomas kaip turintis teisę čia gyventi ir galite pateikti paraišką dėl vaiko pašalpos ir vaiko mokesčių kreditų. Tačiau, jei po pirmųjų trijų mėnesių nedirbate ir neturite leidimo dirbti, neteksite teisės į daugumą **socialinio draudimo išmokų**, įskaitant **Child Benefit** (Vaiko Pašalpą) ir **Child Tax Credits** (Vaiko Mokesčių kreditus).

Tačiau, jei jums nereikia gauti leidimo, nes esate aukštos kvalifikacijos (žiūrėkite skyriaus, pavadinimu „Darbas JK“, 2-ą priedą), tada, yra tikimybė, kad galite pateikti paraišką dėl bedarbio išmokos, nors ir niekada anksčiau nesate dirbęs JK. Kreipkitės patarimo į specialistą, jei galvojate, kad tai gal būti takoma jums.

Jei norite kreiptis dėl **social security benefits** (socialinio draudimo išmokų) be apribojimų, jūs turite gauti leidimą dirbti pagal įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą 12 mėnesių be pertraukos. Todėl yra labai svarbu, kad jūs pateiktumėte prašymą dėl leidimo pagal įstojusios į ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą prieš pradėdamas dirbti įgaliojamam darbdaviui. Bet koks laikas, praleistas dirbant legaliai JK iki 2007 metų sausio 1 d., gali prisiskaičiuoti prie 12 mėnesių leidimo periodo. Daugiau informacijos apie ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą galite rasti šio vadovo skyriuje „Darbas JK“.

Jei pakeičiate darbą per pirmuosius 12 mėnesių, svarbu, kad praneštumėte **JK Pasienio Agentūrai** per ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą, kitaip jūs nebūsite laikomas dirbantis be pertraukos.

Kas atsitinka, jei prarandu darbą?

Jei netenkate darbo 12 mėnesių nepertraukiamo darbo laiko laikotarpyje, nebesate laikomas darbininku, kuris turi teisę gyventi JK ir nebegalėsite kreiptis

dėl šių pašalpų. Tokiu atveju skubiai turite kreiptis pagalbos ir patarimo. Tačiau jei jūs netenkate darbo per tuos 12 mėnesių, pavyzdžiui, dėl ligos ar nėštumo, kreipkitės patarimo dėl pašalpų, kadangi galite turėti galimybę užginčyti sprendimą, jei jūsų prašymas būtų atmestas.

Kokias pašalpas galiu gauti, jei išdirbau 12 mėnesių be pertraukos?

Kai būsite išdirbęs (-usi) 12 mėnesių be pertraukos ir iš jūsų nebebus reikalaujama gauti leidimą pagal ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą, tiek jūs, tiek jūsų šeimos nariai galės kreiptis dėl pašalpų, nesvarbu, dirbantys ar bedarbiai.

Šiuo atveju, šeimos nariais skaitosi:

- Jūsų sutuoktinis (-ė) ar civilinis partneris
- vaikai ir anūakai iki 21 metų amžiaus arba, kuriuos jūs išlaikote
- Jūsų tėvai, seneliai, proseneliai ir kiti giminaičiai, jei jūs galite įrodyti, kad jie vis dar yra nuo jūsų priklausomi.

Jei jums buvo suteiktas leidimas dirbti ir išdirbote 12 mėnesių be pertraukos, ir jums daugiau nebereikia gauti leidimo pagal ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą, tada galbūt norėsite pateikti prašymą dėl **registration certificate** (registracijos pažymėjimo). Jei norite daugiau informacijos, skaitykite šitos leidinio skyrių „Darbas JK“.

Kai kreipiatės dėl **Income Support** (pašalpos gaunantiems mažas pajamas) **Income-based Jobseeker's Allowance** (nuo pajamų priklausančios Bedarbio Išmokos) **State Pension Credit** (Valstybės Pensijų Kreditų) arba **Housing Benefit** (pašalpos už gyvenamą būstą), **Child Tax Credit** (Vaikų Mokesčių Kreditų) ir **Child Benefit** (Vaiko Pašalpos), sugebėjimas įrodyti, kad jūs turite teisę gyventi Šiaurės Airijoje, yra jūsų pačių rūpestis. Todėl labai svarbu, kad jūs suteiktumėte priimančiam sprendimą darbuotojui, kaip galima daugiau informacijos apie savo paraišką.

Ar galiu kreiptis dėl *socialinių draudimo išmokų*, jei atvykau į Šiaurės Airiją ieškoti darbo?

Jei jūs atvykote į Šiaurės Airiją ieškoti darbo ir iš jūsų yra reikalaujama gauti leidimą pagal ES valstybės darbuotojo pažymėjimo programą, kad įsidarbinti jį susiradus, nebūsite laikomas turintis teisę čia gyventi, kol negausite leidimo. Todėl jūs netursit teisės kreiptis dėl aukščiau išvardintų pašalpų kol ieškositės darbo.

Kokius reikalavimus aš turiu atitikti, kreipdamasis (-si) dėl ne nuo pajamų priklausančių pašalpų? (taikoma visiems *EEE* piliečiams įskaitant Rumunijos ir Bulgarijos piliečius)

Ne nuo pajamų vidurkio priklausančios pajamos yra kartais dar vadinamos *'contributory benefits'* (įmokų pašalpos). Tai reiškia, kad norint gauti tokią pašalpą, (pavyzdžiui, *`Incapacity Benefit`* (Neįgalumo Pašalpa) arba *`Contribution-based Jobseeker's Allowance`* (nuo įmokų priklausančią Bedarbio Pašalpą), jūs turite įrodyti, kad jūs atitinkate sąlygas, keliamas norint gauti šią pašalpą ir turite

įmokėję pakankamai **National Insurance** (Valstybinio Socialinio Draudimo) įmokų.

Jei esate neseniai atvykęs (-usi) į Šiaurės Airiją, (ypač jei niekada nesate prieš tai dirbęs (-usi) nei čia nei Didžiojoje Britanijoje), gali būti, kad jūs nesate įmokėjęs pakankamai įmokų, kad galėtumėte gauti kai kurias pašalpas. Tačiau, jei esate dirbęs (-usi) ir mokėjęs (-usi) įmokas kitoje **Europos Ekonominės Erdvės** (EEE) šalyje narėje, jūs galite naudotis šiomis įmokomis, kai kreipiatės dėl įmokomis pagrįstų pašalpų Šiaurės Airijoje.

Kol dirbate čia, jūs taip pat turėsite teisę kreiptis dėl taip vadinamų “dirbančiųjų” išmokų, kurios yra:

- Nustatytos pagal įstatymą nedarbo dėl ligos išmokos
- nustatytos pagal įstatymą motinystės atostogų išmokos arba
- nustatytos pagal įstatymą tėvystės atostogų išmokos.

Šios išmokos leidžia jums gauti apmokamų atostogų darbe dėl ligos, nėštumo ar tėvystės. Prašome įsidėmėti, kad kreipiantis dėl nustatytos pagal įstatymą motinystės atostogų išmokos ar nustatytos pagal įstatymą tėvystės atostogų išmokos, viena iš sąlygų yra nepertrauktas darbas. Jeigu jūs neatitinkate sąlygų, keliamų norint gauti nustatytą pagal įstatymą motinystės atostogų išmoką, jūs turite pasitarti su specialistais, nes galbūt jūs turite teisę gauti motinystės pašalpą. Daugiau informacijos, ar jūs galėtumėte gauti šias pašalpas ir išmokas, žiūrėkite šio vadovo skyriuje, pavadinimu “Darbo teisės”.

Kokius reikalavimus aš turiu atitikti, jei aš kreipiuosi dėl ne nuo įmokų priklausančių pašalpų?

Yra keletas pašalpų, kurios yra mokamos netgi tuo atveju, jei nėra įmokėta pakankamai **National Insurance** (Valstybinio Socialinio Draudimo) įmokų. Dėl šių pašalpų galima kreiptis, jei jūs susirgote, turite aukštą invalidumo grupę arba prižiūrite ką nors, kas turi aukštą invalidumo grupę. Šios pašalpos yra žinomos kaip *‘special non-contributory benefits’* (specialios, nepriklausančios nuo įmokų, pašalpos), į jas įeina *‘Attendance Allowance’* (Priežiūros Pašalpa), *‘Disability Living Allowance (DLA)’* (Invalidumo Pašalpa) ir *‘Carer’s Allowance’* (Slaugytojo Pašalpa).

Norint gauti šias pašalpas jums reikia:

- nuolatos gyventi Šiaurės Airijoje
- būti Šiaurės Airijoje šiuo metu ir
- būti išbuvus Šiaurės Airijoje 26 savaites per paskutinius 12 mėnesių.

Atitikti nuolatinio gyvenimo sąlygas tam, kad gautumėte bet kurias iš šių pašalpų, jūsų nuolatinis gyvenimas bet kurioje kitoje iš **Europos Ekonominės Erdvės** (EEE) šalių narių gali užsiskaityti. Tai gali jums padėti atitikti nuolatinio gyvenimo sąlygas per trumpesnį laikotarpį.

2-a dalis: darbininkai migrantai iš nepriklausančių *Europos Ekonominei Erdvei* šalių

Kas man gali padėti, jei aš neturiu pakankamai pinigų pragyvenimui?

Jei taip atsitiktų, kad neturite pakankamai pinigų, yra tikimybė, kad galite gauti pagalbą per valstybines išmokas. Jos JK vadinamos **social security benefits** (socialinio draudimo išmokos). Jei jūs negalite gauti jokių **socialinio draudimo išmokų**, jums galbūt gali padėti Socialinės Tarnybos, kurios kartais gali suteikti pagalbą, esant kritiškai padėčiai. Net jeigu jūs nemanote, kad galite sulaukti pagalbos, nes jūs neturite teisės pasinaudoti **public funds** (valstybės lėšomis), jums visada reikėtų kreiptis patarimo į specialistą, nepaisant to, kokios jūs tautybės. Tai yra dėl to, kad JK turi sutartis su daugeliu šalių visame pasaulyje, tokiomis kaip Alžyras, Marokas, Tunisas ir Turkija, kas gali reikšti, kad jūs turite socialinio draudimo teises, kurios nėra aprašytos šitame vadove. Taip pat yra labai svarbu, kad pasikonsultuotumėte su specialistu prieš pateikdami paraišką dėl kurios nors **social security benefit** (socialinio draudimo išmokos) ar mokesčių kredito, nes paraiškos pateikimas gali paveikti jūsų teisę likti JK.

Kokia agentūra yra atsakinga svarstant paraiškas dėl **socialinio draudimo išmokų**?

Social Security Agency (Socialinio Draudimo Agentūra) Šiaurės Airijoje yra atsakinga už kasdieninę socialinio draudimo sistemos veiklą. Ši agentūra svarstys jūsų prašymą dėl **National Insurance Number** (Valstybinio Socialinio Draudimo Numerio) ir/arba visas kitas paraiškas dėl **social insurance benefits** (socialinio draudimo išmokų). Kai jūs pateikiate paraišką dėl kokios nors **socialinio draudimo išmokos**, jūsų prašymą svarstys ir priims sprendimą asmuo, dirbantis šioje agentūroje, vadinamas "sprendimų priėmėju". Mokesčių lengvatas ir vaiko pašalpą administruoja "Her Majesty's Revenue and Customs" (Jos Didenybės Mokesčių ir Muitinės Departamentas).

Kaip man pateikti paraišką dėl **socialinio draudimo išmokos**?

Norėdami pateikti paraišką dėl **socialinio draudimo išmokos**, jūs turėsite įrodyti, kad jums gali būti priskirtas **Valstybinis Socialinio Draudimo numeris**. Jeigu jūs gyvenote ir dirbote Šiaurės Airijoje anksčiau, tai reiškia, kad jums reikės pateikti savo **Valstybinį Socialinio Draudimo numerį** **Socialinio Draudimo Agentūrai**. Jums taip pat reikės pristatyti įrodymus, kad numeris, kurį jūs pateikiate, yra jūsų. Jei jūs negalite prisiminti savo numerio, jūs turėsite pateikti pakankamai informacijos arba įrodymų **Socialinio Draudimo Agentūrai**, kad ji galėtų surasti jūsų numerį. Daugiau informacijos apie **Valstybinius Socialinio Draudimo numerius**, galite rasti skyriuje „Valstybiniai Socialinio Draudimo numeriai“.

Ar galiu prašyti kokių nors **socialinio draudimo išmokos**, kol aš gyvenu Šiaurės Airijoje?

Kai tik jums išduodamas leidimas dirbti pagal **Points Based System** (Taškais Pagrįstą Sistemą) arba gavote leidimą dirbti Šiaurės Airijoje, jums išduodamas

leidimas likti ribotą laiko tarpą. Jei jūsų teisė likti yra ribota, paprastai patenkinus jūsų prašymą yra pridamos tam tikros sąlygos. Viena iš tokių sąlygų dažniausiai būna, kad jūs neprašysite tam tikrų *socialinio draudimo išmokų*. Jei jūs pažeisite šitas sąlygas, jūs rizikuojate prarasti leidimą likti. Jei jūs prašysite kito leidimo likti JK, jūsų bus klausama, ar pateikėte paraiškas dėl kokių nors *socialinio draudimo išmokų*. Todėl, paraiškos pateikimas dėl išmokos gali atkreipti Imigracijos Tarnybų dėmesį į faktą, kad jūs pažeidėte sąlygą, pridėtą prie jūsų teisės likti, kas gali reikšti, kad jūs galite būti „išsiūstas“, gali būti atmestas jūsų kitas prašymas dėl leidimo likti arba jūs galite būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Koks yra ryšys tarp mano imigracijos statuso ir mano teisės prašyti *socialinio draudimo išmokų*

Teisė į *socialinio draudimo išmokas* yra labai susijusi su jūsų imigracijos statusu. Įstatymas apibrėžia tam tikras žmonių grupes (įskaitant asmenis, turinčius *work permits* (darbo leidimus)), kaip „asmenis, kuriems taikoma imigracijos kontrolė“. Šita frazė turi ypatingą reikšmę išmokų atžvilgiu. Jūs būsite laikomas kaip „asmuo, kuriam taikoma imigracijos kontrolė“, jei jūsų teisė įvažiuoti ar likti Šiaurės Airijoje yra jums sąlygota, nes jūs neturite teisės naudotis *valstybės lėšomis*. Jeigu tai yra sąlyga pridėta prie jūsų teisės įvažiuoti į JK ar likti JK, jūsų pase bus antspaudas, patvirtinantis, kad jūs „neturite teisės naudotis *valstybės lėšomis“.

Kokios *socialinio draudimo išmokos* priskiriamos prie *Valstybės lėšų*?

Valstybės lėšos yra apibrėžtos imigracijos taisyklėse ir apima:

Attendance Allowance (Priežiūros Išmoka), *Carer's Allowance* (Slaugytojo Išmoka), *Child Benefit* (Vaiko Pašalpa), *Child Tax Credit* (Vaiko Mokesčių Kreditas), *Disability Living Allowance (DLA)* (Invalidumo Pašalpa), *Housing Benefit* (pašalpa už gyvenamą būstą), *Income Support* (pašalpa gaunantiems mažas pajamas), *Income-based Jobseeker's Allowance* (nuo pajamų priklausančią Bedarbio Išmoka), *Income-related Employment and Support Allowance* (su pajamomis susijusią darbo ir pagalbos išmoka), *State Pension Credit* (Valstybės Pensijų Kreditas), *Severe Disablement Allowance* (išmoka sunkaus laipsnio invalidumo atveju), *Social Fund Payments* (Socialinio Fondo išmokas) ir *Working Tax Credit* (Dirbantčiųjų Mokesčių Kreditas).

Tik šiame sąrašė esančios išmokos laikomos *valstybės lėšomis* šiuo metu. Kadangi šitas sąrašas gali pasikeisti, jums visada reikėtų pasitikrinti prieš pateikiant paraišką dėl išmokos ar mokesčių kreditų, kad būtumėte užtikrintas, jog ji nėra įtraukta į sąrašą tuo metu, kai norite pateikti paraišką.

Jei jūs turite sutuoktinį ar partnerį, kuriam netaikoma imigracijos kontrolė, jums reikėtų kreiptis į specialistą patarimo, nes galbūt jis/ji turi teisę gauti pašalpas.

Ar yra kokių nors *socialinio draudimo išmokų*, kurių aš gal galėčiau prašyti?

Nors jūsų leidimas likti Šiaurės Airijoje ir yra ribotas, yra visa eilė išmokų, kurios nėra įtrauktos į *valstybės lėšų* sąrašą, ir kurių jūs galbūt galite prašyti. Tačiau, praktikoje gali būti sunku gauti šitas pašalpas. Tai yra dėl to, kad norėdami jas gauti, turite būti dirbęs, o kai kurioms išmokoms gauti jūs turite būti sumokėję pakankamai *valstybinio socialinio draudimo* įmokų. Jei jūs patenkinsite

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

kiekvienos išmokos sąlygas, yra tikimybė, kad galite turėti teisę gauti **Contribution-based Employment and Support Allowance** (nuo įmokų priklausančią darbo ir paramos išmoką), **Contribution-based Jobseeker's Allowance** (nuo įmokų priklausančią bedarbio išmoką), arba **Industrial Disablement Benefit** (invalidumo pašalpą dėl susižalojimo darbe). Jūs taip pat galbūt turite teisę gauti „dirbantiesiems“ mokamas išmokas tokias, kaip nustatytą pagal įstatymą motinystės atostogų išmoka, nustatytą pagal įstatymą nedarbingumo dėl ligos išmoka, nustatytą pagal įstatymą įvaikinimo išmoka ar nustatytą pagal įstatymą tėvystės atostogų išmoka.

Nors jūsų teisės į **socialinio draudimo išmokas** gali būti labai ribota, kai jūs pirmą kartą atvykstate dirbti į JK, jums turėtų būti lengviau gauti kai kurias pašalpas, kai jūs prabūnate čia kurį laiką arba, jei jūsų imigracijos statusas pasikeičia.

Naudingi kontaktai:

National Insurance Number

(Socialinio Draudimo Numerio suteikimo skyrius)

*National Insurance Number Section
Jobs & Benefits Office
Conor Buildings, 107 Great Victoria Street, Belfast
Telefonas (028) 9054 5500*

*National Insurance Number Section
Jobs & Benefits Office
140 Jervis Street, Portadown
Telefonas (028) 3839 7200*

*National Insurance Number Section
Jobs & Benefits Office
2 Crescent Road, Lisnagelvin, Derry/Londonderry
Telefonas (028) 7131 9300*

Apgyvendinimo teisės

Kaip man susirasti, kur gyventi Šiaurės Airijoje?

Jūs galite nuomotis gyvenamą būstą iš privataus savininko, kartais vadinama 'renting privately' (privati nuoma). Asmuo, kurio nuomojamas būstas yra jo (-os) nuosavybė, yra vadinamas 'landlord' (namo savininku), o asmuo, kuris nuomojasi būstą, yra vadinamas 'tenant' (nuomininku). Kartais namo savininkai kreipiasi į kitą asmenį ar kompaniją - 'agent' (agenta), kad padėtų jiems išnuomoti gyvenamą būstą. Privačiai nuomojamą būstą jūs galite susirasti peržiūrėję 'To Let' (Išnuomojama) skelbimus vietiniuose laikraščiuose, spaudos kioskuose arba užėję pas nuomos agentūros ar nekilnojamo turto agentūros agentą. Jūs taip pat galite nuomotis būstą iš valstybinės agentūros, vadinamos **Northern Ireland Housing Executive** (Šiaurės Airijos Apgyvendinimo tarnyba) (NIHE) arba Housing Association (Apgyvendinimo Asociacijos), tačiau egzistuoja apribojimai, kas gali gauti tokio tipo gyvenamą būstą.

Prieš sutinkant su pasiūlymu išsinuomoti būstą, turite įsitikinti, kad būstas ir vietovė yra tinkama:

- Ar gyvenamas būstas yra netoli jūsų darbovietės?
- Ar būstas yra netoli viešojo transporto?
- Ar būstas yra netoli prekybos centrų ir kitų patogumų?
- Ar nėra pavojaus asmeniniam saugumui?

Jūs turite teisę gyventi bet kurioje vietovėje, kurią išsirinksite, tačiau, kaip ir bet kur, kai kurios vietovės yra saugesnės nei kitos. Jei abejojate, susisieki su viena iš pagalbos tarnybų, kurios yra išvardintos šio vadovo gale.

Dauguma čia išvardintų taisyklių ir standartų yra būdinga nekilnojamo turto nuomai. Kai kuriais atvejais, jūs galite nebūti vadinamas nuomininku, jei jūsų darbdavys ar agentūra, kuriai dirbate, suteikė jums gyvenamą plotą kaip vieną iš sutarties sąlygų, jei jūsų nuomojamo namo savininkas gyvena kartu su jumis arba jei jūsų vardo nėra nuomos sutartyje, arba jei namo šeimininkas turi pilną teisę įeiti į visas esančias patalpas, pvz. valyti ar perkelti asmenis į kitus namo kambarius be jūsų sutikimo. Jei vienas iš minėtų pavyzdžių tinka jums, jūs galite būti vadinamas 'licensee' (leidimo turėtojas) ir neturėti tų pačių sąlygų kaip 'tenant' (nuomininkas). Jei turite problemų su gyvenamu būstu, kreipkitės pagalbos į vieną iš išvardintų tarnybų.

Ar taisyklės skiriasi priklausomai nuo nuomotis siūlomo būsto tipo?

Privačiai nuomojamų namų/butų sektoriuje standartai gali skirtis. Šiuo metu vienintelis reikalavimas kai kuriems senesniems privačiai nuomojamiems būstams yra tas, kad jie turi būti gerai suremontuoti, ir rajono taryba gali įsakyti savininkui atlikti gerą remontą. Tačiau, jei bet koks gyvenamas būstas yra su defektu, kuris gali būti kenksmingas sveikatai, rajono taryba gali reikalauti iš savininko, kad defektas būtų pašalintas. Tokių defektų pavyzdžiai gali būti bėgantis tualetas, kiauras stogas arba rimtos drėgmės problemos.

Bet koks gyvenamas būstas:

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

- turi būti struktūriškai stabilus ir negali būti apleistas
- negali būti drėgnas, nes drėgmė yra žalinga sveikatai
- turi turėti atitinkamą apšvietimą, šildymą, ventiliaciją ir gėlo vandens tiekimą
- turėti įrengimus maisto ruošimui, įskaitant kriauklę su šaltu ir karštu vandeniu
- turėti tinkamoje vietoje įrengtą tualetą, vonią arba dušo kabiną ir kriauklę rankoms nusiplauti su šaltu ir karštu vandeniu
- turėti tinkamą kanalizacijos sistemą.

Ar egzistuoja keletas privačiai nuomojamų būstų tipų?

Privačios nuomos sektoriuje yra skirtingų tipų patalpos, įskaitant namus ir butus. Vienas iš dažniausiai pasitaikančių privačiai nuomojamų patalpų tipų migrantams darbuotojams yra 'Houses in Multiple Occupation (HMO)' (Sudėtinio Naudojimosi Namai). HMO yra namas, kuriame gyvena daugiau nei du žmonės, kurie nėra tos pačios šeimos nariai ir kurie turi atskirus miegamuosius, tačiau dalinasi virtuve ir vonia. Be išvardinto aukščiau HMO:

- negali būti perpildytas
- turi turėti gyventojų skaičių atitinkančią virtuvės įrangą
- turėti atitinkamą skaičių tualetų, vonių, dušo kabinų ir prausimosi kriauklių priklausomai nuo gyventojų skaičiaus
- turėti atitinkamą priešgaisrinę apsaugą ir išėjimą kilus gaisrui.

Apgyvandinimo tarnyba gali imtis veiksmų, kad užtikrintų, kad HMO atitinka šiuos standartus. Kai kuriose vietovėse namo šeimininkas privalo turėti apgyvandinimo tarnybos leidimą nuomoti būstą. Jūs galite pasiteirauti Housing Executive (Apgyvandinimo Tarnybos), kokiose vietovėse ši taisyklė galioja.

Kokias aš turiu teises kaip privatus nuomininkas?

Dėl bet kurios nuomos, kuri tęsiasi ilgiau negu metai ir viena diena, turi būti sudaryta sutartis raštu. Jūsų gali paprašyti pasirašyti dokumentą, kuriame bus išvardintos sutarties sąlygos, kurias jūs nustatėte kartu su asmeniu, kuriam priklauso ta nuosavybė. Tai yra vadinama 'tenancy agreement' (nuomos sutartis). Ar tai būtų raštiška ar žodinė sutartis, jūs turite siekti pagalbos, jei kas nors jums neaišku. Šalia teisių, išvardintų nuomos sutartyje, visi privatūs nuomininkai turi pagrindines teises:

- **teisė turėti nuomos knygelę** – visi nuomininkai turi teisę turėti nuomos knygelę. Nuomos knygelėje turi būti jūsų namo šeimininko arba asmens, atstovaujančio namo šeimininkui (pvz. nekilnojamo turto agento) vardas, pavardė, adresas ir telefono numeris, nuomos suma ir mokami mokesčiai, suma ir bet kokio užstato tikslas ir jo atgavimo sąlygos, nuomos sutarties terminas ir kas yra atsakingas už remonto darbų atlikimą.
- **teisė nepatirti priekabiavimo ir įžeidinėjimų ir/arba nelegalaus iškeldinimo** – priekabiavimas yra tada, kai asmuo stengiasi jums sutrukdyti naudotis jūsų nuomos teisėmis, pavyzdžiui, nutraukiant elektros tiekimą, smurto veiksmais, bauginimais arba neteisėtu įėjimu į patalpas. Jūsų namo šeimininkas arba jo (-os) agentas neturi teisės įeiti į namus, kai tik užsigeidžia, išskyrus tuos atvejus kai tai yra numatyta sutartyje arba jūs davėte sutikimą jam/jai įeiti. Vienintelė išimtis yra,

kai namo šeimininkas turi įeiti į patalpas skubiais atvejais, pavyzdžiui, atlikti skubius remonto darbus. Jei jaučiate, kad prie jūsų priekabiauja arba stengiasi iškeldinti nepasibaigus sutartam nuomos laikui, susisiekite su Environmental Health Department (Aplinkos Sveikatos Skyriumi) vietinėje District Council (Rajono Savivaldybėje).

• **teisė gauti išankstinį įspėjimą dėl sutarties nutraukimo** – Jūsų namo šeimininkas privalo įspėti jus apie sutarties nutraukimą **raštu**, prieš ne mažesnę nei atitinkamą terminą. Kai pasibaigia įspėjimo nutraukti sutartį terminas, namo šeimininkas turi kreiptis į teismą gauti įsakymą jus iškeldinti. Nuomininko taip pat reikalaujama, kad jis duotų atitinkamą įspėjimo terminą.

Atitinkamas įspėjimo terminas yra toks:

- jei jūs gyvenote patalpose penkis metus ar mažiau –įspėjimas raštu prieš keturias savaites
- daugiau negu penkis metus, bet dešimt metų arba mažiau –įspėjimas raštu prieš aštuonias savaites
- daugiau negu dešimt metų – įspėjimas raštu prieš 12 savaičių

• **teisės į iškeldimą įstatymų numatyta tvarka** – norėdamas jus iškeldinti, namo šeimininkas turi kreiptis į teismą, kad gautų leidimą tai padaryti. Bet koks bandymas jus iškeldinti be teismo leidimo yra nelegalus ir tokiu atveju turėtumėte susisiekti su Environmental Health Department Aplinkos Sveikatos Skyriumi vietinėje Rajono Savivaldybėje.

• **Teisė kreiptis dėl namo nuomos pašalpos** – jei esate *Europos ekonominės erdvės* pilietis ir dirbate, turite teisę kreiptis dėl Housing Benefit (Būsto Nuomos pašalpos), kuri padėtų jums susimokėti už nuomą ir komunalinius mokesčius (jei jūs esate Rumunijos ar Bulgarijos pilietis, jums taip pat reikės įrodyti, kad esate registruotas *UK Border Agency* (JK Pasienio Agentūroje) pagal *Darbuotojui suteikiamo leidimo programą* arba, kad jums to nereikia). Ar jums priklauso pagalba, priklausys nuo jūsų pajamų. Jei netekote darbo, jums gali priklausyti kai kurios pašalpos, bet turėtumėte dėl to pasikonsultuoti su specialistu. Daugiau informacijos galite rasti šio vadovo skyriuje "Socialinio draudimo išmokos".

Dėl nuomų, kurios prasideda 2007m. balandžio 1d. arba vėliau, yra papildomų teisių:

- Teisė į nuomos sąlygų sąvadą – šitas sąvadas raštu yra nuomos sutarties priedas ir turi būti pateiktas per 28 dienas nuo nuomos pradžios. Sąvade turi būti tam tikra informacija, įskaitant namo savininko (arba jo/jos agento) kontaktinius duomenis, nuomos trukmę, nuomos ir komunalinių mokesčių sumą, depozito sumą ir tikslą ir sąrašą baldų, kurie suteikiami.
- Teisė, kad būtų atlikti tam tikri remontai – kai nėra nuomos sutarties arba sutartyje nenurodyta, kas atsakingas už remontus, įstatymas apibūdina, dėl kokių remontų yra atsakingas namo šeimininkas, ir dėl kokių remontų yra atsakingas nuomininkas.
- Teisė į nuomą, kuri tęsiasi mažiausiai šešis mėnesius, kai arba nėra nuomos sutarties, arba joje nepaaiškinta, kada baigiasi nuomos terminas.

Kokios yra taisyklės mokant už gyvenamą vietą?

Jūsų nuomos knygelėje turi būti pateikti duomenys, kiek turite mokėti už nuomą ir bet kurie kiti mokesčiai, tokie kaip komunaliniai mokesčiai ir šildymas, taip pat ir kada turite mokėti. Ten taip pat turėtų būti įrašyta sumokėta užstato (angl. deposit) suma ir sąlygos, nurodančios, kada jūsų namo šeimininkas turi teisę jo negražinti.

- **nuoma** – jei turite nustatyto laikotarpio sutartį (pavyzdžiui, vienerių metų), nuomos mokesčiai tą laikotarpį yra pastovūs. Sutarties galiojimui pasibaigus, jūsų nuoma taps 'periodic' (periodine) ir jūsų namo šeimininkas gali padidinti nuomos mokesčius.
- **užstatas (deposit)** – dauguma namo šeimininkų reikalauja užstato. Užstatas yra naudojamas kaip apsauga nuo turto sugadinimo, vagysčių ar nuomos mokesčio įsiskolinimų. Jūs turite žinoti, už ką mokate užstatą ir kokiais atvejais namo šeimininkas gali jo negražinti.
- **nuoma į priekį** – jūsų gali paprašyti sumokėti nuomą už vieną ar daugiau mėnesių į priekį.
- **išnuomavimo mokesčiai ir 'key money' (pinigai už raktus)** – Jūsų namo šeimininkas arba nekilnojamo turto agentas gali paprašyti sumokėti už sutarties apiforminimą arba už raktų į patalpas įteikimą. Gali būti, kad turite teisę nemokėti šių pinigų. Prieš duodami pinigus, turėtumėte kreiptis patarimo į vieną iš pabaigoje išvardintų tarnybų.
- **laiduotojai** – jūsų namo šeimininkas gali prašyti, kad susirastumėte laiduotoją. Tai yra asmuo, kuris garantuoja už jus sumokėti mokesčius, jei jūs to nepadarysite. Tai gali būti nemokėjimas už nuomą, turto sugadinimas ir daiktų, priklausančių namo šeimininkui, pradanginimas. Paprastai laiduotojo prašoma pasirašyti formą, kurioje surašyta, už ką yra garantuojama. Jei nepažįstate nieko, kas galėtų būti jūsų laiduotojas, turėtumėte pasiteirauti namo šeimininko, ar galėtumėte rasti alternatyvų sprendimą.

Kada mano nuomos sutartis baigiasi?

Jei esate sudarę nustatyto laikotarpio sutartį, pavyzdžiui, vieneriems metams, nuomos sutartis turėtų apimti nurodytos sutarties pradžios ir pabaigos datas. Jeigu jūsų nuoma prasidėjo 2007m. Balandžio 1d. ar vėliau ir nėra nurodyta nuomos pabaigos data, jūsų nuoma tęsis nustatyta 6 mėnesių laikotarpį, po kurio jūs tapsite periodiniu nuomininku (-e), ir šiuo atveju nuoma bus pratęsiama kas mėnesį ar kas savaitę.

Ar aš galiu išsikraustyti nepasibaigus sutartam laikotarpiui?

Jei norite išsikraustyti iš patalpų nepasibaigus sutartam laikotarpiui, turite iš anksto pranešti namo šeimininkui prieš keturias savaites 'Notice to Quit' - pranešimas apie išsikraustymą (ar kaip nustatyta sutartyje). Tokiu atveju jūsų namo šeimininkas gali paprašyti jūsų sumokėti visą sumą už likusį laikotarpį, netgi jei toliau ten negyvensite.

Jei esate sudarę jungtinę nuomos sutartį su kitais asmenimis ir vienas iš jų išsikrausto nepasibaigus sutartam laikui, jūs ir likę gyventojai galite būti atsakingi už visos nuomos mokėjimą.

Ar gali mano namo šeimininkas paprašyti manęs išsikraustyti sutarties laikotarpiui nepasibaigus?

Nustatyto laikotarpio sutarties metu, pavyzdžiui, vienerių metų, namo šeimininkas neturėtų reikalauti, kad išsikraustytumėte, nebent jei jūs nepaisėte nuomos sutarties sąlygų, pavyzdžiui, nesumokėjote už nuomą ar sugadinote nuosavybę. Įspėjimas išsikraustyti turi būti pateiktas raštu, mažiausiai prieš 28 dienas iki išsikraustymo datos.

Kaip aš galiu sudaryti nuomos sutartį su *Northern Ireland Housing Executive (Šiaurės Airijos Apgyvandinimo tarnyba) ar Housing Association (Apgyvandinimo asociacija)?

Jei jūs esate *Europos ekonominės erdvės* (*European Economic Area*) pilietis ir, jei jūs arba jūsų šeimos narys dirbate, galite kreiptis dėl būsto į *Northern Ireland Housing Executive* (NIHE) arba Housing Association. Tai yra vadinama socialiniu apgyvendinimu. *Northern Ireland Housing Executive* taip pat tvarko pašalpas už namo nuomą (*Housing Benefit*), tai yra, suteikia finansinę paramą susimokant už nuomą žmonėms, gaunantiems mažas pajamas. *Northern Ireland Housing Executive* yra finansuojama valstybės.

Norėdami pateikti paraišką, jei esate Rumunijos ar Bulgarijos pilietis, jūs taip pat turėsite įrodyti, kad esate registruotas *UK Border Agency* pagal *Worker Authorisation Scheme* arba, kad jums registruotis nereikia (pavyzdžiui, dėl to, kad dirbate savarankiškai arba dėl to, kad jau buvote priregistravęs vienus metus nepertraukiamo darbo, arba turite *registracijos pažymėjimą*).

Housing Association yra nesiekianti pelno organizacija, valdoma savanoriško administracinio komiteto. Dauguma Apgyvandinimo Asociacijų yra registruotos valstybiniame skyriuje, kuris vadinamas Department for Social Development (Socialinės plėtros skyriumi). Paprastai socialiai nuomojamas būstas yra pigesnis nei privačiai.

Jei norite kreiptis dėl socialinio būsto nuomos, turite užpildyti Housing Application Form (Prašymo dėl apgyvendinimo formą), kurią galite gauti iš NIHE apylinkės biurų ir Housing Association (Apgyvandinimo asociacijos). NIHE apylinkių biurų sąrašą rasite internetinėje svetainėje www.nihe.gov.uk.

Jei jūs nedirbote arba netekote darbo prieš gaudami išsinuomoti namą, kreipkitės pagalbos. Jūs visvien galite turėti teisę gauti namą iš NIHE arba Housing Association. Jei ne, socialinis darbuotojas, priklausantis vietinei Health and Social Care Trust (Sveikatos ir socialinės rūpybos organizacijai), gali jums padėti susirasti ar susimokėti už gyvenamą plotą.

Jei jūs esate iš šalies, nepriklausančios *Europos ekonominei erdvei* (*European Economic Area*) ir, jei jūsų buvimo JK sąlyga yra ta, kad jūs negalite reikalauti valstybės lėšų, tada jūs neturite teisės gauti gyvenamo būsto iš *Northern Ireland Housing Executive* ir daugumos *Housing Associations*.

Ką man daryti, jei tapau benamiu?

Jūs esate benamis, jei jūs neturite namų. Tai nebūtinai turi reikšti, kad neturite stogo virš galvos. Tai taip pat gali reikšti gyvenima patalpose, kurios yra

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

netinkamos gyvenimui, pavyzdžiui, yra prastos būklės, gyvena žymiai per daug žmonių arba yra per brangios. Jūs taip pat galite būti laikomas benamiu, jei jūsų namo šeimininkas paprašė jūsų išsikraustyti per 28 dienas.

***Europos ekonominei erdvės* piliečiai**

Jei tapote benamiu, turite kreiptis į artimiausią **Northern Ireland Housing Executive** (*Šiaurės Airijos Apgyvendinimo tarnybos*) (NIHE) apylinkės biurą arba Homeless Advice Centre (Benamių paramos centrą), esantį Belfaste, kuris taip pat priklauso NIHE.

Apgyvendinimo tarnautojas NIHE atliks tyrimą ar nesate "tyčinis" benamis, tai yra, kad jūs netapote benamiu tyčia ir kad jums tikrai priklauso pagalba ir turi būti suteikta pirmenybė. Pirmenybė jums bus suteikta, jei jūs:

- laukiatės
- išlaikote vaiką, kuris paprastai gyvena su jumis (kas nors, kam yra mažiau, nei 16 metų arba ne daugiau nei 19 metų, jei jis (-i) mokosi dieniniame skyriuje)
- Jūs esate pažeidžiamas, kadangi jūs turite psichinės ar fizinės sveikatos problemų.
- Jūs esate nuo 16 iki 21 metų amžiaus ir esate seksualinio ar finansinio išnaudojimo pavojuje.
- Jūs tapote benamiu dėl nenumatytų atvejų; tokių kaip gaisras, potvynis ar kita stichinė nelaimė arba
- patyrėte smurtą arba esate smurto pavojuje.

Jei jums priklauso pagalba pagal NIHE taisykles ir esate netyčinis benamis ir turite teisę į pirmenybę, NIHE privalo jus aprūpinti laikinu būstu, kol suras jums tinkamą būstą. Jei jūs nedirbote arba netekote darbo, jums reikėtų kreiptis į informacijos teikimo agentūrą pagalbos. Bet kuriuo atveju, NIHE suteiks jums pagalbą ieškant alternatyvaus būsto privačiame sektoriuje ir kreipiantis dėl pašalpos už namo nuomą - Housing Benefit.

Informacija Rumunijos ir Bulgarijos *A2* piliečiams

Jeigu esate pažeidžiamas, pavyzdžiui dėl ligos arba turite vaikų, NIHE privalo jums suteikti laikiną prieglobstį, kol bus patikrinta, ar jums reikėjo prisiregistruoti **UK Border Agency** (JK pasienio agentūroje).

Jei jums reikėjo prisiregistruoti **UK Border Agency** pagal **darbuotojo leidimo programą** (*Worker Registration Scheme*), tačiau to nepadarėte, Apgyvendinimo tarnybos darbuotojas gali nuspręsti, kad neturite teisės gauti kitos pagalbos iš NIHE, apart informacijos, kur galima rasti būstą. Tokiu atveju turėtumėte kreiptis patarimo į Housing Rights Service (Apgyvendinimo teisių tarnybą) arba Law Centre (NI)(Teisės centrą (Šiaurės Airija)). Jūs taip pat turėtumėte gauti patarimų, jei jūs esate benamis ir netekote darbo, niekada nedirbote arba negalite dirbti.

Jūs taip pat turėtumėte susisiekti su budinčiu vietinės Health and Social Services Trust (Sveikatos ir socialinės apsaugos organizacijos) socialiniu darbuotoju ir paprašyti pagalbos surasti gyvenamą būstą ar susimokėti už gyvenamą būstą. Health and Social Services Trust Headquarters (Sveikatos ir socialinės apsaugos organizacijos centru) sąrašas yra pateiktas šio skyriaus pabaigoje.

Jei jūs dirbate Šiaurės Airijoje pagal Sezoninę Žemės Ūkio darbuotojų programą ir nesate patenkintas savo gyvenamo būsto būkle arba turite išsikelti iš savo gyvenamo būsto, tada jums reikėtų kreiptis į Housing Rights Service (Apgyvandinimo teisių tarnyba) arba Law Centre (NI)(Teisės centrą (Šiaurės Airija)) patarimo.

Darbuotojai migrantai iš šalių, nepriklausančių *Europos ekonominei erdvei*

Jeigu esate benamis, *Northern Ireland Housing Executive* (Šiaurės Airijos Apgyvandinimo tarnyba)* (NIHE) turi jums patarti ir padėti susirasti kažkur gyventi, bet dažniausiai tarnyba nesuteiks jums gyvenamo būsto, nes turite apribojimų pasinaudoti *valstybės lėšomis*. Jums reikėtų pasikonsultuoti dėl jūsų imigracinės padėties su informacijos teikimo agentūra. NIHE gali jums padėti susirasti kitą privačiai nuomojamą namą arba butą arba padėti susirasti laikinus nakvynės namus. Jūs taip pat galite susisiekti su budinčiu vietinės Health and Social Services Trust (Sveikatos ir socialinės apsaugos organizacijos) socialiniu darbuotoju ir paprašyti pagalbos susirasti gyvenamą būstą ar už jį susimokėti. Health and Social Services Trust Headquarters (Sveikatos ir socialinės apsaugos organizacijos centru) sąrašas yra pateiktas šio skyriaus pabaigoje.

Jei esate benamis, jūs visada turėtumėte kreiptis patarimo.

Naudingi kontaktai:

Northern Ireland Housing Executive (NIHE)

(Šiaurės Airijos Apgyvandinimo tarnyba)

Head Office, The Housing Centre

2 Adelaide Street, Belfast BT1

Telefonas (028) 9024 0588

Health and Social Services (HSS) Trust Headquarters

(Sveikatos ir socialinės apsaugos organizacijos centrui)

Belfast Health and Social Care Trust (Belfasto sveikatos ir socialinės rūpybos organizacija)

Knockbracken Healthcare Park

Saintfield Road

Belfast BT8 8BH

Trust HQ (028) 90 960000 <http://www.belfasttrust.hscni.net/>

South Eastern Health and Social Care Trust (Pietryčių regiono sveikatos ir socialinės rūpybos organizacija)

Top Floor

Thompson House Hospital

19/21 Magheralave Road

Lisburn

Co Antrim

BT28 3BP

Tel: (028) 9266 9111

<http://www.setrust.hscni.net/>

Northern Health and Social Care Trust (Šiaurės regiono sveikatos ir socialinės rūpybos organizacija)

The Cottage

Jūsu teisēs Šiaurės Airijoje

5 Greenmount Avenue
Ballymena
County Antrim BT43 6DA
Telefonas: 0845 6012333
<http://www.northerntrust.hscni.net/>

Southern Health and Social Care Trust (Pietų regiono sveikatos ir socialinės rūpybos organizacija)

Trust Headquarters
College of Nursing
Craigavon Area Hospital
68 Lurgan Road
Portadown
BT63 5QQ
Telefonas: (028) 3861 3950
<http://www.southerntrust.hscni.net/>

Western Health and Social Care Trust (Vakarų regiono sveikatos ir socialinės rūpybos organizacija)

Chief Executive's Office
Trust HQ
Altnagelvin Area Hospital Site
Glenshane Road
Londonderry
BT47 6SB
Telefonas: (028) 71345171
<http://www.westerntrust.hscni.net/>

Darbo teisės

Šiame skyriuje yra pateikta informacija visiems migrantams, dirbantiems Šiaurės Airijoje, apimanti kai kurias dažniausiai pasitaikančias problemas. Informacija, pateikta žemiau, nėra pilna įstatymų santrauka. Daugelio įstatymų, pateiktų šiame skyriuje, panaudojimas gali priklausyti nuo tam tikrų aplinkybių ar turi atitikti tam tikras sąlygas. Šia informacija neturėtų būti beatodairiškai pasikliaujama, keliant bet kokio pobūdžio ieškinį prieš jūsų darbdavį. **Prieš iškeliant bet kokį ieškinį prieš jūsų darbdavį, visada kreipkitės dėl nepriklausomos teisinės konsultacijos.**

Pagrindinė taisyklė yra ta, kad nepriklausomai nuo to, kokios tautybės jūs esate, su jumis neturėtų būti elgiamasi kitaip, nei su jūsų kolegomis, vien dėl to, kad esate darbuotojas migrantas. Darbo teisės gali būti priverstinai vykdomos specialaus darbo teismo nutarimu, vadinamu Industrial Tribunal (Darbo Specialiosios Jurisdikcijos Teismu). Kur įmanoma, turėtumėte stengtis išspręsti problemą iš pradžių pasikalbėję su darbdaviu. Taip pat galite pasitarti su profesine sąjunga, Labour Relations Agency (Darbo Santykių Tarnyba), vietiniu Citizens Advice Bureau (Informacijos Gyventojams Tarnyba) ir kitomis paramos organizacijomis, teikiančiomis informaciją tam, kad suprastumėte savo teises.

Jei jūsų sutartis yra sudaryta pagal kitos šalies, ne Šiaurės Airijos įstatymus, jei iš pradžių dirbote užsienyje, dirbate pagal patentą (turite savo verslą) arba esate laisvai samdomas darbininkas, ne viskas gali tikti jūsų situacijai. Aprašytos teisės taipogi gali priklausyti nuo to, ar jūsų imigracijos statusas leidžia jums dirbti legaliai Šiaurės Airijoje (jeigu dirbate nelegaliai, bus beveik neįmanoma išsireikalauti savo teisių, pasižiūrėkite skiltyje “Ar turėčiau sutikti dirbti darbą, už kurį mokama grynais pinigais į rankas?”).

Skirtumas tarp darbininko ir darbuotojo

Ar esu darbininkas, ar darbuotojas?

Šiame skyriuje išsireiškimas ‘worker’ (“darbininkas”) yra naudojamas JK darbo įstatymo kontekste ir neturėtų būti maišomas su tuo pačiu išsireiškimu, naudojamu kitose šio vadovo dalyse rašant apie JK imigracijos įstatymus.

JK darbo įstatymo kontekste skirtumas tarp darbininko ir darbuotojo yra labai svarbus. Tuo tarpu kai ir darbininkai, ir darbuotojai turi tokias pat pagrindines teises, tokias kaip minimali alga, darbuotojai turi kai kurių papildomų teisių, tokių, kaip ir kada gali būti nutraukta jų darbo sutartis.

Kartais yra sunku nustatyti, ar esate darbininkas, ar darbuotojas. Jei turite raštišką sutartį su savo darbdaviu, kurioje yra parašyta “Contract of employment” (“Darbo sutartis”), yra tikėtina, kad esate darbuotojas. Tačiau tai nėra būtina sąlyga ir jūs vis tiek galite būti darbuotojas, jeigu:

- Jūsų darbdavys kontroliuoja jūsų darbą ir rodo ką, kada ir kaip daryti
- Jūs turite dirbti darbą pats (paprastai jūs negaunate kito darbininko, kuris padarytų už jus)
- Jūsų darbdavys reikalauja, kad dirbtumėte nustatytas darbo valandas ir jums yra mokama už tas valandas nepriklausomai nuo to, ar jų metu buvo darbo, ar ne.

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

- Jūsų darbdavys aprūpina jus įrengimais ir įrankiais, reikalingais atlikti jūsų darbą
- Jūsų darbdavys moka mokesčius ir **National Insurance** (** Socialinį Draudimą**) už jus.

Jūs galite būti darbininkas, jei:

- Jums gali būti pasiūlytas ir apmokėtas darbas tik tuomet, kai jūsų darbdaviui jūsų reikia
- Jūs galite nuspręsti, kada dirbti ir netgi atsisakyti siūlomo darbo
- Jei norite, galite atsiųsti kitą darbininką, kuris atliktų darbą vietoje jūsų
- Jūs pats pasirūpinate darbo įrengimais ir įrankiais
- Jūs esate atsakingas už mokesčių ir **Socialinio Draudimo** mokėjimą
- Jūs turite raštišką sutartį su savo darbdaviu, kurioje yra įrašyta “contract for services” (“paslaugų sutartis”).

Netgi naudojantis šiais apibūdinimais, gali būti sunku nustatyti, ar esate darbininkas, ar darbuotojas. Jūs galite neatitikti visų sąlygų ir jums gali galioti kai kurie punktai iš abiejų aprašymų.

Jei jūs dirbate per **įdarbinimo agentūrą**, pasižiūrėkite skyrių „Jei aš dirbu įdarbinimo agentūrai, ar aš esu „darbininkas” ar „darbuotojas”?”

Jei vis dar turite abejonių, kreipkitės konsultacijos į profesinę sąjungą ar informacijos centrą, tokį kaip Labour Relations Agency (Darbo Santykių Tarnyba) arba Citizens Advice Bureau – (Informacijos Gyventojams Tarnyba) pasitarti dėl savo asmeninės situacijos.

Informacija darbininkams ir darbuotojams

Pagrindinės teisės

Jei dirbate Šiaurės Airijoje, paprastai turite tokias pagrindines teises:

- gauti nustatytą minimalią algą
- neturėti neteisėtų nuskaičiavimų iš jūsų algos
- gauti detalų algalapį kiekvieną kartą, kai jums yra mokama alga, kuriame būtų nurodyta jūsų alga ir nuskaičiavimai, tokie kaip mokesčiai
- į darbo valandas ir atostogas, kaip nustatyta įstatymuose
- nebūti diskriminuojamiems
- įstoti į profesinę sąjungą
- sveikatos apsaugą ir darbo saugą
- teises, susijusias su nėštumu ir
- teisė į Statutory Sick Pay (Įstatymo Numatyta Nedarbingumo Kompensacija Ligos atveju)

Valstybinė minimali alga

JK valstybinė minimali alga yra tokia:

- jei jums 21 metai ar daugiau, nuo 2011 m. spalio mėn. jūs turite teisę gauti 6.08 svarų sterlingų už valandą.
- jei jums yra nuo 18 iki 20 metų, nuo 2011 m. spalio mėn. jūs turite teisę gauti 4.98 svarų sterlingų už valandą.
- jei jums yra nuo 16 iki 17 metų, nuo 2011 m. spalio mėn. jūs turite teisę gauti 3.68 svarų sterlingų už valandą.
- jei jūs esate pameistrys ir jums mažiau negu 19 metų arba 19 metų arba daugiau, ir jums tai pirmi amato mokymosi metai, nuo 2011 m. spalio mėn. jūs turite teisę gauti 2.60 svarų sterlingų už valandą.

Šitie įkainiai paprastai pakyla kiekvienais metais spalio mėn.

Minimalus atlyginimas žemės ūkio darbininkams Šiaurės Airijoje, kuriems 16 metų ar daugiau, yra 6.04 svarų sterlingų už valandą už pirmas 40 kaupiamojo užimtumo savaitių. Kai baigsis 40 savaitių, tai pakils iki 6.37 svarų sterlingų už valandą. Šitie įkainiai paprastai pakyla kiekvienais metais balandžio mėn.

Egzistuoja keletas išimčių, kada darbdavys gali legaliai mokėti mažiau nei nurodyta aukščiau. Jei abejojate, nedelsdami kreipkitės į specialistą patarimo.

Prašome įsidėmėti, kad bet kokie 'tips' ('arbatpinigiai') (papildomi pinigai, duodami klientų už gerą aptarnavimą) negali būti skaičiuojami kaip dalis jūsų darbdavio išmokamo atlyginimo.

Išskaičiavimai iš algos

Darbdavys gali legaliai atlikti tam tikrus išskaičiavimus iš jūsų atlyginimo, pavyzdžiui, mokesčius ir **National Insurance** (**Socialinį Draudimą**). Kitais atvejais išskaičiavimai gali būti atliekami tik pranešus jums iš anksto raštu kaip apie jūsų sutarties dalį arba jei jūs pasirašote iš anksto sutikimą, kad išskaičiavimai būtų atliekami. Jei jūsų darbdavys suteikia gyvenamą plotą ir/ar transportą vykti ir parvykti iš darbo, sutartyje gali būti leidžiami išskaičiavimai iš algos, kad tai padengtų (tačiau yra tokių išskaičiavimų ribos, jeigu jie numazina jūsų atlyginimą žemiau Valstybinio Minimalaus Atlyginimo). Jei nežinote, kodėl pinigai yra išskaičiuojami iš jūsų algos, jums reikėtų pasitarti su specialistu.

Poilsio pertraukos

Dauguma suaugusių darbininkų turi teisę į 20 min. pertrauką darbo metu, kai darbo diena yra daugiau nei šešios valandos. (jei jums yra mažiau nei 18 metų, jums priklauso 30 min. pertrauka išdirbus keturias su puse valandas).

Taip pat jums priklauso atitinkamos poilsio pertraukos, jei darbas gali būti rizikingas jūsų sveikatos ir saugumo atžvilgiu. Tai gali būti tuo atveju, jei jūsų darbas yra pasikartojantis, pvz. jei jūs dirbate prie gamybos linijos.

Darbo valandų apribojimas

Dauguma darbininkų turi teisę nedirbti daugiau nei 48 valandas per savaitę (paprastai apytikriai 17 savaitių laikotarpyje). Jūs galite raštiškai sutikti dirbti daugiau negu 48 valandas per savaitę, jei norite. Jei taip padarote, galite pakeisti savo nuomonę bet kuriuo metu ir pranešti savo darbdaviui, kad jūs norite vėl dirbti mažiau nei 48 valandas. Daugumai darbininkų taip pat priklauso kasdieninė pertrauka 11 valandų 24 valandų periode ir nepertraukta savaitinė pertrauka ne mažiau nei 24 valandos kas septynios dienos.

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Jei esate jaunas darbininkas (daugiau nei nurodyto minimalaus amžiaus baigus mokyklą, tačiau mažiau nei 18 m.), paprastai neturėtumėte dirbti daugiau nei aštuonias valandas per dieną ir 40 valandų per savaitę. Jūs turite teisę į 12 valandų nepertraukiamą poilsį kas 24 valandas ir savaitinę dviejų dienų pertrauką kas savaitę. Pertrauka negali būti paskirstoma dviejų savaitių laikotarpyje ir paprastai turėtų būti dvi dienos iš eilės.

Papildoma apsauga dirbant naktimis

Naktinis darbininkas yra darbininkas, į kurio kasdienines darbo valandas įeina bent 3 valandos naktinio darbo daugelį darbo dienų. Nakties laikas paprastai yra laikotarpis nuo 23.00val. iki 6.00val. (11.00pm – 6.00am), nors darbdaviai ir darbininkai gali susitarti dėl kitokio laikotarpio. Jei jie taip padaro, tai turi būti mažiausiai 7 valandų laikotarpis, į kurį įeity periodas nuo vidurnakčio iki 05.00 valandos (5.00 ryto).

Dauguma darbininkų, kurie paprastai dirba naktimis, neturėtų dirbti daugiau nei vidutiniškai 8 valandas 24 valandų laikotarpyje. Jei darbas, kurį dirbate naktimis yra ypač pavojingas arba susijęs su sunkia fizine ar protine įtampa, niekada neturėtumėte dirbti daugiau nei 8 valandas 24 valandų laikotarpyje (su tam tikromis apribotomis išimtimis). Dauguma darbininkų taip pat turi teisę į nemokamą sveikatos pasitikrinimą kas tam tikrą laiką, jei jie dirba naktimis.

Darbdavys negali jūsų bausti arba su jumis elgtis blogiau dėl to, kad reikalaujate jums priklausančių teisių.

Prašome įsidėmėti, kad namų ūkio tarnautojai nėra įtraukiami į papildomų teisių darbininkams, dirbantiems naktimis, sąrašą ir į 48 valandų limitą.

Apmokamos atostogos

Dauguma darbininkų turėtų gauti 5.6 savaites apmokamų atostogų kiekvienais metais. Tai yra 5.6 kartus darbo savaitės, taigi, jei jūs dirbate 5 dienas per savaitę, jūs turėtumėte gauti 28 dienų apmokamų atostogų kiekvienais metais (28 dienos yra pagrindinių 5.6 savaitių aukščiausias limitas, bet jūsų kontraktas gali duoti jums ir daugiau). Tačiau, tik išskyrus tuos atvejus, kai jūsų kontraktas suteikia jums teisę į papildomas valstybines šventes (kai kurios JK yra vadinamos 'bank holidays' ('valstybinės šventės'), šios valstybinės šventės įskaičiuojamos į jūsų 5.6 atostogų savaites. Atsivertę NI Direct (Šiaurės Airijos vyriausybės) oficialią svetainę, galite rasti nuorodas, kaip apsiskaičiuoti jums priklausančias atostogas. www.nidirect.gov.uk/index/employment/employment-terms-and-conditions/time-off-and-holidays.htm

Apsauga nuo diskriminacijos

Palyginus su kitais darbininkais, su jumis neturėtų būti elgiama blogiau, ir prie jūsų neturėtų būti priekabaujama dėl rasės arba dėl jūsų lyties, nėštumo ar motinystės, lyties pakeitimo, seksualinės orientacijos, religijos, politinių įsitikinimų, neįgalumo ar amžiaus. Diskriminacija nebūtinai turi būti akivaizdi ir tiesioginė. Pavyzdžiui, jei darbe yra neigiamai paveiktų žmonių daugiau vienoje rasinėje grupėje nei kitoje, tai gali būti nelegalios diskriminacijos atvejis, nebent darbdavys gali pagrįsti priežastis.

Teisė nepatirti diskriminacijos galioja jau nuo tada, kai kreipiatės dėl darbo. Tai reiškia, kad jei manote, kad negavote darbo dėl pavyzdžiui lyties, rasės arba tautinės kilmės, jūs galite imtis veiksmų prieš jūsų potencialų darbdavį. Jei jūs

manote, kad buvote diskriminuojamas, todėl negavote tam tikro darbo, turėtumėte kreiptis konsultacijos.

Stojimas į profesinę sąjungą

Jūs turite teisę įstoti į profesinę sąjungą ir jūsų darbdavys negali jūsų dėl to diskriminuoti ar už tai atleisti iš darbo. Jūs neprivalote pasisakyti darbdaviui apie savo įstojimą į sąjungą.

Sveikatos ir saugumo klausimai

Jūsų darbdavys privalo jus aprūpinti saugia ir sveika darbo aplinka. Jūsų darbdavys turi aprūpinti pirmos pagalbos priemonėmis, atitinkamais išėjimais iš pastato gelbėjimosi nuo gaisro atvejais ir apsauginiais rūbais (jei reikia). Jis (-i) turi užtikrinti, kad bet kokie įrengimai, kuriais jūs naudojate ar susiduriate, būtų saugūs ir kad jūs būtumėte praėjęs atitinkamus apmokymus, kaip jais naudotis, ta kalba, kurią suprantate. Darbdavys turėtų atlikti rizikos įvertinimą ir nustatyti riziką besilaukiančių darbuotojų bei vaisingo amžiaus dirbančių moterų sveikatai.

Nėštumas

Besilaukiančios darbininkės gali gauti apmokamas motinystės atostogas, jei jos dirbo pakankamai ilgai ir uždirbo pakankamai (perskaitykite skyrių apie darbuotojų teises žemiau). „Darbininkė“, kuri neturi teisės į motinystės atostogas, taip pat neturi automatinės teisės grįžti į darbą po gimdymo. Ne toks palankus elgesys su nėščia darbininke, dėl to kad ji laukiasi, gali būti traktuojamas kaip lyčių diskriminacija.

Įstatymo numatyta nedarbingumo kompensacija ligos atveju

Jei jūs nedirbate daugiau negu keturias dienas dėl ligos ir uždirbate daugiau negu £102 per savaitę, jums tikriausiai priklausys Įstatymo Numatyta Nedarbingumo Kompensacija £81.60 per savaitę, mokama iki 28 savaitių. Tai galioja laikiniams ir atsitiktiniams darbininkams, kaip ir tiems, kurie dirba nepilnu etatu. Paprastai šitie skaičiai padidėja kiekvienais metais balandžio mėnesį.

Informacija skirta tik darbuotojams

Papildomos teisės

Kaip darbuotojas jūs turite kai kurių papildomų teisių skirtingai nei darbininkai.

Bet kuriuo metu nuo tos dienos, kai pradėjote dirbti, jūs turite teisę į:

- 52 savaitių motinystės atostogas (netgi tuo atveju, jei įsidarbinote jau būdama nėščia). Darbuotoja turi teisę grįžti į darbą, pasibaigus motinystės atostogoms.
- leidimą neatvykti į darbą skubiais šeimyniniais atvejais (už tai nėra apmokama)
- jei laukiatės, laiką vizitams pas gydytoją
- apsaugą nuo atleidimo iš darbo dėl nėštumo ar profesinės sąjungos veiklos
- turėti atstovą iš profesinės sąjungos ar kolegą bet kurio elgesio ar skundo nagrinėjimo metu
- lygias teises į vienodą uždarbį už tokį pat darbą, kurį atlieka ir priešingos lyties atstovas

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Jums bus apmokama už tam tikrą ribotą laiką, jei negalite dirbti dėl tokių priežasčių:

- turite atlikti pareigą kaip profesinės sąjungos narė arba sveikatos ar darbo saugos atstovė
- ieškoti darbo, jei gresia atleidimas iš darbo
- priežiūros nėštumo metu gavimo
- arba, jei jūs laikinai atleista nuo darbo nėštumo metu dėl pavojų sveikatai ir saugumui, ir darbdavys negali jums rasti tinkamo alternatyvaus darbo.

Jūs turite teisę pasiimti laisvų dienų (paprastai neapmokamų) tokiomis aplinkybėmis:

- dalyvauti profesinės sąjungos užsiėmimuose
- rūpintis vaikais (jei jūs esate išdirbęs savo darbdaviui vienerius metus, jūs turėsite teisę pasiimti iki 13 savaičių tėvystės neapmokamų atostogų iki jūsų vaikui sueis 5 metai arba per penkerius metus nuo vaiko įsivaikinimo datos; jei jūsų vaikas yra neįgalus, jūs turėsite teisę pasiimti iki 18 savaičių tėvystės neapmokamų atostogų iki jūsų vaiko 18-to gimtadienio).
- sutvarkyti netikėtai iškilusias šeimos problemas, tokias kaip liga ar susižeidimas. Tai neapsiriboja tik jūsų vaikais, bet taip pat apima ir jūsų sutuoktinį (-ę) ir/arba tėvus kaip ir tuos, kurie priklauso nuo jūsų, nesvarbu, ar jie gyvena Šiaurės Airijoje, ar ne. Prašome įsidėmėti, kad kuo greičiau turite pranešti savo darbdaviui, prieš tai, kodėl neatvyksite į darbą (ir kiek jums reikia išėjinių). Jūs negalite atsiprašyti iš darbo ilgesniam laikotarpiui, kad pasirūpintumėte savimi.

Pradirdbę vieną mėnesį jūs turite teisę:

- vienos savaitės apmokamą pranešimą apie atleidimą, išskyrus rimtų nusižengimų atveju; šis laikotarpis, kada įteikiamas pranešimas, pailgėja išdirbus dvejus metus, prie kiekvienų pilnai išdirbtų metų prisideda viena savaitė, maksimaliai iki 12 savaičių ir
- atlyginimą, jei sutartis nutraukiama dėl medicininių priežasčių.

Išdirbus du mėnesius jums priklauso:

- raštiškas jūsų įdarbinimo sąlygų išdėstymas, įtraukiant algą, valandas, atostogas, ir t.t. Svarbu, kad jūs gautumėte šią sutartį, kadangi ji gali būti naudojama vėliau teisme, jei iškyla problemų.

Jei jūs išdirbote 6 mėnesius, mokėjote *national insurance* (socialinį draudimą) ir jūsų kūdikis turi gimti mažiausiai už penkiolikos savaičių, jums gali priklausyti apmokamos motinystės atostogos už motinystės atostogų pirmas 39 savaites. Paprastai, jei jūs jau buvote nėščia, kai įsidarbinote, galimybė gauti apmokamas motinystės atostogas yra maža. Jums gali priklausyti 2 savaitės apmokamų tėvystės atostogų ir apmokamos atostogos įvaikinimo atveju, priklausomai nuo to, kiek laiko išdirbote, ir koks atlyginimo vidurkis. Jei vaiko motina turi teisę gauti motinystės atostogas ir grįžta į darbą neišnaudojusi visų 52 savaičių, yra tikimybė, kad tėvas gali pasiimti papildomų tėvystės atostogų.

Išdirbę metus galite kreiptis dėl 'unfair dismissal' (neteisingo atleidimo iš darbo), jei netekote darbo be priežasties arba buvote atleistas (-a) neatlikus atitinkamos procedūros. Jei manote, kad jums taip atsitiko, nedelsiant turėtumėte susisiekti su

vietinės profesinės sąjungos atstovu, Labour Relations Agency (darbo santykių tarnyba) arba Citizens Advice Bureau (Informacijos gyventojams tarnyba). Prieš rašydami juridinį skundą, paprašykite konsultacijos apie atleidimą iš darbo, ir disciplinos procedūras, ir laiko apribojimus.

Jei jūs išdirbote metus, ir jūsų darbdavys rimtai pažeidžia sutartį arba su jumis elgiasi nepriimtina ir dėl to atsistatydinate, taip pat galite iškelti ieškinį dėl neteisėto (konstruktyvaus) atleidimo iš darbo. Labai svarbu, prieš išeinant iš darbo pasikonsultuoti su specialistais.

Išdirbę 2 metus galite kreiptis dėl išėtinės pašalpos, jei jūsų darbas baigėsi, nes tos darbo pareigos nebereikalingos, ir niekas kitas nebuvo priimtas atlikti tą patį darbą. Išėtinė pašalpa priklausys nuo jūsų amžiaus, algos ir išdirbto laiko.

Darbas nepilnu etatu arba su nustatytos trukmės kontraktu

Kaip darbuotojas, dirbantis nepilnu etatu, turite teisę, kad su jumis būtų elgiamasi kaip ir su visais, nebent jūsų darbdavys turi tam svarią priežastį, kuri gali pateisinti mažiau palankų elgesį. Taip pat, jei jūs dirbate su nustatytos trukmės kontraktu, turite teisę, kad su jumis būtų elgiamasi vienodai, nebent būtų įrodyta kitaip.

Pagrindinė informacija darbininkams ir darbuotojams

Ką man daryti, jei mano darbo sutartis parašyta kalba, kurios nesuprantu?

Iš jūsų neturėtų būti tikimasi, kad pasirašysite kontraktą, kuris yra parašytas jums nesuprantama kalba. Jei jau taip padarėte, tučtuojau kreipkitės teisinės konsultacijos ir vertimo.

Ar turėčiau imtis darbo, už kurį siūlo mokėti grynais į rankas?

‘Cash in hand’ (grynais į rankas) yra tada, kai darbdavys pasiūlo jums darbą ir nuo jūsų išdirbtos sumos mokesčiai nėra nuskaičiuojami. Įstatymai to neleidžia. Iš jūsų neturėtų būti tikimasi, kad priimsite šį pasiūlymą. Jei jūsų darbdavys pažeidžia šį įstatymą, labai tikėtina, kad jis (-i) gali pažeidinėti ir kitus darbo įstatymus, kurie saugo jūsų teises.

Jei dirbate už grynus pinigus į rankas, jūs dirbate nelegaliai. (Jūsų darbas taip pat gali būti nelegalus, jei jūsų imigracijos statusas neleidžia jums dirbti šioje šalyje).

Jei jūs dirbate nelegaliai:

- bus beveik neįmanoma išsireikalauti bet kokių įstatymo nustatytų teisių (išskyrus teisę nebūti diskriminuojamam)
- Jūs galite negauti **social security benefits** (*socialinių pašalpų*), jei neteksite darbo ateityje
- tai gali paveikti jūsų teisę pasilikti Šiaurės Airijoje, ypač jei jūs pavyzdžiui, esate čia pagal **taškais pagrįstą sistemą** (*Points-Based System*).

Jūs visą laiką turite saugoti savo algalapius ir ‘P60’. P60 yra dokumentas, kurį jūs turėtumėte gauti kiekvienais metais balandžio mėnesį iš **Her Majesty’s Revenue and Customs** (the Tax Office- Mokesčių inspekcijos), jame yra nurodomi mokesčių ir **National Insurance** (*socialinio draudimo*) duomenys, ką jūs sumokėjote per metus. Jei negavote P60, jūs turėtumėte paprašyti darbdavio, kad jums išduotų šį dokumentą.

Ar gali mano darbdavys laikyti mano pasą ar kitus dokumentus, kai aš pradėdu dirbti?

Ne, jūsų naujas darbdavys neturi teisės laikyti jūsų paso ar kitų asmens dokumentų, tokių kaip asmens tapatybės kortelės. Tačiau, jis (-i) gali turėti jų kopijas.

Kas tai yra **recruitment agency (įdarbinimo agentūra)?**

** Recruitment agency ** (įdarbinimo agentūra) yra pelno siekianti organizacija, kuri ieško žmonių užpildyti tam tikras darbo vietas arba suranda darbus nedirbantiems žmonėms. Jei jūs ieškote darbo Šiaurės Airijoje arba norite pakeisti darbą, galite prisiregistruoti įdarbinimo agentūroje, kuri suras darbo vietą pagal jūsų įgūdžius.

Jei dirbu* įdarbinimo agentūrai*, ar aš esu 'worker' (darbininkas), ar 'employee' (darbuotojas)?

Paprastai, jei dirbate darbdaviui per agentūrą, tikriausiai jūs esate laikomas 'worker' (darbininkas). Jei rašytinė sutartis arba nuostatos ir sąlygos apibūdina jus kaip darbininką, yra labai sunku tai užginčyti, bet, ar esate darbininkas, ar darbuotojas kiekvienoje situacijoje tai priklauso nuo įvairių individualių aplinkybių.

Įstatymas, susijęs su šiuo klausimu bus pakeistas. Tačiau jei turite abejonų, turėtumėte kreiptis dėl detalesnės informacijos.

Papildoma apsauga kai kuriems agentūrų darbininkams

Nuo 2011m. gruodžio mėn. agentūros darbininkas, dirbantis jį samdančiam darbdaviui daugiau negu 12 savaičių, turės tokias pat pagrindines darbo ir įdarbinimo sąlygas kaip ir šito darbdavio nuolatiniai darbuotojai. Tai apima užmokestį, darbo valandų trukmę (įskaitant viršvalandžius), naktinį darbą, poilsio laiką, poilsio pertraukas, kasmetines atostogas, apmokamas išeigines besilaukiančioms apsilankyti pas medikus ir saugumą besilaukiančioms darbininkėms, kurios laikinai atleistos nuo darbo dėl sveikatos ir saugumo priežasčių. Agentūros darbininkai taip pat turės teisę pasinaudoti tomis pačiomis paslaugomis ir informacija apie laisvas vietas kaip ir nuolatiniai darbuotojai nuo pirmos darbo dienos.

Ar turėsiu mokėti agentūrai už tai, kad man surado darbą?

Agentūrai moka darbdaviai, todėl agentūra daugeliu atvejų negali jūsų apmokestinti už tai, kad surado jums darbą arba už darbo pakeitimą iš laikino į pastovų. (išimtys yra tam tikruose laisvalaikio sektoriaus darbuose, kaip vaidyba).

Ar galiu prisiregistruoti daugiau nei vienoje agentūroje?

Taip, galite būti registruotas tiek agentūrų, kiek norite.

Ar gali agentūra uždrausti man dirbti tiesiogiai darbdaviui, kurį jie man surado?

Kai tik jūsų sutartis su **recruitment agency** (įdarbinimo agentūra) baigiasi arba pranešate iš anksto, kaip nutarta sutartyje dėl sutarties nutraukimo, jums negali trukdyti dirbti tiesiogiai darbdaviui.

Ar dar yra kas nors, ką turėčiau žinoti apie darbą per **recruitment agency (įdarbinimo agentūrą)?**

[darbinimo agentūra

- negali reikalauti, kad pirktumėte kitus produktus ar paslaugas iš jos (tokias, kaip gyvenimo aprašymo (CV) rašymas ar darbo apsaugos įrangos)
- negali sustabdyti jūsų apmokėjimo vien dėl to, kad jie negavo apmokėjimo iš organizacijos, kuriai dirbate. Jei taip atsitinka, turite kreiptis pagalbos.
- privalo jums pateikti raštišką sąlygų ir įsipareigojimų dokumentą prieš pradėdant dirbti, nesvarbu, laikiname ar nuolatiniame darbe.
- privalo patvirtinti raštu bet kuriuos sutartus sąlygų pakeitimus per 5 darbo dienas ir
- jei agentūra ieško jums laikino darbo, rašytinė sutartis privalo apimti:
 - ar esate agentūros darbuotojas, ar darbininkas (paprastai būnate 'worker' (darbininkas), jei dirbate laikinai per [darbinimo agentūrą)
 - faktą, kad jums bus mokama už atliktą darbą
 - prieš kiek laiko jūs turite įspėti arba jus turi įspėti prieš nutraukiant darbo sutartį
 - koks bus jūsų minimalus apmokėjimo dydis ir kas kiek laiko bus mokama, pavyzdžiui, kas savaitę, mėnesį ir
 - metinių apmokamų atostogų dienų skaičius, kuris jums bus suteiktas

Ką man daryti, jei noriu pareikšti skundą dėl **recruitment agency (darbinimo agentūros)?**

Jums reikėtų susisiekti su *Department for Employment and Learning's Employment Agency Inspectorate* (Darbinimo ir Mokymosi Depatamento Darbinimo Agentūrų Inspekcija), kuri yra atsakinga už įstatymų, kontroliuojančių darbinimo agentūras Šiaurės Airijoje, taikymą. Žiūrėkite "Naudingų kontaktų" sąrašą šio skyriaus pabaigoje dėl detalesnės informacijos.

Kaip galiu kovoti už savo teises, jei jaučiu, kad mano darbdavys nesilaiko įstatyminių įsipareigojimų?

Jei jaučiate, kad darbdavys neįvykdė kokių nors įsipareigojimų jums, geriausia yra pasitarti su profesine sąjunga ar informacijos tarnyba. Jei nesate profesinės sąjungos narys, jūs turėtumėte pasiklausti kolegų, kaip juo tapti. Kitu atveju, galite susisiekti su viena iš skyriaus pabaigoje išvardintų tarnybų.

Ar aš turėčiau imtis juridinių veiksmų prieš savo darbdavį?

Jeigu turite problemų ar skundų, galite pirmiausiai pasikalbėti su savo darbdaviu neformaliai. Jei tai nepavyksta, turėtumėte išdėstyti savo skundą raštu ir tada susitikti su savo darbdaviu aptarti problemą. Jei ir po to dar vis esate nepatenkintas, jūs turėtumėte pateikti apeliacinį skundą. Jei šie žingsniai neišsprendžia problemos, turėtumėte kreiptis į *Industrial Tribunal* (Darbo Ginčų Teismą).

Jei jūs esate „darbuotojas“, jums **reikėtų** laikytis nuorodų dėl drausminių nuobaudų ir skundų pateikimo procedūrų, kurios išdėstytos *Labour Relations Agency Code of Practice* (Darbo santykių agentūros praktikos kodekse) (žiūr. Naudingi Kontaktai žemiau).

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Jeigu jūs to nepadarysite, bet kokia gauta kompensacija gali būti sumažinta iki 50%. Darbo santykių agentūra taip pat suteikia tarpininkavimo ir sutaikymo paslaugas, kurios gali padėti jums ir jūsų darbdaviui išspręsti bet kurį ginčą prieš imantis teisinių veiksmų arba bylai dar nepatekus į teismą svarstymui.

Kas yra Industrial Tribunal (Darbo ginčų teismas)?

Industrial Tribunals (Darbo ginčų teismai) yra teismai, kuriuose svarstomos tik bylos, susijusios su darbu. Fair Employment Tribunal (Lygių galimybių darbo ginčų teismas) svarsto bylas, susijusias su religine ar politine diskriminacija. Kartais advokatai juose nedalyvauja. Teismo metu jūs galite pats atstovauti savo bylai. Tačiau, visada patartina, susisiekti su savo profesine sąjunga arba bent jau pasikonsultuoti, kaip elgtis.

Ar yra nustatytas laikas, per kurį aš turiu pateikti skundą Darbo Ginčų teismui?

Labai svarbu prisiminti, kad dauguma skundų, susijusių su darbu, turi būti pateikti teismui per **tris mėnesius** nuo įvykio, tapusio skundo priežastimi. Skundo, susijusio su išėjine kompensacija, kurią sumoka darbdavys, pareiškimo padavimo laiko limitas paprastai yra šeši mėnesiai.

Naudingi kontaktai:

Labour Relations Agency (LRA) (Darbo Santykių Tarnyba)

LRA yra nepriklausoma organizacija, atsakinga už darbo santykių gerinimą Šiaurės Airijoje. Ji teikia informaciją, organizuoja kursus ir tarpininkauja kitoms tarnyboms. Jų internetinės svetainės adresas yra www.lra.org.uk. Apie LRA praktikos kodekse išdėstytas drausminimo ir skundo pateikimo procedūras galite pasiskaityti, atsivertę jų tinklalapį. Informacija gali būti teikiama telefonu (028) 9032 1442. Paskambinę, teiraukitės 'Enquiry Point' (Informacijos Skyriaus).

Department for Employment and Learning (DEL) (Mokymosi ir darbo departamentas)

Tai yra valstybinis departamentas, atsakingas už darbo įstatymus Šiaurės Airijoje. Internetinės svetainės adresas yra www.delni.gov.uk. Jūs taip pat galite apsilankyti vietiniame Jobcentre (darbo centre), kur paprašius, gali būti suteiktas vertėjas.

Employment Agency Inspectorate (EAI)

(Įdarbinimo agentūrų inspekcija (IAI))

EAI yra atsakinga, kad būtų taikomi nuostatai, reglamentuojantys įdarbinimo agentūrų veiklą Šiaurės Airijoje. Jei turite abejonių dėl jūsų *(Recruitment agency* (įdarbinimo agentūros) veiklos arba norite pateikti skundą, galite paskambinti EAI pagalbos linija (tel.: 028 9025 7554) arba atsiversti www.delni.gov.uk/eai ir atsisiųsti skundo formą.

Department for Business, Innovation and Skills (BIS) (Komerčinės veiklos, inovacijų ir įgūdžių departamentas)

Tai yra valstybinis departamentas, atsakingas už darbo įstatymą Anglijoje, Škotijoje ir Velse. Jų internetinės svetainės adresas yra www.bis.gov.uk. BIS internetinė svetainė skirta Anglijos, Škotijos ir Velse gyventojams, bet kai kurie įstatymai tinka ir dirbantiems Šiaurės Airijoje.

Gangmasters Licensing Authority (GLA) **(„Brigadų darbininkų“ licencijavimo instancija)**

GLA buvo sukurta tam, kad pažabotų darbininkų išnaudojimą žemės ūkio, daržininkystės/sodininkystės, miškų ūkio, kriauklių rinkimo ir susijusiose apdorojimo bei pakavimo pramonės šakose. Jų telefonas yra 0845 602 5020, o tinklalapis www.gla.gov.uk pateikia informaciją latvių, lietuvių, lenkų, portugalų, slovakų ir kitomis kalbomis.

Equality Commission for Northern Ireland **(Šiaurės Airijos Lygių galimybių komisija)**

Lygių galimybių komisija yra organizacija, atsakinga už diskriminacijos stabdymą ir lygių galimybių kūrimą. Ji apima įvairias diskriminacijos rūšis, tokias kaip lyties, rasės, neįgalumo, seksualinės orientacijos, šeimyninės padėties ir religinių ar politinių įsitikinimų. Internetinės svetainės adresas yra www.equalityni.org, taip pat susisiekti galite ir telefonu (028) 9050 0600.

Health and Safety Executive for Northern Ireland **(Šiaurės Airijos Sveikatos ir darbo saugos vykdomasis skyrius)**

Jei turite klausimų, susijusių su sveikata ir sauga darbovietėje, galite skambinti į Health and Safety Executive (sveikatos ir darbo saugos vykdomąjį skyrių) telefonu 0800 0320 121 arba apsilankyti internetinėje svetainėje www.hseni.gov.uk. Šiaurės Airijos Sveikatos ir darbo saugos skyrius leidžia informacinius leidinius įvairiomis kalbomis, kuriuos galima gauti paskambinus viršuje minėtu numeriu.

National Minimum Wage - Pay and Work Rights Helpline **Valstybinės minimalios algos – užmokesčio ir darbo teisių pagalbos linija**

Jei jūs manote, kad gaunate arba įtariate, kad gaunate mažiau nei nustatyta minimali alga, jums reikėtų paskambinti į užmokesčio ir darbo teisių pagalbos liniją telefonu 0800 917 2368 arba atsiversti <http://payandworkrightscampaign.direct.gov.uk/index.html>.

Agricultural Minimum Wage **Žemės ūkio minimalus atlyginimas**

Jei turite klausimų prašome susisiekti su Žemės ūkio ir kaimo plėtros departamentu <http://www.dardni.gov.uk/index/fisheries-farming-and-food/enforcement-awb.htm>
Telefonas 028 90524 872

Trade unions **Profesinės Sąjungos**

Yra įvairių profesinių sąjungų, į kurias galite įstoti. Tokios sąjungos yra organizacijos, kurių pagrindinis tikslas yra rūpintis darbininkų teisėmis. Naudingą profsąjungų Šiaurės Airijoje katalogą galite rasti internetinėje svetainėje www.4ni.co.uk/listing.asp?cat=878.

Apie įvairias sąjungas taip pat galite sužinoti iš savo kolegų arba apsilankę Northern Ireland Committee of the Irish Congress of Trade Unions (ICTU) (Airijos profesinių sąjungų kongreso Šiaurės Airijos komitetas) internetinėje svetainėje

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

www.ictuni.org arba paskambinę (028) 9024 7940. ICTU yra jungtinė organizacija, apimanti įvairias profesines sąjungas.

ICTU internetinėje svetainėje rasite atskirų sąjungų nuorodas, kurios yra skirtos įvairių rūšių darbuotojų darbininkams (tokių kaip TSSA, kuri yra skirta žmonėms, dirbantiems pervežimo srityje).

Sveikatos priežiūra

Kokios yra visuomenės sveikatos priežiūros formos Šiaurės Airijoje?

Šiaurės Airijoje yra viešoji sveikatos priežiūra ir dažniausiai ji yra teikiama nemokamai, ją suteikia Health and Social Care services (Sveikatos ir socialinės rūpybos tarnyba), už kurios paslaugas mokama per bendrus mokesčius. Tai yra Šiaurės Airijos atitikmuo Anglijoje, Škotijoje ir Velse veikiančio National Health Service (NHS) (Valstybės sveikatos priežiūros paslaugos). Egzistuoja ir privatūs sveikatos priežiūros sektoriai, bet didžioji dauguma žmonių naudojami viešosiomis sveikatos priežiūros paslaugomis.

Sveikatos ir socialinės rūpybos skyrius yra dažnai maišomas su **Social Security Agency** (*Socialinės Apsaugos Tarnyba*), kuri rūpinasi **National Insurance number** (*Socialinio draudimo numerio*) išdavimo prašymais ir **social security benefits** (*socialinėmis pašalpomis*). Sveikatos ir socialinės rūpybos tarnyba yra valstybinių organizacijų grupė, kurios visiškai nepriklauso nuo socialinės apsaugos institucijų ir dirba pagal visiškai kitokias taisykles.

Kokią medicininę priežiūrą galiu gauti?

- Skubią ir neatidėliotiną medicininę pagalbą – skubi ir neatidėliotina medicininė pagalba yra suteikiama nemokamai visiems, nepriklausomai nuo tautybės ir imigracijos statuso. LIGONINĖS NELAIMINGŲ ATSITIKIMŲ IR SKUBIOS PAGALBOS SKYRIUJE VISOS PALAUGOS YRĄ NEMOKAMOS. Tai galioja bet kuriai paslaugai, susijusiai su sveikatos priežiūra, didelės ligoninės nelaimingų atsitikimų ir skubios pagalbos skyriuje ar panašiam skyriuje vietinėje ligoninėje.
- Kasdienis gydymas (ne skubios pagalbos paslaugos) – kasdinis gydymas yra teikiamas nemokamai asmenims, kurie gyvena Šiaurės Airijoje. Iš kai kurių pacientų (turstų, lankančių šeimas svečių, ir t.t.) gali būti paprašyta susimokėti už kai kurias kasdienio gydymo paslaugas (pasižiūrėkite žemiau „Į kokią sveikatos priežiūrą turi teisę lankytojai?).

Kad galėtumėte pasinaudoti visomis nemokamo gydymo paslaugomis, jums reikia gyventi Šiaurės Airijoje. Specialus terminas, apibūdinantis gyvenimą čia, yra 'ordinarily resident' (paprastai gyvenantis), kuris apima prieglobsčio beieškančius, karo pabėgėlius, migrantus darbininkus, čia gyvenančius šeimos narius, daugumą studentų (išskyrus tuos, kurie čia lanko trumpus kursus) ir kitus asmenis, įsikūrusius JK. Jei esate migrantas darbininkas iš Europos Sąjungos, **European Economic Area** (*Europos Ekonominės Erdvės*) arba dirbate Šiaurės Airijoje su bet kokios rūšies **work permit** (*darbo leidimu*), arba pagal **Points based system** (taškais pagrįstą sistemą) jums priklauso nemokama kasdienė sveikatos priežiūra.

- dantistai, akių gydytojai ir vaistai – jei jūs turite teisę į nemokamą gydymą, tai apima GP (šeimos gydytojas) paslaugas, visas ligoninių ir bendruomenės paslaugas. Už kai kurias paslaugas reikia mokėti. Pagrindinės dažniausiai mokamos paslaugos yra:

- dantistai
- akių gydytojai ir

Kai kurie žmonės tam tikrais atvejais neturi už tai mokėti dėl tokių priežasčių:

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

- amžius – iki 16 metų arba 16, 17, 18 metų, kurie tebesimoko mokykloje/koledže arba yra virš 60 m.
- nėštumas - jei jūs laukiatės arba gimdėte ne anksčiau kaip prieš metus.
- sveikatos problemos – jei turite išimties (angl. exemption) pažymėjimą dėl sveikatos problemų arba
- pajamos – jei jūs arba jūsų partneris gauna atitinkamas **social security benefits** (*socialines pašalpas*).

Jei nesate tikri dėl savo teisių, kreipkitės į specialistą.

Kai ieškote dantisto, turėtumėte pasitikslinti, ar dantistas yra privatus, ar dirbantis NHS - valstybinei sveikatos priežiūrai, kuriam reikės mokėti nustatytą mokestį.

Ar sveikatos priežiūra yra kitokia žmonėms, atvykusiems iš *Įstojusių į ES valstybių* *A8* ir *A2* piliečiams?

Ne, žmonės, atvykę iš *Įstojusių į ES valstybių* (*Accession States*) *A8* ir *A2* piliečiai turi tas pačias teises į sveikatos priežiūrą kaip ir asmenys iš visų kitų Europos Sąjungos šalių.

Apribojimai, keliami migrantams darbininkams iš *Įstojusių į ES valstybių*, taikomi, jei jie nori kreiptis dėl kai kurių **social security benefits** (*socialinių pašalpu*), bet nėra taikomi sveikatos ir socialinėms paslaugoms gauti.

Ar sveikatos priežiūra skiriasi žmonėms, atvykusiems iš šalių, kurios nėra *Europos Ekonominėje erdvėje*?

Asmenys, atvykę ne iš *Europos Ekonominės Erdvės (EEE)* šalių, ir gyvenantys Šiaurės Airijoje, turi tas pačias teises į nemokamą sveikatos priežiūrą, kaip ir tie, kurie gyvena *EEE*. Tačiau yra skirtumų, taikomų besilankantiems asmenims ne iš *EEE* šalių (žr. žemiau). Sveikatos ir socialinės rūpybos paslaugos nėra valstybinis fondas. Taigi, nėra svarbu, jei pase yra antspaudas 'no recourse to **public funds**' (*nesinaudoti valstybinėmis lėšomis*), kadangi tai liečia tik atitinkamas **social security benefits** (*socialines pašalpas*).

Į kokią sveikatos priežiūrą turi teisę lankytojai?

Skubūs arba neatidėliotino gydymo atvejai yra visiems nemokami. Kas susiję su kasdienine priežiūra, svečiai, atvykę iš *EEE* šalių arba šalių, sudariusių abipusę sutartį, vizito metu prireikus gydymo, už jį mokėti neturi (taip pat ir gydymą dėl buvusių problemų paūmėjimo).

Svečiai iš *EEE* gali turėti European Health Insurance Card (EHIC) (Europos sveikatos draudimo pažymėjimas) – kuris pakeitė buvusią E111 formą. Šalys, turinčios abipusę sutartį yra šios:

Anguilla, Armėnija, Australija, Azerbaidžanas, Barbadosas, Baltarusija, Bosnija, D.Britanijos Mergelių salos, Normandų salos, Kroatija, Folklendų (Malvinų) salos, Gruzija, Gibraltaras, Vengrija, Meno sala, Kazachstanas, Kirgizija, Makedonija, Moldavija, Montserratas, Naujoji Zelandija, Rusija, Šv. Elenos sala, Tadžikistanas, Terkso ir Kaiko salos, Turkmėnistanas, Ukraina, Uzbekistanas, Jugoslavija (t.y., Serbija ir Montenegras).

Tačiau jei *EEE* šalių narys specialiai atkeliauja į JK gauti nemokamą gydymą, jis (-i) turi būti atsiųsti gydytojo iš jų šalies ir su savimi turėti užpildytą E112 formą.

Taip pat yra forma E128 skirta komandiruotiems darbuotojams ir laikiniams studentams, pagal ją jie turi teisę į nemokamą sveikatos priežiūrą.

Jeį pažįstate lankytoją, kuris turėtų susimokėti už gydymą, bet neturi tam galimybių, jam gali būti taikomos išimtys, todėl turėtumėte kreiptis konsultacijos.

Jeį pažįstate ką nors, atvykstantį aplankyti jūsų į Šiaurės Airiją, pvz. draugai ar šeimos nariai, (kurie atvyksta ne iš *EEE* ar aukščiau išvardintų šalių, turinčių abipusį susitarimą), informuokite juos, kad jiems labai svarbu įsigyti sveikatos draudimą.

Kaip man prisiregistruoti, kad gaučiau sveikatos priežiūrą?

Kad galėtumėte naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis (išskyrus skubius atvejus), privalote prisiregistruoti pas Bendrosios Praktikos gydytoją (GP, family doctor - šeimos gydytoją). Geriausiai yra registruotis GP's Practice - bendrosios praktikos gydymo įstaigoje (dar žinoma kaip Health Centre (sveikatos centras), Doctor's surgery (gydymo poliklinika) arba Medical Centre (medicinos centras), Ir t.t.), nei pas individualų Bendrosios Praktikos gydytoją.

Kai pirmą kartą registruositės gydymo įstaigoje, turėsite užpildyti formą – 'HS22X'. Šią formą galite gauti bet kurioje bendrosios praktikos gydymo įstaigoje arba *Business Services Organisation (BSO)* (Verslo Paslaugų Organizacijoje), viešosios sveikatos tarnyboje, bendradarbiaujančioje su šeimos gydytojais..

Jūs galite rasti prašymo formą anglų, portugalų, lenkų, latvių, čekų, lietuvių, rusų, slovaku, airių, bulgarų, rumunų, kiniečių ir kitomis kalbomis Central Services Agency (Centrinės Paslaugų Tarnybos) tinklalapyje adresu:

<http://www.hscbusiness.hscni.net/services/Family%20Practitioner%20Services/Entitlement%20to%20NHS%20services%20and%20first%20time%20registration%20with%20a%20GP%20in%20the%20United%20Kingdom/index.html>

Kai tik gydytojas patvirtina jūsų registraciją, jis arba ji pasirašo HS22X formą ir nusiunčia ją į verslo Paslaugų Organizaciją. Tada jūs gaunate Šiaurės Airijos medicininę kortelę. Šia kortele galėsite naudotis, kai registruositės pas stomatologą, kitą gydytoją arba jei išsikraustysite į kitą vietovę.

Gydytojų sąrašą galite gauti Verslo Paslaugų Organizacijoje arba vietiniame Informacijos Tarnybos skyriuje.

Labai svarbu prisiregistruoti pas BP gydytoją, nes paprastai būtent BP gydytojas suorganizuoja pirmąjį kontaktą su kitomis sveikatos ar socialinių paslaugų organizacijomis. Jūs galite pasirinkti, pas ką registruotis – pas moterį gydytoją ar vyrą gydytoją.

Ką man daryti, jei negaliu prisiregistruoti arba mane išbraukė iš GP (bendrosios praktikos gydytojo) sąrašų?

Jeį BP sveikatos priežiūros įstaigoje sako, kad negali jūsų priregistruoti, geriausia būtų kreiptis konsultacijos. Jeį jums buvo atsakyta, kad BP gydytojo sąrašas yra pilnas ir daugiau pacientų neregistruoja, galite tai patikrinti susisiekę su *Business Services Organisation* (Verslo Paslaugų Organizacija) ir paklausę, ar sąrašas tikrai pilnas.

Jeigu jums buvo atsakyta neigiamai dėl to, kad sąrašai buvo pilni arba dėl kurios nors kitos priežasties, bendrosios praktikos sveikatos priežiūros įstaiga privalo išdėstyti tas priežastis raštu per 14 dienų nuo atsisakymo registruoti dienos. Atsisakymas gali būti tik dėl 'reasonable grounds' (pagrįstų priežasčių). Pagrįstos priežastys gali būti pavyzdžiui, jūsų gyvenama vieta nėra įstaigos apimamoje vietoje. Atsisakymas registruoti dėl to, kad esate migrantas arba etninių mažumų atstovas, dėl jūsų amžiaus, religijos, lyties, socialinės klasės, šeimyninės padėties, politinių įsitikinimų, seksualinės orientacijos, išvaizdos, neįgalumo, sveikatos būklės ar dėl to, kad turite vaikų ar kitų asmenų, kuriais rūpinatės, nėra pagrįstas. Jei manote, kad jūsų neprireistravo dėl vienos iš šių priežasčių, kreipkitės pagalbos.

Jeigu nerandate sveikatos priežiūros įstaigos, kuri jus priregistruotų, jūs galite nusiųsti savo HS22X formą į *Business Services Organisation* (Verslo Paslaugų Organizaciją), kuri paskirs jums BP gydytoją.

Kiek laiko aš galiu būti prisiregistravęs?

Kai registruositės, jūsų paklaus, kiek laiko planuojate gyventi Šiaurės Airijoje. Jei esate čia atvykę trumpam laiko tarpui ir turite bilietą grįžti namo, tuomet galite nurodyti tą datą. Kitu atveju geriau nespėlioti, kiek laiko ruošiatės pasilikti Šiaurės Airijoje, kadangi tai gali baigtis jūsų duomenų pašalinimu iš duomenų bazės neperspėjus. Geriausia nurodyti, kad kol kas ruošiatės čia gyventi nuolatos. Jei vėliau nuspręstumėte išvykti visam laikui, tuomet turėtumėte pranešti savo gydytojui, kad būtumėte išbrauktas iš jo (-os) sąrašų.

Kokias skubios pagalbos paslaugas teikia GP (bendrosios praktikos gydytojai)?

Visos BP sveikatos priežiūros įstaigos suteiks medicininę pagalbą skubiais ar neatidėliotinas atvejais, netgi jei jūs nesate pas juos prisiregistravę. Bendrosios praktikos sveikatos priežiūros įstaigose taip pat galite gauti budinčių gydytojų telefonų numerius. Rimtų įvykių atvejais ar kai reikalinga skubi medicininė pagalba, turėtumėte vykti į ligoninę į Accident and Emergency Department (A&E) (Greitosios pagalbos skyrių). Greitosios pagalbos paslaugos yra nemokamos visiems. Jei jums reikia greitosios pagalbos, skambinkite 999 arba 112 (angliškai).

Kokių dar yra sveikatos priežiūros paslaugų?

Yra keletas kitų paslaugų, kurias galima gauti tiesiogiai.

Kontracepcijos klausimais galite kreiptis į savo BP gydytoją arba *Family Planning Clinic* (Šeimos planavimo kliniką). Artimiausių klinikų kontaktus galima sužinoti paskambinus Family Planning Association (Šeimos Planavimo Asociacijos) pagalbos linija (anglų k.), telefonu 0845 122 8687, arba kita kalba paskambinus telefonu 0845 122 8690 ir nurodžius kalbą, kuria jūs kalbate. Šeimos planavimo paslaugos yra nemokamos ir griežtai konfidencialios.

Jeigu turite lytiniu būdu perduodamą infekciją, galite apsilankyti pas savo gydytoją arba kreiptis į vieną iš keturių nemokamų paslaugas teikiančių visuomenės sveikatos klinikų (žinomų kaip GUM [Genito Urinary Medicine] klinikų), kurių paslaugos yra nemokamos ir konfidencialios. Šias klinikas galite rasti keturiose pagrindinėse ligoninėse:

Royal Victoria Hospital, Belfast

Telefonas (028) 9063 4050

Altnagelvin Hospital, Derry/Londonderry

Telefonas (028) 7161 1269

Coleraine Hospital, Coleraine

Telefonas (028) 7034 6028

Daisy Hill Hospital, Newry

Telefonas (028) 3083 5050

Paskambinus šiais telefono numeriais kalbėti angliškai.

Ar sveikatos priežiūros paslaugoms gali būti suteiktas vertėjas?

Visos sveikatos ir socialinės rūpybos organizacijos turi galimybę surasti kvalifikuotą vertėją. Vertėjo paslaugos jums yra nemokamos ir užtikrina visišką konfidencialumą. Iš anksto suplanuotiems vizitams vertėjas gali dalyvauti su jumis. Jei ateinate be išankstinio užsirašymo ar skubiais atvejais, daugelis sveikatos ir socialinės rūpybos įstaigų naudosis vertimų telefonu paslauga. Jūs turite teisę gauti vertėją, kai naudojate gydymo įstaigų paslaugomis. Jei jums nepasiūlo vertėjo, paprašykite. Jei jums atsisako surasti vertėją, kreipkitės į specialistą patarimo.

Jei jums pagal anksčiau šiame skyriuje nurodytas kategorijas nepriklauso nemokamas gydymas, bet negalite susimokėti, gali būti taikomos išimtys. Jūs turėtumėte kreiptis patarimo..

Naudingas kontaktas:

Business Services Organisation (BSO)

(Verslo Paslaugų Organizacija)

2 Franklin Street, Belfast BT2 8DQ

Telefonas (028) 9053 5521 (Registracijos ir atrankos paslaugų vadybininkas)

Internetinė svetainė [http:// www.hscbusiness.hscni.net](http://www.hscbusiness.hscni.net)

Žmogaus teisės ir lygios galimybės

Kas yra Žmogaus teisių aktas?

Žmogaus teisių aktas 1998 m. įnešė į JK vidaus įstatymus daug teisių, ginamų European Convention on Human Rights (Europos žmogaus teisių konvencija).

Žmogaus teisių aktas 1998 m. galioja visiems JK gyventojams, nepriklausomai nuo to, ar jie yra JK piliečiai. Taip yra todėl, kad pirmas Konvencijos straipsnis teigia:

‘Aukščiau susitariančios šalys turi užtikrinti, kad kiekvienas, priklausantis jų jurisdikcijai, turėtų teises ir laisves, aprašytas pirmame šios Konvencijos straipsnyje.’

Žmogaus teisių akto 1998 m. egzistavimas JK reiškia, kad jei jaučiate, kad jūsų teisės pagal aktą buvo pažeistos galite ieškoti teisingumo JK teismuose.

Kokias aš turiu teises pagal aktą?

Pagal Žmogaus teisių aktą 1998 m., kol esate JK, jūs turite tokias teises:

- kiekvieno teisė į gyvybę turi būti saugoma įstatymų
- nė vienas negali būti kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar bausmių objektu
- nė vienas negali būti laikomas vergovėje, katorgoje ar verčiamas dirbti per prievartą
- kiekvienas turi teisę į laisvę ir asmens saugumą
- kiekvienas turi teisę į teisingą ir viešą teismo posėdį per atinkamą laiką, vadovaujamą nepriklausomų ir nešališkų teisėjų, paskirtų įstatymo
- nė vienas neturi tapti praeities baudų ar įstatymų objektu
- kiekvienas turi teisę, kad jų asmeninis ir šeimyninis gyvenimas, namai ir susirašinėjimas būtų gerbiamas

kiekvienas turi teisę į minčių, sąžinės ir religijos laisvę

- kiekvienas turi teisę į laisvą saviraišką
- kiekvienas turi teisę į taikius laisvus susirinkimus ir laisvą bendravimą su kitais, taip pat ir laisvę suformuoti profsąjungas ir prisijungti prie jų ginant savo interesus
- vyrai ir moterys, sulaukę vedybinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir kurti šeimą pagal valstybės įstatymus, nustatančius šią teisę
- galimybė naudotis teisėmis ir laisvėmis, nurodytomis Europos Konvencijoje, turi būti saugomas nuo diskriminacijos bet koku pagrindu, tokiu kaip lytis, rasė, odos spalva, kalba, tikėjimas, politiniai ar kiti įsitikinimai, tautinė ar socialinės kilmė, priklausymas tautinei mažumai, turtas, gimimo ar kitokia padėtis.
- niekas Europos Konvencijoje negali būti interpretuojama kaip nurodymas kitoms šalims, grupėms ar asmenims įsitraukti į veiklą ar atlikti bet kokius veiksmus, kurių tikslas yra teisių ir laisvių, nustatytų šiame dokumente, laužymas ar suvaržymas
- apribojimai minėtoms teisėms ir laisvėms, leistini Europos Konvencijos, negali būti taikomi kitais tikslais nei nurodyta

- kiekvienas turi teisę į taikų naudojimąsi savo turtu
- nė vienam asmeniui negali būti atsakyta teisė į išsilavinimą
- atitinkamais intervalais turi būti vykdomi laisvi rinkimai slaptu balsavimu, tokiomis sąlygomis, kurios užtikrina laisvą nuomonės išreiškimą apie asmenis, kurie leidžia įstatymus, ir
- mirties bausmė turi būti panaikinta.

Ar yra kokių nors apribojimų šioms teisėms?

Kai kurios aukščiau išvardintos teisės gali būti apribotos imigracijos kontrolės tikslais, tačiau, plačiau kalbant, jos visos galioja viena ar kita forma, nepriklausomai nuo imigracijos statuso.

Ką galiu daryti, jei manau, kad mano teisės buvo pažeistos?

Jei bet kuris visuomenės atstovas sulaužo bet kurias Europos Konvencijoje nurodytas teises, galite dėl to kreiptis į teismą, taip pat ir dėl kompensacijos. Jūs taip pat galite remtis savo konvencinėmis teisėmis bet kurio teisinio veiksmo metu; pavyzdžiui, sprendžiant šeimos teisės bylas teisme, teismas privalo gerbti visų įtrauktų į bylą asmenų žmogaus teises.

Kaip buvo paminėta anksčiau, jūs turite teisę nebūti diskriminuojamas jokių pagrindų, įskaitant rasę, lytį ir seksualinę orientaciją, ieškant darbo ar jį atliekant. Tokia pat apsauga taikoma ir taip vadinamoms 'prekėms, įrangai ir paslaugoms'. Tai apima privačias įmones, tokias kaip barai ar nekilnojamo turto agentūros, taip pat visuomenės aptarnavimo įmones.

Įstatymas, susijęs su žmogaus teisėmis ir diskriminacija, yra pakankamai sudėtingas ir jei manote, kad patyrėte diskriminaciją, geriausia ieškoti patarimo pas advokatą arba informaciją teikiančiose agentūrose.

Naudingas kontaktas:

Northern Ireland Human Rights Commission (Šiaurės Airijos Žmogaus Teisių Komisija)

Temple Court, 39 North Street

Belfast BT1 1NA

Telefonas (028) 9024 3987

Elektroninis paštas: information@nihrc.org

Internetinė svetainė: www.nihrc.org

Civilinės teisės

Kas yra Šiaurės Airijos policijos tarnyba?

Organizacija, atsakinga už teisėsaugos palaikymą Šiaurės Airijoje, yra vadinama Police Service of Northern Ireland (PSNI) (Šiaurės Airijos Policijos tarnyba). Visi pareigūnai, moteriškos ir vyriškos lyties, dėvi žalias uniformas su baltais marškiniais, ir visi, kaip nustatyta, apsiginklavę.

Kaip aš galiu susisiekti su policija?

- skubiais atvejais skambinkite 999 arba 112.
- neskubiais atvejais skambinkite 0845 600 8000.

Policijos pareigūnui sustabdžius

Jei jus sustabdo policijos pareigūnas, jis/ji privalo elgtis mandagiai ir pagarbiai. Jei jūs nekalbate angliškai, policija jums parūpins vertėją asmeniškai ar telefonu. Jei dėl ko nors esate areštuojamas, visada iškviečiama (-as) vertėja (-jas), kad verstų asmeniškai.

Paprastai policijos pareigūnai turi korteles su savo vardu ir pavarde, kad galėtumėte atpažinti pareigūną, su kuriuo kalbėjotės. Jei manote, kad dar jums reikės pasikalbėti su tuo pačiu pareigūnu vėliau ar reikės kitaip atpažinti tą pareigūną, gali būti naudinga užsirašyti jo (-os) vardą ir pavardę bei paklausti, kokiai nuovadai jis (-i) priklauso. Pareigūnai turi unikalų asmeninį numerį ant peties, pagal kurį taip pat galima juos atpažinti.

Jei jus sustabdė policija ir apieškojo, jie turi jums įduoti raštišką daiktų sąrašo kopiją ir jums pranešti, kokia yra kratos priežastis bei tikslai.

Policija gali naudoti fizinę jėgą, kuri turi atitikti įstatymo nustatytas tarnybines pareigas.

Kokie yra reikalavimai, norint vairuoti Šiaurės Airijoje?

Jei vairuojate automobilį, policijos pareigūnas turi teisę jus sustabdyti ir paprašyti parodyti:

- **Jūsų vairuotojo teisės** – Jūs privalote turėti galiojančias vairuotojo teises tam automobilio tipui, kurį vairuojate.

Europos Ekonominėje erdvės piliečiai

Normaliomis alinkybėmis, iki 70 metų amžiaus, Šiaurės Airijoje jūs galite naudoti įprastą ES ar *EEE* vairuotojo pažymėjimą kol baigiasi pažymėjimo galiojimo laikas. Jei jūs esate Šiaurės Airijos rezidentas, kai jūsų pažymėjimo galiojimo laikas baigiasi, jūs turite kreiptis dėl Šiaurės Airijos vairuotojo pažymėjimo. Formas galite rasite beveik visuose pašto skyriuose. Alternatyviai, jūs turite galimybę pakeisti savo ES ar *EEE* vairuotojo pažymėjimą į Šiaurės Airijos vairuotojo pažymėjimą bet kuriuo metu: tai šiuo metu kainuoja £50.

Jei jūs turite arba jums bet kuriuo metu išsivysto kokie nors sveikatos sutrikimai, kurie gali įtakoti jūsų gebėjimą vairuoti, jūs privalote apie tai pranešti *Driver and Vehicle Agency* (Vairuotojų ir Transporto Priemonių Agentūrai).

Jei jūs turite ES arba *EEE* profesinį vairuotojo pažymėjimą, galioja specialios taisyklės, tokios kaip, amžiaus apribojimas ir reikalavimas prisiregistruoti tam tikroje institucijoje (jums reikėtų pasiskambinti į *Driver and Vehicle Licensing Agency* (Vairuotojų ir transporto priemonių licencijavimo agentūrą) patarimo telefonu 0845 402 4000.)

Darbininkai migrantai iš šalių, nepriklausančių *Europos Ekonominei erdvei*

Jei jūs esate darbininkas migrantas (ar kitaip rezidentas), su sąlyga, jūsų vairuotojo pažymėjimas yra galiojantis, jūs galite vairuoti bet kokios kategorijos nedidelę transporto priemonę, nurodytą jūsų vairuotojo pažymėjime iki 12 mėnesių nuo to momento, kai jūs tapote Šiaurės Airijos gyventoju. Jūsų turimas vairuotojo pažymėjimas neleidžia jums vairuoti didelių krovininių transporto priemonių arba keleivinių transporto priemonių.

Norėdami ir toliau vairuoti mažas transporto priemones, jūs turite įsigyti laikiną Šiaurės Airijos vairuotojo pažymėjimą ir išsilaikyti vairavimo egzaminą (-us) dar nepasibaigus 12 mėnesių laikotarpiui.

Jei jūs neišsilaikysite egzamino per 12 mėnesių koncesinį laikotarpį, jums nebus leidžiama vairuoti kaip asmeniui, turinčiam pilną vairuotojo pažymėjimą (*full driving licence*), bet bus taikomos laikino vairuotojo pažymėjimo (*provisional driving licence*) sąlygos.

Jei jūs nepateikiate prašymo dėl Šiaurės Airijos laikino vairuotojo pažymėjimo per pirmus 12 mėnesių, jūs turite baigti vairuoti ir įsigyti Šiaurės Airijos laikiną vairuotojo pažymėjimą su perspektyva išsilaikyti vairavimo egzaminą. Kai išsilaikysite egzaminą, bus taikomi pradedančio vairuotojo apribojimai.

Taikomos skirtingos taisyklės, jei jūs turite ES arba *EEE* vairuotojo pažymėjimą. Kitokios taisyklės taip pat taikomos, jei jūs turite keičiamą vairuotojo pažymėjimą. Norėdami gauti daugiau informacijos susisiekiate su *Driver and Vehicle Agency* (Vairuotojų ir Transporto Priemonių Agentūra) telefonu 0845 402 4000 arba atsiverskite jų internetinę svetainę www.dvni.gov.uk

• **Jūsų draudimas** – draudimas yra reikalaujamas JK įstatymo ir kiekvienas vairuotojas, ne automobilis, turi būti apdraustas atskirai vairuoti nurodytą automobilį.

Jūsų automobilis taip pat turi turėti:

• Transporto priemonės licenciją arba kelių mokestį - jį galima įsigyti artimiausioje *Driver and Vehicle Agency* (Vairuotojų ir Transporto Priemonių Agentūroje) ir kai kuriuose pašto skyriuose.

• Transporto priemonės techninės apžiūros pažymėjimą – kai kuriems automobiliams po tam tikro laiko gali reikėti techninės apžiūros pažymėjimo. Sunkvežimiams ir furgonams yra nustatyti kiti reikalavimai. Specifinę informaciją galite rasti *Driver and Vehicle Agency* (Vairuotojų ir Transporto Priemonių Agentūroje).

• Jei jūs paprastai gyvenate kitoje ES šalyje, automobilis, kuris yra tinkamai priregistruotas ir (jei reikia) jam išpirkta licencija toje šalyje, gali būti naudojamas Šiaurės Airijoje, bet ne ilgiau kaip 6 mėnesius bet kada 12 mėnesių laikotarpyje, neišperkant Šiaurės Airijos transporto priemonės licencijos

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Norėdami gauti daugiau informacijos apie įstatymus dėl vairavimo Šiaurės Airijoje ir vietinių Vehicle Licensing Offices (Transporto Priemonių Licencijavimo biurų) sąrašą, apsilankykite Šiaurės Airijos vairuotojų ir automobilių įstaigos internetinėje svetainėje www.dvni.gov.uk.

Kiekvienas asmuo, važiuojantis automobilyje, privalo segėti saugos diržus, išskyrus tuos atvejus, kai gydytojas patvirtina, kad jis (-i) negali jų segėti sveikatos būklės.

Jei policijos pareigūnas turi pagrindo manyti, kad vairuojate apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų ar nelegalių vaistų, jis (-i) turi teisę paimti jūsų iškvėpio iš burnos, kraujo ar šlapimo mėginius. Policijos pareigūnas privalo raštu užregistruoti mėginių paėmimą.

Kaip policija yra įtraukta į imigracijos kontrolę?

Šiaurės Airijos policijos tarnyba nėra formaliai įtraukta į imigracijos kontrolės vykdymą.

Paprastai policijos pareigūnas neturėtų prašyti jūsų parodyti paso ar jokio kito dokumento, nurodančio jūsų teisę būti JK. Tačiau, kai kuriais atvejais jūsų gali paprašyti parodyti policijai savo asmens tapatybės dokumentą, tuomet galite parodyti savo pasą. Jei jūsų prašo parodyti asmens tapatybės dokumentą, patartina tai padaryti.

Jei jūs esate įtariamas, kad padarėte nusižengimą ir neturite su savimi jokio asmens tapatybę įrodančio dokumento, kai kuriais atvejais, policijos pareigūnas turi teisę jus areštuoti, kol jis (-i) neįsitikins, kad jūs esate tas, kas sakote esąs.

Policijos pareigūnai negali su jumis elgtis kitaip nei su bet kuriais kitais asmenimis dėl jūsų rasės, tautybės ar odos spalvos ir jūs turite teisę paklausti policijos pareigūno, kodėl jis (-i) nusprendė jus sustabdyti ir apklausti.

Kokios yra mano teisės, jei aš esu sulaikomas policijos?

Jei esate policijos sulaikomas arba apklausiamas dėl įtariamo jūsų įsitraukimo į nusižengimą, jūs turite tam tikras teises.

Policijos pareigūnas turi jus įspėti tokiais žodžiais:

Angl. 'You do not have to say anything, but I must caution you that if you do not mention when questioned something which you later rely on in court, it may harm your defence. If you do say anything it may be given in evidence.'

(„Jūs turite teisę nieko nesakyti, bet aš turiu jus įspėti, kad jei jūs ko nors nepaminėsite apklausos metu, ką vėliau remsitės teisme, tai gali pakenkti jūsų gynybai. Jei ką pasakysite, tai gali būti panaudota prieš jus.“)

Po įspėjimo policijos pareigūnas gali surengti jums oficialią apklausą arba užduoti jums klausimų. Jūsų ir policijos pokalbio metu viskas turi būti tiksliai užrašoma arba kai kuriais atvejais įrašinėjama į garso juostą.

Jei jums yra pareiškiami kaltinimai dėl nusižengimo, jums turi vėl perskaityti įspėjimą ir pateikti raštišką pranešimą, kuriame būtų nurodyti nusižengimo duomenys ir nurodytos įspėjimo sąlygos.

Jūs turite teisę pasikonsultuoti su advokatu ir kam nors pranešti, kad esate areštuotas arba sulaikytas. Jei neturite kontaktinių advokato duomenų, kiekvienoje

policijos nuovadoje galite gauti dirbančio advokato, taip vadinamo 'duty solicitor' (budinčiu advokatu) duomenis,. Jūs neturėsite mokėti už advokato paslaugas, suteiktas jums esant policijos nuovados areštinėje; Jas apmokės Legal Aid (Valstybinė Teisinė Pagalba). Legal Aid yra finansuojama valstybės tam, kad galėtų suteikti asmenims tam tikras nemokamas juridines paslaugas.

Teisė pasikonsultuoti su advokatu arba ką nors informuoti gali būti atidėta tam tikromis labai svarbiomis aplinkybėmis. Šios aplinkybės atsiranda, jei pasinaudojimas viena ar abiem šiomis teisėmis gali:

- sąlygoti paveiklį įrodymams ar liudininkams,
- sukelti žymų turto praradimą
- įspėti kitus įtariamuosius arba
- trukdyti turto atgavimui arba nusikaltimo atskleidimui.

Jei jūsų sulaikymas tęsiasi iki 24 val., turite teisę į mažiausiai 8 valandų nepertraukiamą poilsį.

Policijos pareigūnas negali jūsų kankinti, nežmoniškai ar žeminančiai elgtis. Kol esate sulaikytas, policijos pareigūnas neturi teisės grasinti ar naudoti smurtą prieš jus. Tam tikrais atvejais policijos pareigūnas gali naudoti jėgą tam, kad užtikrintų įstatymų reikalavimų vykdymą, bet ji visada turi būti pagrįsta ir proporcinga visoms aplinkybėmis.

Kaip aš galiu apskųsti policiją?

Jei jums teko susidurti su policija ir jaučiate, kad su jumis buvo elgiamasi neteisingai, galite susisiekti su Police Ombudsman's Office (Policijos Ombudsmeno Biuru). Police Ombudsman's Office yra nepriklausoma nuo Šiaurės Airijos policijos ir vyriausybės organizacija. Organizacija atlieka specifinę užduotį – tiria skundus prieš policiją. Biurų adresus rasite šio skyriaus gale "Naudingi kontaktai".

Koks policijos vaidmuo užtikrinant mano saugumą?

Policija privalo pagal įstatymą saugoti gyvybę ir turtą; palaikyti tvarką; užkirsti kelią nusikaltimų vykdymui (palaikyti tvarką); ir jei nusikaltimas buvo įvykdytas, užtikrinti, kad nusikaltėlis būtų stotų prieš teisingumą.

Policija turi atskirus skyrius ir pareigūnus, kurie tiria specifinius nusikaltimus ir incidentus, tokius kaip smurtas šeimoje, seksualiniai nusikaltimai ir netinkamas (fizinis, emocinis, seksualinis) elgesys su vaiku. Jei jums reikalingas Policijos pareigūno (-ės) patarimas, galite laisvai kreiptis į bet kurią Policijos nuovadą.

Taip pat kiekviename rajone yra Dedicated Hate Incident & Minority Liaison Officer (HIMLO) (Paskirtas Neapykantos Incidentų ir Ryšių su Mažumomis pareigūnas). HIMLO padeda ir pataria žmonėms, kurie tapo nusikaltimo ar incidento aukomis dėl jų rasės, religijos, seksualinės orientacijos arba neįgalumo. Jie dar vadinami nusikaltimais dėl neapykantos. Jei esate nukentėję dėl šių priežasčių, yra keletas organizacijų, kurios gali jums padėti. Jos yra išvardintos šio vadovo pabaigoje "Naudinguose kontaktuose". Apie nusikaltimus dėl neapykantos galite pranešti asmeniškai, gali pranešti kas nors kitas už jus, laišku, telefonu arba internetinėje svetainėje http://www.psni.police.uk/index/advice-and-legislation/advice_hate_crime/hate_crime_reporting.htm

Ką aš turėčiau žinoti prieš keliaudamas (-a) iš Šiaurės Airijos į Airijos Respubliką?

Jei jūs esate Europos Sąjungos ar *Europos ekonominės erdvės* (EEE) pilietis (-ė), jums nereikia *vizos*, jei norite aplankyti Airijos Respubliką. Jei jūs nesate *EEE* pilietis, jums gali reikėti *vizos*, vykstant į Airijos Respubliką. Jei jūs ketinate vykti į Airijos Respubliką ir jums reikėjo *įvažiavimo leidimo* atvykti į JK, greičiausiai, kad jums reikės atskiro *įvažiavimo leidimo* vykti į Airijos Respubliką. Todėl, jums reikia gauti *vizą* iš Airijos ambasados. Jūsų JK *įvažiavimo leidimas*/*viza* nesuteikia jums teisės vykti į Airijos Respubliką. Yra tikimybė, kad jūsų paprašys pateikti pasą, jei atvyksite į Airijos Respubliką lėktuvu, traukiniu ar mašina iš Šiaurės Airijos, ir jei jūs neturėsite galiojančios *vizos* (jei jums jos reikia), jus galės tam tikram laikui sulaikyti Airijos imigracijos kontrolė. Yra buvę užprotokoluotų tokių atvejų.

Daugiau oficialios informacijos apie tai, kaip gauti *vizą* į Airijos Respubliką galima rasti Department of Foreign Affairs (Užsienio Reikalų Departamento) internetinėje svetainėje www.foreignaffairs.gov.ie. Dėl nepriklausomo patarimo galite kreiptis į Airijos Imigracijos Konsulatą ar Migrantų Teisių Centrą (pasižiūrėkite naudingi kontaktai: informaciją teikiančios agentūros).

Naudingi kontaktai:

Police Service of Northern Ireland (Šiaurės Airijos policija)

Telefonas 0845 600 8000

Police Headquarters

Brooklyn

65 Knock Road

Belfast

BT5 6LE

Bendrą informaciją apie Policijos paslaugas, įskaitant visų policijos nuovadų adresų sąrašą, galite rasti internetinėje svetainėje www.psni.police.uk

Police Ombudsman for Northern Ireland (Šiaurės Airijos Policijos ombudismenas)

New Cathedral Buildings, St Anne's Square

11 Church Street, Belfast BT1 1PG

Telefonas 0845 601 2931 arba (028) 9082 8600

www.policeombudsman.org

Policijos ambudismeno biure jūs galite gauti informacinę brošiūrą apie tai, kaip veikia skundų sistema. Šiuo metu brošiūras galima gauti kinų, anglų, airių, lietuvių, lenkų, portugalų, rusų arba osterių - škotų kalbomis.

Švietimo informacija

Kas yra atsakingas už švietimą Šiaurės Airijoje?

Valstybinis skyrius, atsakingas už šalies švietimo sistemą, yra Department of Education (Švietimo Departamentu), kuris savo ruožtu vadovauja vietiniams skyriams, vadinamiems Education and Library Boards (Švietimo ir Bibliotekų valdybos). Švietimo ir bibliotekų valdybos yra atsakingos už mokyklų ir koledžų veiklą tam tikroje geografinėje vietovėje. Valdyboje galite gauti informaciją apie artimiausias mokyklas ir koledžus ir kaip į juos įsirašyti. Adresų sąrašas yra pateiktas šio skyriaus gale "Naudinguose kontaktuose".

Ar mano vaikui gali būti suteikta pagalba dėl anglų k.?

Jei jūsų vaikas nekalba laisvai angliškai, jai ar jam mokykla ar Švietimo ir Bibliotekų Valdyba turėtų suteikti papildomą pagalbą. Jūsų mokykla turėtų jums suteikti detalesnę informaciją apie tai. Jei atitinkama pagalba nėra suteikiama, turėtumėte susisiekti su mokykla arba Švietimo ir bibliotekų valdyba.

Ką man daryti, jei prie mano vaiko priekabiuojama mokykloje?

Rasistinis ar kitos formos bauginimas ir priekabiavimas mokyklose yra draudžiamas. Priekabiavimo atveju apie tai turi būti pranešta vaiko mokytojams. Jei jaučiate, kad ši problema nebuvo deramai išspręsta, turėtumėte susisiekti su mokyklos direktoriumi ir po to su vietine Švietimo ir Bibliotekų Valdyba arba kreiptis dėl nepriklausomos pagalbos iš paramos organizacijų - žr. "Naudingi kontaktai" šio skyriaus gale.

Kokių tipų mokyklos yra Šiaurės Airijoje?

Nuo keturių (pradedant rugsėjo mėn. po vaiko ketvirto gimtadienio arba, jei gimtadienis yra tarp liepos 2d. ir rugpjūčio 31d. imtinai, pradedant nuo sekancio rugsėjo) iki 16 metų amžiaus vaikams yra privaloma eiti į mokyklą. Dauguma vaikų mokosi mokykloje iki 16 ar 18 metų amžiaus. Beveik visos mokyklos yra finansuojamos valstybės per mokesčius, todėl mokslas yra nemokamas, įskaitant tas, kurioms vadovauja Katalikų Taryba Išlaikomoms Mokykloms. Visi vaikai turi teisę į išsilavinimą. Iš tėvų yra tikimasi, kad jie apmokės išlaidas už uniformas, mokyklos ekskursijas ir t.t. Vaikui gali būti skiriamas nemokamas maitinimas.

Taipogi yra kelios privačios apmokamos mokyklos, kuriomis naudojasi labai nedaug žmonių.

Mokyklų kategorijos pagal amžių yra tokios:

- **Vaikų darželis vaikams nuo 3 iki 5 metų amžiaus** – vietų skaičius yra ribotas, taigi svarbu kiek galima anksčiau rezervuoti vietą.
- **Pradinės mokyklos** – lankomos nuo 4/5 iki 11 metų amžiaus vaikų.
- **Gimnazijos ir vidurinės mokyklos** – lankomos nuo 11 iki 16 metų amžiaus. Dauguma studentų mokosi iki 18 metų amžiaus arba stoja į tolimesnių studijų kolegijas.

Perkėlimas iš pradinės į gimnaziją arba vidurinę mokyklą; persikėlimas iš pradinės mokyklos į vidurines mokyklas anksčiau buvo kontroliuojamas perkėlimo testu

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

(plačiai žinomą kaip 11+ egzaminas). 11+ egzaminas buvo sustabdytas 2008m., bet iki pat šios dienos Šiaurės Airijos Asamblėja nenusprendė kuo tai pakeisti. Nesant vieningo įstatymo, mokyklos nustatė alternatyvias priemones, o kai kurios mokyklų grupės sudarė savo priėmimo testus. Siūlant vietas, kai kurios mokyklos atsižvelgia į kiekvieno vaiko asmenines "ypatingas aplinkybes" arba taiko specialias sąlygas vaikams, kurie daugiau nei pusę pradinio išsilavinimo yra gavę ne Šiaurės Airijoje. Jūs turėtumėte pasikalbėti su vaiko mokytoja (-u) apie tai, ką tai reiškia jūsų vaikui, kai jis arba ji lanko šeštus metus pradinėje mokykloje. Daugiau informacijos galite taip pat gauti iš švietimo institucijų, kurios išvardintos „naudinguose kontaktuose“ šio skyriaus pabaigoje.

- **Kalba** – daugelyje mokyklų mokymas vyksta anglų kalba, tačiau didėja mokyklų, kuriose mokymas vyksta airių kalba, skaičius. Jūsų vaikas nebūtinai turi būti airiakalbis kai pradeda mokymąsi airių kalba, nes siūlomas "pasinėrimas" į Airių kalbą - mokymosi forma dvikalbystę vystyti.
- **Lytis** – kai kuriose mokyklose dirbama su vienos lyties vaikais, kitos yra mišrios.
- **Specialios mokyklos** – yra specialios mokyklos skirtos vaikams su negalia, tačiau jie taip pat gali lankyti ir įprastą mokyklą.
- **Religija** – visose mokyklose Šiaurės Airijoje, pagal įstatymą, turi vyrėti Krikščioniška moralė, tačiau jos taip pat turi būti atsižvelgti į jūsų vaiko religinę ir kultūrinę kilmę. Mokiniai gali atsakyti dalyvauti mokyklos religinėje veikloje. Nors daugelyje mokyklų dominuoja religinė moralė, yra svarbu pabrėžti, kad visos mokyklos yra atviros visiems mokiniams ir negali diskriminuoti mokinių, kurie yra ne tokios pat religinės moralės kaip mokykla. Skirtingi valstybės finansuojamų mokyklų tipai yra:
 - 'Controlled' (Kontroliuojamos) mokyklos (taip pat žinomos kaip valstybinės arba Protestantų mokyklos) iš pradžių buvo bažnyčios mokyklos, kurių valdymas buvo perduotas valstybei. Ryšys yra palaikomas su trejomis didžiausiomis protestantų bažnyčiomis (Presbiterionų, Metodistų ir Airijos Bažnyčia).
 - 'Maintained' (Išlaikomos) mokyklos (taip pat žinomos kaip Katalikų mokyklos) yra susijusios su Katalikų bažnyčia ir yra vadovaujamos Council for Catholic Maintained Schools (Katalikų Išlaikomų Mokyklų Tarybos).
 - 'Integrated' (Integruotos) mokyklos (integruotos, Šiaurės Airijos kontekste, reiškia protestantų ir katalikų integraciją) linkusios prie bendros krikščioniškos moralės ir nėra susijusios su jokia konkrečia bažnyčia.
 - 'Irish-medium' (Airiakalbės.) mokyklos (kur beveik visas mokymas vyksta airių kalba) ir nėra susijusios su jokiais bažnyčiomis.

Kokios yra suaugusiųjų švietimo galimybės?

Šiaurės Airijoje, kartu su universitetais, (Queen's Universitetas ir Ulster Universitetas), taip pat yra keletas 'further' (tolimesniojo) ir 'higher' (aukštesniojo) mokymosi įstaigų, vadovaujama valstybės. Taipogi yra platus kursų pasirinkimas, siūlomų bendruomenės ir kitų nevalstybinių organizacijų. Siūlomi įvairių sričių kursai, taip pat ir anglų kalbos. Už kai kuriuos kursus reikia mokėti, tačiau yra ir labai nebrangių arba nemokamų. Bet kurios lengvatos, suteikiamos vietiniams studentams, gaunantiems **social security benefits** (*socialinio draudimo pašalpas*), turi būti taip pat taikomos ir darbininkams iš Europos Sąjungos, įskaitant asmenis ir iš **Accession States** (*Naujai prisijungusių šalių*).

Norėdami gauti informaciją apie vykstančius kursus, susisiekitė su organizacijomis tiesiogiai. Organizacijų sąrašą galite gauti iš artimiausios Švietimo ir Bibliotekų Tarybos.

Educational Guidance Service for Adults (EGSA) (Švietimo Suaugusiesiems Konsultacijos Skyrius) yra nevalstybinė organizacija, kuri siūlo nemokamą, konfidencialią informaciją apie mokymosi galimybes. Žiūrėkite "Naudingus kontaktus" šio skyriaus gale.

Ar mano turimos kvalifikacijos galioja Šiaurės Airijoje?

Darbdaviai turi vertinti lygiareikšmes kvalifikacijas, įgytas kitose šalyse taip pat, kaip ir vietines kvalifikacijas. Darbdaviai negali diskriminuoti lygiaverčių kvalifikacijų pagrindu. Jūs galite kreiptis dėl jūsų turimų kvalifikacijų suliginimo į Šiaurės Airijos egzaminų skyrių, vadinama "Council for the Curriculum, Examinations and Assessments (CCEA)" (Mokymosi Programų, Egzaminų ir Įvertinimų Taryba). Kas dėl profesijų, daugelis profesinių organizacijų nustato savo kriterijus ir sistemas. Dėl mokymo kvalifikacijų kreipkitės į "Teachers Branch of the Department of Education" (Švietimo Departamento Pedagogų Skyrių).

Naudingi kontaktai:

Education and Library Boards (Švietimo ir Bibliotekų Tarybos)

Belfast Education and Library Board (apima Belfasto apylinkes) (Belfasto Švietimo ir Bibliotekų Taryba)

Telefonas (028) 9056 4000

Internetinė Svetainė www.belb.org.uk

North Eastern Education and Library Board (Šiaurės Švietimo ir Bibliotekų Taryba)

(apima Antrim, Ballymena, Ballymoney, Carrickfergus, Coleraine, Larne, Magherafelt, Moyle, Newtownabbey savivaldybes)

Telefonas (028) 2565 3333

Internetinė Svetainė www.neelb.org.uk

South Eastern Education and Library Board (Pietryčių Švietimo ir Bibliotekų Taryba)

(apima Ards, Castlereagh, Down, Lisburn ir North Down savivaldybes)

Telefonas (028) 9056 6200

Internetinė Svetainė www.seelb.org.uk

Southern Education and Library Board (Pietų Švietimo ir Bibliotekų Taryba)

(apima Armagh, Banbridge, Cookstown, Craigavon, Dungannon & South Tyrone, Newry & Mourne savivaldybes)

Telefonas (028) 90 3751 2200

Internetinė svetainė www.selb.org

Western Education and Library Board (Vakarų Švietimo ir Bibliotekų Taryba)

(apima Omagh, Fermanagh, Derry, Strabane ir Limavady savivaldybes)

Telefonas (028) 8241 1411

Internetinė svetainė www.welbni.org

Council for Catholic Maintained Schools

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

(Katalikiškųjų Mokyklų Taryba)

Telefonas (028) 9042 6972

Internetinė svetainė www.onlineccms.com

Comhairle na Gaelscolaíochta (Airiakalbės mokyklos)

Telefonas (028) 9032 1475

Internetinė svetainė www.comhairle.org

NI Council for Integrated Education

(Šiaurės Airijos Integruotųjų Mokyklų Taryba)

Telefonas (028) 9023 6200

Internetinė svetainė www.nicie.org

Council for the Curriculum Examinations and Assessment (CCEA)

(Mokymo Programų Egzaminų ir Vertinimo Taryba)

Telefonas (028) 9026 1200

Internetinė svetainė www.ccea.org.uk

Department of Education

(Švietimo Departamentas)

Telefonas (028) 9127 9279

Internetinė svetainė www.deni.gov.uk

Educational Guidance Service for Adults (EGSA)

(Švietimo Paslaugos Suaugusiesiems)

4th Floor, 40 Linenhall Street

Belfast BT2 8BA

Telefonas (028) 9024 4274

Internetinė svetainė www.egsa.org.uk

Dėl pedagoginių kvalifikacijų informacijos

Department of Education, Teachers Branch

(Švietimo Departamentas, Mokytojų skyrius)

Waterside House, 75 Duke Street

Derry/Londonderry BT47 6FP

Telefonas (028) 7131 9000

Universitetai

Queen's University Belfast

Internetinė svetainė www.qub.ac.uk

University of Ulster

Internetinė svetainė www.ulster.ac.uk

Balsavimas

Kokie rinkimai vyksta Šiaurės Airijoje?

Europos Parlamento rinkimai vyksta kas penkerius metus, jų metu renkami Europos Parlamento nariai. Šiaurės Airijai atstovauti yra renkami trys nariai.

Vietinės valdžios rinkimai vyksta kas ketverius metus, kad nuspręsti kas atstovaus jūsų bendruomenę vietinėje savivaldybėje. Atstovai yra vadinami "Councillors" (Municipalitetu nariais).

Šiaurės Airijos Asamblėjos rinkimai vyksta kas ketverius metus. Atstovai yra vadinami Members of the legislative Assembly (MLAs) (Įstatymų Leidimo Asamblėjos Nariais)..

Kas liečia JK Parlamentą Londone, vyksta „Westminster Parlamento“ rinkimai, kad būtų išrinkti JK Parlamento nariai. Įstatymuose nėra numatytos Parlamento rinkimų datos, bet turi vykti nepraėjus daugiau, kaip penkiems metams po paskutinių rinkimų.

Kas gali balsuoti?

JK Parlamento rinkimai

Jei nesate JK, Airijos Respublikos ar Britanijos Tautų Sandraugos pilietis, neturite teisės balsuoti JK Visuotiniuose (Westminsterio Parlamento) Rinkimuose. Šios teisės neturite, netgi jei čia dirbate ar mokate mokesčius.

Vietiniai ir Europos Parlamento rinkimai

Europos Sąjungos piliečiai turi teisę balsuoti Šiaurės Airijos vietinės valdžios rinkimuose, Šiaurės Airijos Asamblėjos rinkimuose ir Europos Parlamento rinkimuose.

Norėdami balsuoti, turite būti sulaukę 18 metų amžiaus. Taip pat turite būti prisiregistravę rinkimų sąrašuose ir su savimi atsinešti atitinkamus tapatybės dokumentus. Paaiškinimus rasite toliau.

Norėdami paduoti prašymą, kad jus priregistruotų kaip rinkėją, jūs turite būti išgyvenęs (-usi) Šiaurės Airijoje mažiausiai 3 mėnesius.

Ką turiu daryti, kad mane įtrauktų į rinkėjų sąrašus?

Jei jūs esate Europos Sąjungos arba Sandraugos šalių pilietis, norėdami prisiregistruoti, kad galėtumėte balsuoti, turite užpildyti *Electoral Registration Form* (RPF02) (Rinkėjų Registracijos Formą). Europos Sąjungos piliečiai turi užpildyti papildomą formą (UC1), kad būtų užregistruoti balsavimams per Europiniuose rinkimus, o jei ne, tai jie galės balsuoti tik per vietinės vyriausybės ir ŠA Asamblėjos rinkimus.

Registracijos formą įvairiomis kalbomis jūs galite rasti Šiaurės Airijos Rinkimų Biuro tinklalapyje:

www.eoni.org.uk/index/registration/form-translations.htm

Arba formą galite gauti paskambinę telefonu į Electoral Office Advice Line (Rinkimų Biuro Pagalbos Liniją) (028) 9044 6688.

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Jei užpildėte ir pridavėte registracijos formą bei pristatėte dokumentus, kurių gali reikėti kartu su prašymu, jūs būsite įtraukti į Rinkėjų Sąrašus per šešias savaites ir turėsite teisę balsuoti. Jūs taip pat galite būti išrinktas ir pakviestas atlikti prisiekusiojo pareigas teisme.

Ką turiu daryti balsavimo dieną?

Kai tik balsavimo diena bus paskirta, paštu gausite balsavimo kortelę. Balsavimo kortelėje bus nurodyta tiksliai, kur turite eiti atiduoti savo balsą - tai gali būti vietinė mokykla, bendruomenės centras ar bažnyčios salė vietovėje, kurioje gyvenate. Balsavimo kortelėje taip pat bus nurodyta, kokius dokumentus turite pasiimti su savimi, kad įrodytumėte savo tapatybę, kai nuvyksite balsuoti. Svarbu, kad pasiimtumėte reikalingus dokumentus, kitaip jūsų balso gali nepriimti. Vartojamos priimtinos asmens dokumentų formos: bet kurios ES šalies pasas (atkreipkite dėmesį: valstybinės ID kortelės šiuo metu yra nepriimtinos); *EEE* vairuotojo pažymėjimas su jūsų nuotrauka; arba Šiaurės Airijos autobuso leidimas vyresniems piliečiams arba akliems, vadinamas „SmartPass“. Jei tokių dokumentų jūs neturite, jūs turite kreiptis į rinkimų biurą, kad jums išduotų nemokamą Rinkėjo Tapatybės Kortelę (angl. Electoral Identity Card). Ant šitos kortelės bus jūsų nuotrauka, ir ji gali būti naudinga kitiems tikslams. Pateikti prašymą dėl kortelės jūs galite paštu arba asmeniškai rinkimų biure. Jei norite gauti kortelę, jūs turite būti priregistruotas (-ta) arba pateikęs (-usi) prašymą, kad jus įtrauktų į rinkėjų sąrašą.

Naudingi kontaktai:

The Electoral Office for Northern Ireland (Šiaurės Airijos Rinkimų Biuras)

Biurai įsikūrę: Belfast, Ballymena, Banbridge, Derry/Londonderry, Newtownabbey, Newtownards, Omagh

Nemokama telefono linija: 0800 4320 712 – suteikiamos vertimo paslaugos telefonu, kad galėtumėte bendrauti kitomis kalbomis, ne tik anglų k.

Naudingi kontaktai: informaciją teikiančios agentūros

Advice NI (Šiaurės Airijos informacijos tarnyba)

Skambinkite (028) 9064 5919 ir jus nukreips į vietinį informacijos skyrių arba apsilankykite internetinėje svetainėje www.adviceni.net.

Advice NI - Šiaurės Airijos informacijos tarnyba yra nepriklausomos informacijos tarnyba, veikianti visoje Šiaurės Airijoje. Ji neteikia tiesioginių informacijos paslaugų visuomenei, bet gali jus nukreipti į vietinį registruotą Informacijos skyrių, kur bus stengiamasi atsakyti į jūsų klausimą. Į Informacijos skyrių taip pat galite kreiptis elektroniniu paštu info@adviceni.net.

Citizens Advice Regional Office (Informacijos Gyventojams Regioninis Biuras)

Skambinkite (028) 9023 1120 ir jūs būsite nukreiptas į vietinį Citizens Advice Bureau (CAB) arba apsilankykite svetainėje www.citizensadvice.co.uk

CAB galite rasti daugumoje miestų, keletas jų yra Belfasto mieste. Jie siūlo nemokamą, konfidencialią informaciją daugeliu teisinių klausimų, taip pat ir susijusių su darbu. Artimiausią CAB biurą galite rasti telefonų knygoje.

Daugelis CAB neturi vertėjų, tačiau, kai kurie gali susisiekti su kai kurių kalbų vertėjais.

Committee on the Administration of Justice (CAJ) (Teisingumo Vykdyto Komitetas)

45/47 Donegall Street

Belfast BT1 2BR

Northern Ireland

Tel: +44-(0)28-90961122

Faksas: +44-(0)28-90246706 www.caj.org.uk

Equality Commission for Northern Ireland (Šiaurės Airijos Lygių Galimybių Komisija)

Lygių galimybių komisija yra organizacija, atsakinga, kad būtų užkirstas kelias diskriminacijai ir skatinama lygybė. Ji apima įvairias diskriminacijos sritis, įskaitant lytį, rasę, neįgalumą, seksualinę orientaciją, vedybinę padėtį ir religinius ar pilietinius įsitikinimus. Jos internetinės svetainės adresas yra www.equalityni.org ir su ja galima susisiekti telefonu (028) 9050 0600

Housing Rights Service (Apgyvandinimo Teisių Tarnyba)

Middleton Buildings, Fourth Floor

10-12 High Street, Belfast BT1 2BA

Telefonas (028) 9024 5640

Naudingos informacijos taip pat galite rasti internetinėje svetainėje www.housingadviceni.org, kurią sukūrė Housing Rights Service (Apgyvandinimo teisių centras) ir Shelter (Prieglobsčio centras).

Law Centre (NI) (Teisės Centras (Šiaurės Airija))

124 Donegall Street, Belfast BT1 2GY

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje

Telefonas (028) 9024 4401

Law Centre (NI) Western Area Office
(Teisės Centras (Šiaurės Airija), vakarų biuras)
9 Clarendon Street, Derry/Londonderry BT48 7EP
Telefonas (028) 7126 2433

Nors jūs ir neturėtumėte kreiptis į Teisės Centrą tiesiogiai, vietinis Citizens Advice Bureau (CAB) (Informacijos Gyventojams Biuras) ar kitos informacijos tarnybos prireikus gali ten nukreipti jūsų bylą. Teisės Centras dirba kartu su informaciją teikiančiomis tarnybomis, kai reikia spręsti teisinius klausimus. Jis teikia profesionalią teisinę informaciją tarnyboms ir jų klientams, taip pat atstovauja klientams teismuose. Paslaugos yra nemokamos. Naudingos informacijos, susijusios su darbu, galite rasti apsilankę centro internetinėje svetainėje www.lawcentreni.org.

Jei jūsų byla yra perduodama Teisės Centrai, centras stengsis užtikrinti, kad prireikus būtų surastas (-a) vertėjas (-a). Centras taip pat gali naudotis vertėjų telefonu paslaugomis.

Northern Ireland Council for Ethnic Minorities / Belfast Migrant Centre
(Šiaurės Airijos Etninių Mažumų Taryba / Belfasto Migrančių Centras)

Ascot House, Third floor
24-31 Shaftesbury Square, Belfast
Telefonas (028) 9023 8645, tinklalapis www.nicem.org.uk

Kiekvieną ketvirtadienio vakarą nuo 17.30val. iki 20.00val. NICEM konsultuoja ir pataria Belfasto Migrančių Centre:

- Supažindina su socialinės rūpybos teisėmis ir padeda su pašalpių formomis, suteikia paslaugas kaip advokatas ir pagelbsti priimant kompetetingus sprendimus
- Patarimai ir rekomendacijos dėl gyvenamo būsto
- Orientavimas ir rekomendacijos žmonėms, įsikuriantiems naujose vietose

South Tyrone Empowerment Programme (S.T.E.P.) (Pietų Tyrono Įgalinimo programa) www.stepni.org

Migrant Worker Support Centre (Migrančių Darbininkų Paramos Centras)

S.T.E.P. siūlo paslaugas gimtąja kalba, patarimus ir pagalbą apie teises migrantams darbininkams, kiekvienam asmeniškai. Profesionalią pagalbą, kurią teikia S.T.E.P. yra nemokama. Pagalbos Centrus galite rasti Dungannon-e, Portadown-e ir Magherafelt-e.

STEP teikia:

- Informaciją apie pašalpas ir nurodo į kokias instancijas kreiptis
- Vertėjas (-us)
- Patarimus ir pagalbą apie darbo teises
- Paramą sveikatos, švietimo, įsidarbinimo ir t.t. srityse
- Patarimus ir pagalbą įsigyjant ir išlaikant gyvenamąjį plotą

- Paramą ir pagalbą turint reikalų su įstatyminėmis ir kitomis profesinėmis organizacijomis
- Patarimus ir atstovavimą imigraciniais klausimais

Dungannon Skyrius	Portadown Skyrius	Magherafelt Skyrius
Unit T7 Dungannon Business Park 2 Coalisland Road Dungannon BT71 6JT Tel.: 028 8772 9009	Unit 6 Mayfair Business Park Garvaghy Rd. Portadown BT62 1HA Tel.: (028) 3839 9595	(atsidarė 2008m. sausio mėn.) Unit C2 Magherafelt Business Centre Rainey Street Magherafelt BT45 5AJ

Norėdami suteikti prioritetą klientų poreikiams, S.T.E.P. pagalbos centrai nustato, kam pagalba reikia labiausiai, tiems ją pirmiausia ir suteikia.

Dėl susitikimo susitarti galite užėję į savo artimiausią skyrių arba paskambinę į Dungannon: (028) 87729002 arba Portadown: (028) 3839 9595

Dėl informacijos imigracijos klausimais Airijos Respublikoje

Immigrant Council of Ireland (Airijos Imigracijos Konsulatas)

Telefonas (00) 353 1 6740200, nuo 14.00val. iki 16.00val. (2.00dienos – 4.00dienos)

www.immigrantcouncil.ie

Migrant Rights Centre (Migrantų Teisių Centras)

Telefonas (00) 353 1 8881355

www.mrci.ie

Your rights in Northern Ireland – a guide for migrant workers

This guide explains the rights and entitlements for people who are intending to work in Northern Ireland or who are already working in Northern Ireland.

The Guide is available in the following languages: Bulgarian, Chinese, English, Latvian, Lithuanian, Polish, Portuguese, Slovak, Romanian, Russian and Tetum.

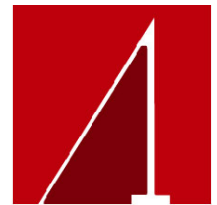
Available on: www.lawcentreni.org and www.nihrc.org.

Jūsų teisės Šiaurės Airijoje – vadovas migrantams darbuotojams

Šis Vadovas teisedirbti Šiaurės airijoje, arba jau dirba Šiaurės Airijoje

Šį Vadovą galite gauti sekančiomis kalbomis: Bulgarių, Kiniečių, Anglų, Latvių, Lietuvių, Lenkų, Portugalų, Slovakų, Rumunų Rusų ir Tetum kalbomis.

Vadovus galite rasti adresu www.lawcentreni.org ir www.nihrc.org.

Law Centre (NI)

NORTHERN
IRELAND
HUMAN
RIGHTS
COMMISSION

Office of the
First Minister and
Deputy First Minister
www.ofmdfmi.gov.uk

